संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती संलग्नित,

डी.व्ही.एस.पी. मंडळ, दिग्रस द्वारा संचालित,

बापूरावजी बुटले कला, नारायणराव भट वाणिज्य व बापूसाहेब पाटील विज्ञान महाविद्यालय, दिग्रस जि. यवतमाळ

(नॅक मानांकित - 'A' दर्जा, CGPA 3.16)

महापुरूषांचे शिक्षणविषयक विचारसौंदर्य प्रबोधन विशेषांक

(महात्मा फुले, राजर्षी शाहू-डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर-संत गाडगेबाबा-डॉ.पंजाबराव देशमुख यांच्या संदर्भाने)

ज्ञानतुषार

वार्षिकांक २०२१-२२

डी.व्ही.एस.पी.मंडळ, दिग्रस - कार्यकारिणी

श्री. विजयकुमारजी बंग
अध्यक्ष

श्री. श्याम महिन्द्रे (पाटील)
सचिव

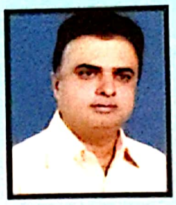
डॉ. श्री. अभय पाटील
सचिव

डॉ. श्री. प्रदीप मेहता
उपाध्यक्ष

डॉ. श्री. चंद्रशेखर भोंगाडे
उपाध्यक्ष

श्री. पांडूरंग महिन्द्रे पाटील
उपाध्यक्ष

डॉ. श्री. श्रीकांत महल्ले
सभासद

श्री. कैलास बाजोरिया
सभासद

श्रीमती मीनाताई पाटील
सभासद

श्री. रघुराजसिंह चौहान
सभासद

श्री. अजय ढोले
सभासद

श्री. शेखर टाके
सभासद

श्री. विवेक बुटले
सभासद

डॉ.श्री. राजेश अग्रवाल
सभासद

येथे कर अमुचे जुळती

आमच्या संस्थेचे दिवंगत आधारस्तंभ

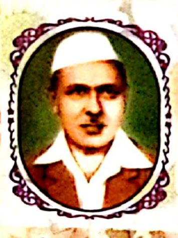
स्व.श्री.बापूसाहेब बुटले

स्व.श्री.नानासाहेब भट

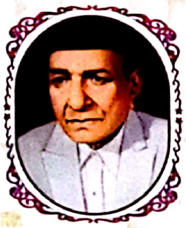
स्व.श्री.बापूसाहेब पाटील

स्व.श्री.मारोतीराव पाटील

स्व.प्राचार्य एस.यू.चौहान

स्व.प्राचार्य एम.एम.महल्ले

स्व.श्री.सुधाकरराव पाटील

स्व.डॉ.एस.एस.भोंगाडे

स्व.श्री.एम.व्ही.ढोले

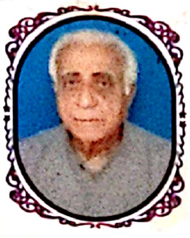
स्व.श्री.माधवराव पाटील

स्व.श्री.ईश्वरमलजी मेहता

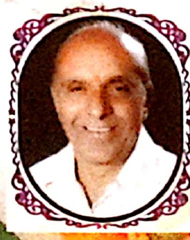
स्व.श्री.प्रकाशराव बुटले

स्व.श्री.ज्ञानेश्वर पाटील

स्व.श्री.दिनेश भट

Scanned with OKEN Scanner

संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती संलग्नित,

डी.व्ही.एस.पी. मंडळ, दिग्रस द्वारा संचालित,

बापूरावजी बुटले कला, नारायणराव भट वाणिज्य व बापूसाहेब पाटील विज्ञान महाविद्यालय दिग्रस,

जि. यवतमाळ

नॅक मानांकीत अ दर्जा (CGPA 3.16)

ज्ञानतुषार

वार्षिकांक २०२१-२२

अर्पण पत्रिका

''छात्रों को प्रश्न जरुर पुछना चाहिए ।
यह छात्र का सर्वोत्तम गुण है ।''

"Learning gives creativity,
Creativity leads to thinking,
Thinking leads to knowledge,
Knowledge makes you great."

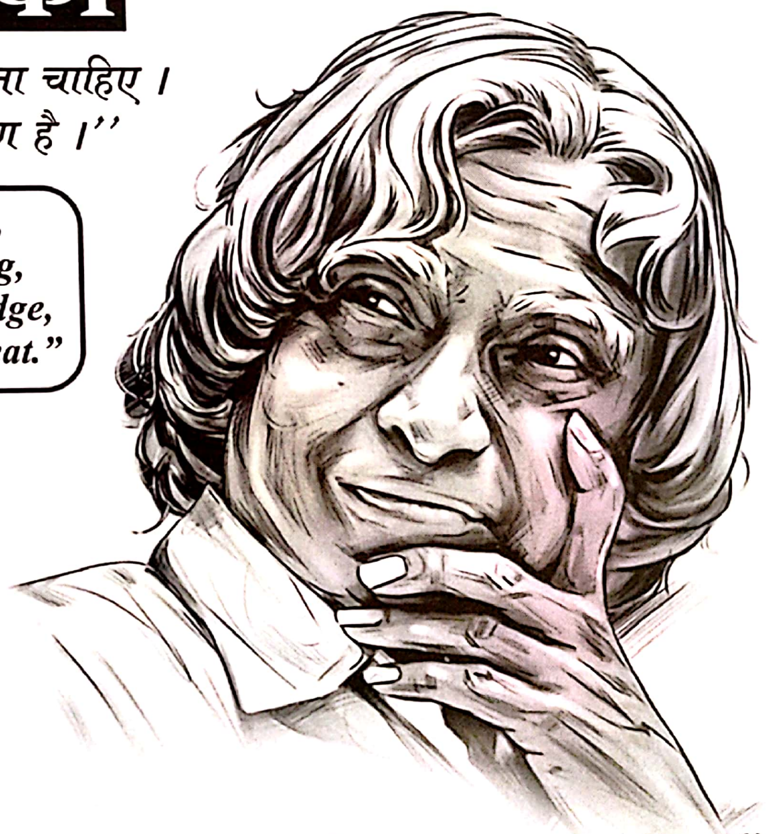

"You have to dream, before your dreams can come true"

भारताचे महामहिम माजी राष्ट्रपती, भारतरत्न, शिक्षणतज्ज्ञ, मिसाईल मॅन

डॉ. ए.पी.जे.अब्दुल कलाम

यांना शिक्षण संदर्भातील त्यांच्या असीम योगदानाबद्दल हा 'ज्ञानतुषार' वार्षिकांक २०२१-२२ अर्पण.....

Scanned with OKEN Scanner

हार्दिक अभिनंदन

संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती संलग्नित,
डी.व्ही.एस.पी. मंडळ, दिग्रस द्वारा संचालित,

बापूरावजी बुटले कला, नारायणराव भट वाणिज्य व बापूसाहेब पाटील विज्ञान महाविद्यालय दिग्रस,

जि. यवतमाळ नॅक मानांकीत अ दर्जा (CGPA 3.16)

महाविद्यालयाच्या ५८ वर्षांच्या इतिहासात 'थर्ड सायकल नॅक' मध्ये महाविद्यालयाला प्रथमच 'अ' दर्जा (CGPA 3.16) प्राप्त झाल्याबद्दल प्राचार्य व्ही.एल. खळतकर, डॉ.एम.एम.ढोरे व डॉ.एस.एम.देवस्थळे तसेच सर्व कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयीन प्राध्यापक वृंद आणि शिक्षकेत्तर कर्मचारी यांचे डी.व्ही.एस.पी. मंडळाच्या सर्व संचालक मंडळाकडून हार्दिक अभिनंदन....

हार्दिक शुभेच्छा...!

सर्वप्रथम कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयीन प्राध्यापक वृंद आणि शिक्षकेत्तर कर्मचारी यांना 'नॅक' मध्ये 'अ' दर्जा संपादन केल्याबद्दल मनःपूर्वक, हार्दिक शुभेच्छा....!

बापूरावजी बुटले कला, नारायणराव भट वाणिज्य व बापूसाहेब पाटील विज्ञान महाविद्यालय, दिग्रस या आपल्या महाविद्यालयाच्या 'ज्ञानतुषार २०२१-२०२२' या वार्षिक विशेषांकाची निर्मिती परिश्रमपूर्वक संपादक मंडळाने केलेली आहे. यावर्षीच्या वार्षिकांकाची मुख्य संकल्पना 'महापुरुषांचे शिक्षण विषयक विचार सौंदर्य प्रबोधन विशेषांक' (महात्मा फुले-राजर्षी शाहू-डॉ.आंबेडकर-संत गाडगे बाबा - डॉ. पंजाबराव देशमुख) या पल्लेदार सुंदर शिर्षकांअतर्गत महाविद्यालयातील तिन्ही शाखांच्या विद्यार्थ्यांकडून दर्जेदार लेख, कविता, अनुभव कथन यांची उत्कृष्ट बौद्धिक मेजवाणी आपणास आस्वादायला मिळणार आहे. त्याचा वाचक-रसिकांनी आस्वाद घ्यावा, हीच अपेक्षा !

या वार्षिकांकाचे प्रकाशक कार्यकारी प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल. खळतकर तसेच प्रमुख संपादक प्रोफेसर डॉ. रूपेश कऱ्हाडे, सहसंपादक प्रा.डॉ. अपर्णा पाटील आणि सर्व संपादक मंडळ यांनी प्रामाणिकपणे परिश्रम घेतले. सदर वार्षिकांक सर्वांगसुंदर, दर्जेदार व अत्यंत वाचनीय व्हावा यासाठी 'ज्ञानतुषार' या वार्षिकांकाला माझ्याकडून अगदी मनापासून

हार्दिक शुभेच्छा !

मा.श्री रघुराजसिंह चौहान
व्यवस्थापक मंडळाकडून नियुक्त सदस्य
'ज्ञानतुषार' वार्षिकांक २०२१-२०२२

प्रमुख सल्लागार समिती

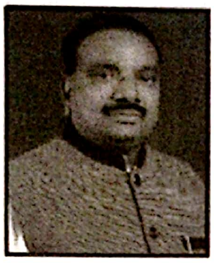

कॅप्टन व्ही.एल. खळतकर
कार्यकारी प्राचार्य
प्रकाशक, 'ज्ञानतुषार'

श्री रघुराजसिंह सु. चौहान
व्यवस्थापक
मंडळाकडून नियुक्त सदस्य

प्रमुख संपादक
प्रा. डॉ. रूपेश कऱ्हाडे

सहसंपादक
प्रा. डॉ. सौ. अपर्णा पाटील

वरिष्ठ महाविद्यालय भाषानिहाय संपादक मंडळ

मराठी विभाग

प्रा.एन.एस.गायकवाड

हिन्दी विभाग

प्रा.पी.व्ही.गावंडे

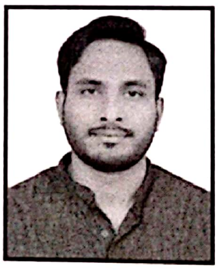

प्रा.पी.व्ही.गडकर

इंग्रजी विभाग

प्रा.कु.पी.डी.भट

प्रा.डॉ.एम.एन.भगत

विद्यार्थी संपादक मंडळ

मराठी विभाग

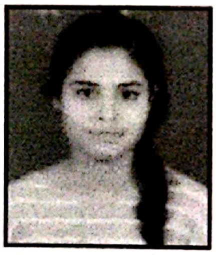

कु. अवंतिका शेटे
एम.ए. भाग-१ (मराठी)

कु. रोहिणी राठोड
बी.एस्सी. भाग-२

हिन्दी विभाग

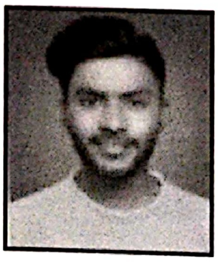

धम्मपाल दंदे
बी.ए. भाग-३

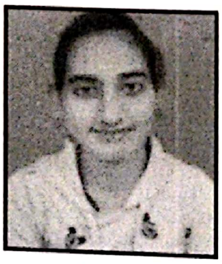

कु. संजना पवार
बी.ए.भाग-२

इंग्रजी विभाग

कु. जया बेलखेडे
बी.कॉम. भाग-३

संदीप पवार
बी.ए.भाग-३

हार्दिक अभिनंदन

'करिअर कट्टा' उपक्रमात महाविद्यालयाला महाराष्ट्र राज्य शासनाचा द्वितीय क्रमांकाचा पुरस्कार प्राप्त

महाराष्ट्र राज्य उच्च व तंत्रशिक्षण विभाग व महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यता केंद्र यांच्या संयुक्त विद्यमाने 'करिअर कट्टा' या महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांसाठीच्या उप्रक्रमातंर्गत राज्यस्तरीय स्पर्धेत आपल्या बापूरावजी बुटले कला, नारायणराव भट वाणिज्य व बापूसाहेब पाटील विज्ञान महाविद्यालयाला अमरावती विभागातून द्वितीय क्रमांक प्राप्त झालेला आहे.

तसेच, 'उत्कृष्ट महाविद्यालयीन समन्वयक' म्हणून प्रा.डॉ. दिपक दत्तात्रय निलावार यांची निवड करण्यात आली. महाविद्यालयाच्या या दुहेरी यश प्राप्तीमुळे सपकाळ नॉलेज हब, नाशिक येथे महाविद्यालयाचे प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल.खळतकर आणि प्रा.डॉ.दिपक निलावार यांचा स्मृतीचिन्ह, प्रशस्तीपत्र व पारितोषिक देऊन नामदार श्री उदयजी सामंत (उच्च व तंत्र शिक्षण मंत्री) यांच्या शुभहस्ते भव्य सत्कार करण्यात आला.

महाविद्यालयाला 'करिअर कट्टा' स्पर्धेत दुहेरी यश प्राप्त झाल्यामुळे प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल. खळतकर आणि प्रा.डॉ. दिपक निलावार यांचे डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे अध्यक्ष श्री विजयकुमारजी बंग आणि डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे सर्व पदाधिकारी, तसेच कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयाचे सर्व प्राध्यापक वृंद व शिक्षकेतर कर्मचारी, ग्रंथालय कर्मचारी यांच्याकडून त्यांचे हार्दिक शुभेच्छा..... हार्दिक अभिनंदन....!

कु.काजल दुर्गे या रासेयो. स्वयंसेविकेला कोविड योद्धा जिल्हास्तरीय पुरस्कार प्राप्त

आपल्या महाविद्यालयातील कु. काजल संजय दुर्गे या रासेयो स्वयंसेविकेची 'राष्ट्रीय सेवा योजना कोविड योध्दा जिल्हास्तरीय पुरस्कार' प्राप्त झाला. संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती येथे मा. नामदार श्री उदयजी सामंत (उच्च व तंत्रशिक्षण मंत्री महाराष्ट्र राज्य) यांच्या शुभहस्ते आणि मा. कुलगुरु डॉ. दिलीपजी मालखेडे यांच्या उपस्थितीत सदर पुरस्कार प्रदान करण्यात आला.

या यशप्राप्तीबद्दल डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे अध्यक्ष श्री विजयकुमारजी बंग आणि डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे सर्व पदाधिकारी, प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल. खळतकर तसेच कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयाचे सर्व प्राध्यापक वृंद व शिक्षकेतर कर्मचारी, ग्रंथालय कर्मचारी यांच्याकडून त्यांचे हार्दिक शुभेच्छा..... हार्दिक अभिनंदन....!

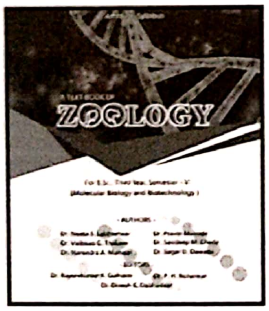

प्रा.डॉ.कु. एन.एस.लाभसेटवार यांचे संयुक्तरित्या लिखित पुस्तक प्रकाशित

महाविद्यालयातील प्राणीशास्त्र विभाग प्रमुख प्रा.डॉ.कु.एन.एस.लाभसेटवार लिखित प्राणी शास्त्रावरील *'Molecular Biology & Biotechnology'* यावरील *B.Sc.III, Sem.VI* साठी उपयोगी पुस्तक प्रकाशित झाले.

या ग्रंथ प्रकाशनालाबद्दल डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे अध्यक्ष श्री विजयकुमारजी बंग आणि डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे सर्व पदाधिकारी, प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल. खळतकर तसेच कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयाचे सर्व प्राध्यापक वृंद व शिक्षकेतर कर्मचारी, ग्रंथालय कर्मचारी यांच्याकडून त्यांचे हार्दिक शुभेच्छा..... हार्दिक अभिनंदन....!

प्रोफेसर डॉ.रूपेश कऱ्हाडे यांचा संपादित ग्रंथ प्रकाशित

आपल्या महाविद्यालयातील पदवी व पदव्युत्तर मराठी भाषा व साहित्य विभाग प्रमुख प्रोफेसर डॉ. रूपेश नरहरी कऱ्हाडे संपादित **'साहित्य समीक्षा आणि समाज चिंतन' (डॉ. प्रकाश खरात गौरव समीक्षाग्रंथ)** प्रकाशित झाला. सदर ग्रंथ ५५० पृष्ठांचा असून महाराष्ट्र व महाराष्ट्रा बाहेरील नामवंत, सुप्रसिद्ध साहित्यिकांचे ५५ समीक्षावर लेख समाविष्ट आहेत. मराठी संशोधक व अभ्यासकांसाठी अत्यंत उपयुक्त समीक्षा ग्रंथ म्हणून उपयोगी पडणार आहे.

या महत्त्वपूर्ण ग्रंथ प्रकाशनालाबद्दल डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे अध्यक्ष श्री विजयकुमारजी बंग आणि डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे सर्व पदाधिकारी, प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल. खळतकर तसेच कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयाचे सर्व प्राध्यापक वृंद व शिक्षकेतर कर्मचारी, ग्रंथालय कर्मचारी यांच्याकडून त्यांचे हार्दिक शुभेच्छा..... हार्दिक अभिनंदन....!

Scanned with OKEN Scanner

हार्दिक अभिनंदन महाविद्यालयाच्या पीएच.डी. रिसर्च सेन्टरचे सुयश

वनस्पतीशास्त्र पीएच.डी. सेंटरची विद्यार्थिनी कु. वसुंधरा कदम यांना पीएच.डी. पदवी प्रदान

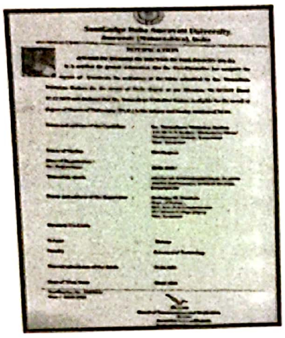

आपल्या महाविद्यालयातील पदव्युत्तर वनस्पतीशास्त्र विभागातील पीएच.डी. संशोधन केंद्रातील संशोधनकर्ती विद्यार्थिनी कु. वसुंधरा विठ्ठलराव कदम हिला दि. २८.०५.२०२२ ला संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठातर्फे पीएच.डी. पदवी प्रदान करण्यात आली. त्यांच्या संशोधनाचा विषय *"Study of Ethnomedicinal Plants from Painganga Forest Range, Umarkhed"* हा असून त्यांना वनस्पतीशास्त्र विभागाचे सहयोगी प्राध्यापक डॉ. संजय देवस्थळे यांचे मोलाचे मार्गदर्शन लाभले.

या यशप्राप्तीबद्दल डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे अध्यक्ष श्री विजयकुमारजी बंग आणि डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे सर्व पदाधिकारी, प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल. खळतकर तसेच कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयाचे सर्व प्राध्यापक वृंद व शिक्षकेतर कर्मचारी, ग्रंथालय कर्मचारी यांच्याकडून त्यांचे हार्दिक शुभेच्छा..... हार्दिक अभिनंदन....!

शारीरिक शिक्षण विभागाला पीएच.डी. संशोधन केंद्राची मान्यता

महाविद्यालयातील शारीरिक शिक्षण विभागाला संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती तर्फे पीएच.डी. संशोधन केंद्राची मान्यता मिळालेली आहे. यासाठी सर्व कागदपत्रांची पूर्तता पीएच.डी. मार्गदर्शक प्रा.डॉ.आर. कदम यांनी परिश्रमपूर्वक केली.

प्रोफेसर डॉ.आर.एम.कदम यांचे या यशप्राप्तीबद्दल डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे अध्यक्ष श्री विजयकुमारजी बंग आणि डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे सर्व पदाधिकारी तसेच कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयाचे सर्व प्राध्यापक वृंद व शिक्षकेतर कर्मचारी, ग्रंथालय कर्मचारी यांच्याकडून त्यांचे हार्दिक शुभेच्छा..... हार्दिक अभिनंदन....!

पदवी व पदव्युत्तर मराठी भाषा व साहित्य विभागाला पीएच.डी. संशोधन केंद्राची मान्यता

महाविद्यालयातील पदवी व पदव्युत्तर मराठी भाषा व साहित्य विभागाला दि. २० मे २०२२ पासून संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती तर्फे पीएच.डी. संशोधन केंद्राची मान्यता प्राप्त झालेली आहे. यासाठी लागणाऱ्या सर्व आवश्यक कागदपत्रांची पूर्तता अत्यंत परिश्रमपूर्वक मराठी विभाग प्रमुख व पीएच.डी. मार्गदर्शक प्रा.डॉ.रूपेश कऱ्हाडे यांनी केली.

या मराठी विभागाच्या यशप्राप्तीबद्दल डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे अध्यक्ष श्री विजयकुमारजी बंग आणि डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे सर्व पदाधिकारी, प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल. खळतकर तसेच कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयाचे सर्व प्राध्यापक वृंद व शिक्षकेतर कर्मचारी, ग्रंथालय कर्मचारी यांच्याकडून त्यांचे हार्दिक शुभेच्छा..... हार्दिक अभिनंदन....!

इंग्रजी भाषा विभागाला पीएच.डी. संशोधन केंद्राची मान्यता

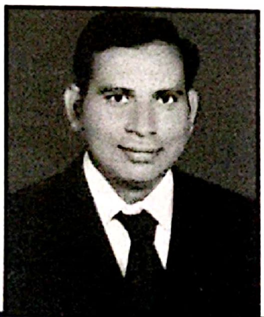

महाविद्यालयातील इंग्रजी विभागाला दि. २० मे २०२२ पासून संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती तर्फे पीएच.डी. संशोधन केंद्राची मान्यता प्राप्त झालेली आहे. यासाठी लागणाऱ्या सर्व आवश्यक कागदपत्रांची पूर्तता अत्यंत परिश्रमपूर्वक पीएच.डी. मार्गदर्शक प्रा. डॉ. मनोज भगत यांनी केली.

या यशप्राप्तीबद्दल डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे अध्यक्ष श्री विजयकुमारजी बंग आणि डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे सर्व पदाधिकारी, प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल. खळतकर तसेच कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयाचे सर्व प्राध्यापक वृंद व शिक्षकेतर कर्मचारी, ग्रंथालय कर्मचारी यांच्याकडून त्यांचे हार्दिक शुभेच्छा..... हार्दिक अभिनंदन....!

Scanned with OKEN Scanner

प्रा.डॉ. मनोज भगत यांचा संयुक्तरित्या संपादित ग्रंथ प्रकाशित

आपल्या महाविद्यालयातील इंग्रजी विभागातील प्रा.डॉ. मनोज नामदेवराव भगत आणि डॉ. गणेश खंडेराव संपादित *'Diasporic Literature'* पुस्तक प्रकाशित झाले आहे. यामध्ये विविध लेखकांचे ४८ लेखांचा समावेश आहे. या ग्रंथ प्रकाशनाबद्दल डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे अध्यक्ष श्री विजयकुमारजी बंग आणि डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे सर्व पदाधिकारी, प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल. खळतकर तसेच कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयाचे सर्व प्राध्यापक वृंद व शिक्षकेत्तर कर्मचारी, ग्रंथालय कर्मचारी यांच्याकडून त्यांचे हार्दिक शुभेच्छा..... हार्दिक अभिनंदन....!

ग्रंथपाल श्री विजय एस. पचगाडे यांना पीएच.डी. पदवी प्रदान

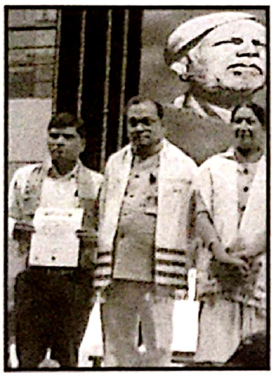

आपल्या महाविद्यालयातील ग्रंथपाल श्री विजय एस. पचगाडे यांना संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठातर्फे दि. १३ मे २०२२ ला पीएच.डी. (आचार्य) पदवी प्रदान करण्यात आली. त्यांच्या संशोधनाचा विषय - *'A study of College Librarian Towards Adoption of Innovation in Libraries Colleges Affiliated to Sant Gadge Baba Amravati Univeristy'* हा असून त्यांना डॉ. एस.एन. वाघ, ग्रंथपाल, गाडगे महाराज महाविद्यालय, वलगांव यांचे मार्गदर्शन लाभले. आजच्या तंत्रज्ञानाच्या युगात ग्रंथालयात *'Digital Technology'* आणि *'Virtual Innovative Practices'* यासारख्या पद्धतींची उपाययोजना ग्रंथपालांनी स्वीकारावी हा महत्त्वाचा उद्देश आहे.

त्यांच्या या यशाबद्दल डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे अध्यक्ष श्री विजयकुमारजी बंग आणि डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे सर्व पदाधिकारी, प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल. खळतकर तसेच कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयाचे सर्व प्राध्यापक वृंद व शिक्षकेत्तर कर्मचारी, ग्रंथालय कर्मचारी यांच्याकडून त्यांचे हार्दिक शुभेच्छा..... हार्दिक अभिनंदन....!

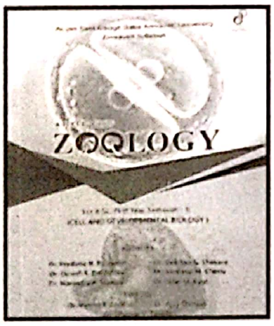

प्रा.डॉ. नरेंद्र मनवर यांचे संयुक्तरित्या लिखित दोन पुस्तक प्रकाशित

आपल्या महाविद्यालयातील प्राणीशास्त्र विभागाचे साहायक प्राध्यापक डॉ. नरेंद्र ए. मनवर लिखित *'Molecular Biology & Biotechnology'* आणि *'Cell & Developmental Biology'* ही दोन पुस्तके प्रकाशित झाली आहेत. *B.Sc. III, Sem. VI* आणि *B.Sc. I, Sem. II* च्या विद्यार्थ्यांसाठी हे पुस्तक उपयोगी पडणार आहेत. या पुस्तकांच्या प्रकाशनालाबद्दल डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे अध्यक्ष श्री विजयकुमारजी बंग आणि डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे सर्व पदाधिकारी, प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल. खळतकर तसेच कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयाचे सर्व प्राध्यापक वृंद व शिक्षकेत्तर कर्मचारी, ग्रंथालय कर्मचारी यांच्याकडून त्यांचे हार्दिक शुभेच्छा..... हार्दिक अभिनंदन....!

सं.गा.बा.अ.वि.च्या महिला बुद्धीबळ संघाला दुसरा क्रमांक प्राप्त

आपल्या महाविद्यालयातील कनिष्ठ महाविद्यालयीन पर्यविक्षक प्रा.आर.डी.बांदे यांच्या नेतृत्वात बुद्धीबळ प्रशिक्षक म्हणून सं.गा.बा.अ.वि.च्या महिला बुद्धीबळ संघाला AVRO विद्यापीठ, सुरत येथे 'झोनल चेस टूर्नमिंट' मध्ये दुसरा क्रमांक (उपविजेता) प्राप्त झाला. त्याबद्दल डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे अध्यक्ष श्री विजयकुमारजी बंग आणि डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे सर्व पदाधिकारी, प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल. खळतकर तसेच कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयाचे सर्व प्राध्यापक वृंद व शिक्षकेत्तर कर्मचारी, ग्रंथालय कर्मचारी यांच्याकडून त्यांचे हार्दिक शुभेच्छा..... हार्दिक अभिनंदन....!

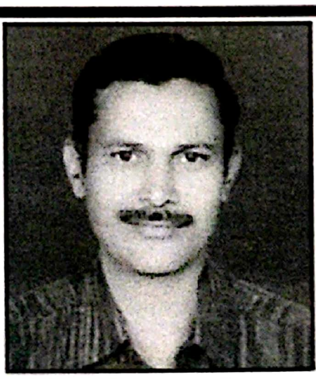

सेवानिवृत्ती.....!

प्रा. राजेंद्र नवलमलजी कोठारी

कनिष्ठ महाविद्यालयाचे जीवशास्त्र विभागाचे प्रा. राजेंद्र नवलमलजी कोठारी दि. ३१ डिसेंबर २०२१ रोजी सेवानिवृत्त झाले. त्यांची नियुक्ती आपल्या महाविद्यालयामध्ये दि. १२/७/१९८९ रोजी झाली. प्रा.आर.एन. कोठारी आपल्या महाविद्यालयामध्ये सुमारे ३२ वर्षपेक्षा जास्त सेवा संपन्न झाली आहे.

नियत वयोमर्यादेनुसार निवृत्त तर व्हावेच लागते. परंतु निवृत्तीनंतरचा काळ आनंददायी, सुखमय आणि आरोग्य संपन्न जावो हिच प्राचार्य, सर्व कनिष्ठ व वरिष्ठ प्राध्यापक वृंद व शिक्षकेत्तर कर्मचारी यांची मनापासूनची सदिच्छा, शुभकामना !

Scanned with OKEN Scanner

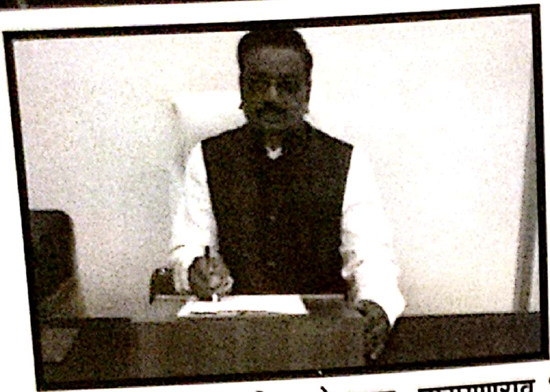

प्राचार्यांच्या लेखणीतून....

बापूरावजी बुटले कला, नारायणराव भट वाणिज्य व बापूसाहेब पाटील विज्ञान महाविद्यालय, दिग्रस या आपल्या सर्वांगसुंदर महाविद्यालयाच्या नियमित 'ज्ञानतुषार २०२१-२२' या वार्षिकांकाचे प्रकाशन करतांना मला अत्यानंद होत आहे. २०२१-२२ या वर्षाचा सदर वार्षिकांक **महात्मा फुले-राजर्षी शाहू-डॉ.आंबेडकर-संत गाडगेबाबा-डॉ.पंजाबराव देशमुख** सारख्या भारतमातेच्या महान सृजनशील सुपुत्राच्या व्यक्तिमत्त्व आणि साहित्याच्या अनुषंगाने निर्माण करण्याचा प्रयत्न आहे. भारतच नव्हे, तर जागतिक पातळीवर आपल्या सर्जनशील शैक्षणिक सामाजिक विचारांच्या जोरावर वाचक-रसिकांच्या मनाचा ठाव घेणाऱ्या महान शिक्षणसम्राटाची, त्यांच्या अनमोल कार्याची ओळख आमच्या महाविद्यालीन विद्यार्थ्यांना ओळख व्हाची हाच एकमेव उद्देश समोर ठेऊन या वार्षिकांकाची निर्मिती संपादन मंडळाने केली आहे.

२०२१-२२ या सत्राचा महाविद्यालयीन वार्षिकांक 'महापुरूषांचे शिक्षणविषयक विचार सौंदर्य प्रबोधन विशेषांक' या नावाने प्रकाशित करण्याचे आमच्या सृजनशील संपादक मंडळाने ठरविलेले आहे. आपल्या महाविद्यालयातील तिन्ही शाखेच्या विद्यार्थ्यांच्या अतिशय चोखंदळ, चौकस-चिकित्सक आणि रसिकपूर्ण उत्साहाने भरलेल्या प्रबोधनात्मक शिक्षण विषयक वैचारिकतेचे विविध लेख, कविता, संकलन, साहित्य समीक्षा यांनी सजलेला एक सुगंधित पुष्पांचा गुलदस्ताच आपणांसमोर आम्ही साकार करीत आहोत. आमच्या विद्यार्थ्यांच्या या ताज्या दमाच्या लेखणीची मेजवानी आपल्या सारख्या सुजाण वाचकांनी अत्यंत सावकाशपणे, सकारात्मकतेने ग्रहण करावी, अशी अपेक्षा मी महाविद्यालयाचा प्राचार्य या नात्याने व्यक्त करतो.

अथांग खाणीतील आपला भारत देश अनेक महान सुपुत्रांची खाण आहे. अत्यंत महत्त्वपूर्ण भारतरत्न म्हणजे फुले- शाहू-आंबेडकर-गाडगेबाबा-पंजाबराव देशमुख यांच्या शैक्षणिक विचारांची ओळख कला, वाणिज्य व विज्ञान शाखेतील आमच्या ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांना व्हावी आणि त्यांच्या प्रतिभासंपन्न चौकस लेखणीतून सकारात्मकतेने आपण रसिक-वाचकांपुढे 'ज्ञानतुषार' या वार्षिकांकाच्या निमित्ताने साकार करण्याचा संपादक मंडळाचा प्रयत्न खरोखरच प्रशंसनिय आहे, याचेही मला प्रचंड समाधान आहे.

आपल्या महाविद्यालयाच्या स्थापनेपासून पुढे काही वर्षे लिखित स्वरुपाचे वार्षिकांक प्रकाशित होत होते. त्यानंतर मागील २४-२५ वर्षापासून मुद्रित-छापील स्वरुपात हे 'ज्ञानतुषार' वार्षिकांक प्रकाशित करण्याची, शुद्ध सुवर्णविचार पेरण्याची ही सुवर्ण परंपरा, ज्ञान प्रबोधक परंपरा आमच्या या ग्रामीण भागातील महाविद्यालयाने अतिशय प्राणपणाने जपलेली आहे. यापूर्वीही **'व्यसनमुक्ती विशेषांक', 'मैत्री विशेषांक', 'स्त्रीभ्रूण वाचवा प्रबोधन विशेषांक', 'महिला सुरक्षा विशेषांक' 'बालकामगार समस्या प्रबोधन विशेषांक', 'काव्याशय सौंदर्य विशेषांक', 'महापुरुषांचे विचार सौंदर्य विशेषांक', 'भ्रष्टाचार निर्मूलन विषयक प्रबोधक विशेषांक', 'पर्यावरणविषयक जाणीव-जागृती प्रबोधक विशेषांक', 'प्लास्टिक निर्मूलन व स्वच्छता विषयक विशेषांक', 'जलसाक्षरता व जलसंवर्धन विषयक प्रबोधन विशेषांक', 'लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे साहित्य विषयक प्रबोधन विशेषांक'** यासारख्या आजच्या काळातील अतिशय ऐरणीवरच्या वास्तव व ज्वलंत विषयावर विद्यार्थ्यांच्या वैचारिकतेचे बौद्धिक सॅटेलाईट प्रसारित करण्याचे कार्य या विशेषांकांच्या संपादकांनी मागील २० वर्षापासून अत्यंत जबाबदारीने व सातत्याने केलेले आहे. याआधीच्या सर्वच विशेषाकांना विद्यार्थी आणि वाचक रसिकांचा उदंड प्रतिसाद लाभलेला आहे. अशा सुजाण रसिक-वाचकांच्या प्रेरणा आणि प्रतिसादातूनच प्रमुख संपादक प्रो.डॉ. रुपेश कऱ्हाडे आणि सहसंपादक प्रा.डॉ.सौ. अपर्णा अभय पाटील तसेच संपादक मंडळातील सर्व सदस्य यांनी 'महापुरुषांचे शिक्षण विषयक विचार सौंदर्य प्रबोधन विशेषांक' जास्तीत जास्त दर्जेदार व नाविन्यपूर्ण करण्याचा चिकाटीपूर्ण प्रामाणिक प्रयत्न केलेला आहे. महाविद्यालयीन कामकाजाच्या धामधुमीच्या तसेच उन्हाळी सुट्टीच्या काळातही संपादक मंडळाने या वार्षिकांकाचे काम यशस्वीरित्या पार पाडले, याचेही मला मनापासून समाधान आहे. संपादकांच्या या प्रामाणिक प्रयत्नांचे विद्यार्थी, पालक, प्राध्यापक वृंद, शिक्षकेत्तर कर्मचारी आणि मोठ्या मनाचे आमचे डी.व्ही.एस.पी.एम. व्यवस्थापक मंडळ अशा सर्वच पातळ्यांवरुन जोरकसपणे सकारात्मकतेने स्वागत होवो, तसेच या वार्षिकांकातील महापुरुषांच्या शिक्षणविषयक प्रबोधक विचारांचा प्रचंड विलक्षण प्रभाव पडून नवीन तरुण पिढीतील विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक विचारांची कक्षा रुंदावून त्यांना शिक्षणविषयकक प्रेरणा मिळून भारतमातेची प्रचंड सेवा घडो, हीच मनापासूनची सदिच्छा......!

धन्यवाद !

कॅप्टन प्रा.व्ही.एल.खळतकर
कार्यकारी प्राचार्य,
प्रकाशक 'ज्ञानतुषार' वार्षिकांक २०२१-२२

Scanned with OKEN Scanner

संपादकीय दृष्टिक्षेपातून....

बापूरावजी बुटले कला, नारायणराव भट वाणिज्य व बापूसाहेब पाटील विज्ञान महाविद्यालय, दिग्रस या आपल्या महाविद्यालयाच्या ५८ व्या वर्षी अत्यंत दिमाखदारपणे आपल्या शैक्षणिक प्रगतीचा आलेख सातत्याने उंचावत ठेवणाऱ्या महाविद्यालयाच्या 'ज्ञानतुषार २०२१-२२' या नियमित वार्षिक विशेषांकाची निर्मिती करताना यावर्षीच्या वार्षिकांकाची मुख्य रुपरेखा आणि विषय काय असावा ? यावर चिंतन करतांना प्राचीन काळापासून तर आजच्या काळापर्यंत अत्यावश्यक असलेला शैक्षणिक विचार यावर्षीच्या वार्षिकांकासाठी घ्यावा असे ठरले. त्यानुसार **'महात्मा फुले-राजर्षी शाहू-डॉ. आंबेडकर-संत गाडगेबाबा आणि डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे शिक्षणविषयक विचार सौंदर्य प्रबोधन विशेषांक'** असे वार्षिकांकाचे नाव ठेवण्यात आले. या वार्षिकांकाच्या विषयाच्या अनुषंगाने बी.ए.,बी.कॉम.,बी.एस्सी.,एम.एस्सी (बॉटनी) आणि एम.ए. (मराठी) च्या विद्यार्थ्यांकडून लेख, कविता, समीक्षा, संकलन, शैक्षणिक सुविचार मागविण्यात आले. या तिन्ही शाखांच्या विद्यार्थ्यांच्या नाविन्यपूर्ण चिंतनाचा 'ज्ञानतुषार' आपण वाचक-रसिकांना ज्ञानाने शैक्षणिक विचारांनी परिपुष्ठ करण्याकरीताच मोठ्या उत्साहपूर्ण हर्षभराने सदर वार्षिकांक प्रकाशित करीत आहोत. आपणही मोठ्या आनंदाने, उत्साहाने आणि आसुसलेपणाने या ज्ञानतुषारातील ज्ञानकणांचा मनापासून आस्वाद घ्यावा, हीच स्नेहपूर्ण अपेक्षा.

महात्मा जोतीराव फुले, राजर्षि शाहू महाराज, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, संत गाडगेबाबा, डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्यासारख्या उच्चतम दर्जाच्या शिक्षणविषयक विचाराने आमच्या आजच्या काळातील विद्यार्थ्यांच्या सर्जनशील मनावर सुसंस्कार व्हावे, या महत्तम उद्देशाने प्रेरित होऊन सदर ज्ञानतुषार वार्षिकांकांची निर्मिती करुन प्रकाशित करण्यात येत आहे. **महापुरुषांचे शिक्षणविषयक विचार सौंदर्य प्रबोधन विशेषांक २०२१-२२** ('शाहू-फुले-आंबेडकर-संत गाडगेबाबा आणि डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्या संदर्भाने) या विषयानुसार सदर वार्षिकांकात विद्यार्थ्यांचे काही दर्जेदार लेख, काही कविता, शिक्षण प्रबोधनपर लेख, समीक्षात्मक लेख, काही संकलन तसेच नाविन्यपूर्ण माहिती यासारख्या विविध लिखित साहित्याचे एकत्रितरित्या संपादन करुन रसिक-वाचकांपुढे सादर करीत आहोत. या वार्षिकांकामध्ये मराठी, हिन्दी, इंग्रजी या तिन्ही भाषांच्या माध्यमाने वाचनीय साहित्याचा ठेवा रसिकार्पण-लोकार्पण करीत आहोत.

आधुनिक काळातील महात्मा फुले - राजर्षी शाहू- डॉ. आंबेडकर- संत गाडगेबाबा-डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे शिक्षणविषयक विचार आज आपण सदर वार्षिकांकात प्रकाशित करीत आहोत, परंतु या समतावादी शिक्षणविषयक विचारांचे मूळ स्त्रोत मात्र इ.स.पूर्व सहाव्या शतकातील तथागत बुद्धाच्या शैक्षणिक विचारात सापडतात. प्राचीन भारताच्या इतिहासात डोकावून बघितले तर प्राचीन भारतात तथागत बुद्धाने सर्व बहुजनांना शिक्षण मिळण्याचा समतावादी विचार प्रतिपादन केला असल्याचे प्रत्ययास येते. बुद्धाने आपल्या शैक्षणिक विचाराला प्रत्येक माणसाचा नैसर्गिक अधिकार संबोधले आहे. ज्याप्रमाणे प्रत्येक माणसाला अन्न, पाणी, सूर्यप्रकाशाची गरज आहे. त्याचप्रमाणे सर्व माणासांना शिक्षणाची गरज असते, हे तत्त्व बुद्धाने प्रतिपादन केले. **'बहुजन हिताय-बहुजन सुखाय'** या तत्त्वाने बुद्धाने आपल्या शैक्षणिक विचाराला गतिमान केले. त्यामुळेच या बुद्धाच्या समतावादी शैक्षणिक विचाराला स्वीकारुनच तत्कालीन शूद्र-अतिशूद्र, स्त्रिया शिक्षण ज्ञान संपादन करु लागल्याचे पुरावे प्राचीन भारतातील बौद्ध शिक्षण पद्धतीच्या रुपाने प्राचीन इतिहासात सापडतात. तथागत बुद्धाच्या याच शैक्षणिक विचारातूनच पुढे जगप्रसिद्ध नालंदा, तक्षशिला, ओदंतपुरी, जगद्दल, वल्लभी, विक्रमशिला यासारखे शैक्षणिक विद्यापीठे त्याकाळी उदयास आली होती. म्हणजेच तथागत बुद्धाच्या सम्यक सौंदर्यपूर्ण शिक्षण विषयक वैचारिकतेनेच या जगाला विद्यापीठांची संकल्पना प्रथमतः दिलेली प्रत्ययास येते. अशा या तत्कालीन विद्यापीठांमध्ये आशिया खंडातील विविध देशांमधून शिक्षण घेण्यासाठी अनेक विद्यार्थी येत असत. विद्यापीठातील शिक्षक व विद्यार्थ्यांना राजे-रजवाडे दान देत, जमिनी देत असत. फाहीयान युआन च्वांग,इत्सिंग यासारख्या चिनी प्रवाशांनीसुध्दा आपल्या प्रवासवर्णनात बौद्ध शिक्षणविषय विचार पेरणाऱ्या नालंदा, तक्षशिला, ओदंतपुरी, जगद्दल, वल्लभी, विक्रमशिला यासारख्या बौद्ध विद्यापीठे आणि विविध विहारे यांची नोंद केल्याचे पुरावे सापडतात.

वरील बुद्ध काळातील शिक्षणविषयक विचारांचे पुनरुज्जीवन अव्वल इंग्रजी कालखंडातही म्हणजेच आधुनिक काळातही शाहू-फुले-आंबेडकर-गाडगेबाबा-पंजाबराव देशमुख यांच्या शिक्षण विषयक विचारांनीही केल्याचे प्रत्ययास येते. प्राचीन बौद्ध काळातही भारतातील बौद्ध काळातील शिक्षणाची थोर परंपरा ही समतावादी असून ज्ञान-विज्ञान, कला-चित्रकला-शिल्पकला, मूर्तिकला, साहित्यकला, शिलालेख, तत्त्वज्ञान आणि समता-स्वातंत्र्य-बंधुभाव यासारख्या मानवी मूल्यांना प्राधान्य देणारी शिक्षण परंपरा होती. ही थोर परंपरा भारतातील मातीत खोलवर रुजली होती. असेच प्राचीन इतिहासातून साकार झालेले आढळते. इ.स. पूर्व सहाव्या शतकातील असा हा शिक्षणविषयक विचार पुढे-पुढे विकसित होऊन शिवकाळापासून पुढे आधुनिक काळातील उपरोक्त महापुरुषांच्या शैक्षणिक विचारांपर्यंत वाहत-वाहत आलेला आपणांस दृग्गोचार होतो.

अत्यंत विलक्षण समाजोपयोगी वैचारिकतेने हे **'ज्ञानतुषार'** वार्षिकांक मी संपादित करीत आहे. या वार्षिकांकाचे सहसंपादन-संपादन मी मागील अठरा वर्षापासून करीत आहे. ही समग्र संपादकीय जबाबदारी पार पाडण्याची प्रचंड उर्जा आणि प्रेमळ प्रेरणा आमच्या महाविद्यालयाच्या व्यवस्थापक मंडळानेच मला सातत्याने दिलेली आहे. मा.श्री विजयकुमारजी बंग (अध्यक्ष,डी.व्ही.एस.पी.मंडळ),मा.श्री श्यामभाऊ महिन्द्रे-पाटील व डॉ.अभयजी पाटील (सचिव,डी.व्ही.एस.पी.मंडळ), मा.डॉ.प्रदीपजी मेहता आणि डॉ. चंद्रशेखर भोंगाडे (उपाध्यक्ष,डी.व्ही.एस.पी.मंडळ), मा.श्री रघुराजसिंह चौहान (**'ज्ञानतुषार'** वार्षिकांकाचे व्यवस्थापन मंडळाकडून नियुक्त सल्लागार सदस्य), महाविद्यालयाचे कार्यकारी प्राचार्य कॅप्टन प्रा.व्ही.एल.खळतकर तसेच तसेच कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयाच्या संपादक मंडळातील सर्व सन्माननीय प्राध्यापक सदस्य, विद्यार्थी संपादक मंडळ सदस्य, सर्व कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयीन प्राध्यापक वृंद, शिक्षकेत्तर कर्मचारी, ग्रंथपाल व ग्रंथालय कर्मचारी तसेच मीना प्रिंटर्स, दिग्रस अत्यंत स्नेहपूर्ण सहकार्यशीलतेचे मी संपादक म्हणून अगदी अंर्तमनाच्या तळापासून अनंत, आभाळभर आभार व्यक्त करतो.

प्रोफेसर डॉ. रुपेश नरहरी कऱ्हाडे
पदवी व पदव्युत्तर मराठी भाषा व साहित्य विभाग प्रमुख,
पीएच.डी. (मराठी) संशोधन केंद्र प्रमुख,
प्रमुख संपादक 'ज्ञानतुषार २०२१-२२'

धन्यवाद !

Scanned with OKEN Scanner

सहसंपादकीय...

"महात्मा फुले-राजर्षी शाहू-डॉ.आंबेडकर-संत गाडगेबाबा-डॉ.पंजाबराव देशमुख" यांच्या विचारांवर आधारित 'ज्ञानतुषार' चा हा अंक प्रकाशित करतांना संपादक मंडळाला फार आनंद होत आहे.

आपल्या महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांसमोर कोणते वैचारिक आदर्श हवेत याचा विचार करुनच हा विषय आम्ही निवडला.

महात्मा जोतीबा फुले, क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले हे भारतीय शिक्षण चळवळीचे जनक आहेत. त्यांच्या अथक प्रयत्नांमुळेच शिक्षण तळागाळापर्यंत-स्त्रियांपर्यंत पोहचले. हातात पुस्तके आणि डॉ. आंबेडकर, राजर्षी शाहू महाराज यांच्या मुळे स्वत्वाची जाणीव निर्माण झाली. परंतू आज समाज, कुटुंब कुठेतरी भरकटलेले वाटते आहे. महाविद्यालयीन विद्यार्थी..... प्रचंड....उर्जावान...ध्येयशून्य होतांना दिसतो आहे. तो प्रचंड अस्वस्थ आहे. विद्यार्थिनी रुढी...परंपरा...कर्मकांड यात पुन्हा गुरफटत आहेत. एकंतरीत चित्र भयावह आहे. अशावेळी या विद्यार्थ्यांसमोर महात्मा फुले-राजर्षी शाहू- डॉ. आंबेडकर-संत गाडगेबाबा-डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्या विचार आदर्श म्हणून असणे गरजेचे आहे. असे आम्हाला वाटले. कारण शेवटी... प्रश्न हा नाही की, लोक काय करतात ? समाज काय करतो ? सरकार काय करते ? प्रश्न हा आहे की, मी काय करतो ?

विद्यार्थी मित्रांनो तुम्हांला एवढेच सांगावस वाटतय की.... इतरांना त्यांची कर्तव्ये समजावून देण्यापेक्षा मी माझी कर्तव्ये समजावून घेतली तर ?

मी विचारल स्वत:ला की, मी वागतोय का नियमांप्रमाणे ? मी करतोय का समाजासाठी काही ? माझ्या कामाने आणि विचाराने होतेय का देशाचं भलं ?

यासाठी विद्यार्थी मित्रांनो यावर्षीचा 'ज्ञानतुषार' चा अंक '' महात्मा फुले-राजर्षी शाहू- डॉ. आंबेडकर-संत गाडगेबाबा-डॉ. पंजाबराव देशमुख'' यांच्या घणाघाती शैक्षणिक विचारांना समर्पित आहे. तुम्ही त्यावर विचार केलात....मनन...चिंतन केलत.... उत्तम प्रतिसाद दिलात, छान लिहिलात....! आमचा हेतू थोड्याप्रमाणात सफल झाला.

आपल्या मातीत....आपल्या देशासाठी घाम गाळण्याची....ताकद, बौद्धिक ताकद तुम्हा सर्वांना यावी... हाच उद्देश !

प्रा. डॉ. अपर्णा अ. पाटील
सह-संपादक, 'ज्ञानतुषार २०२१-२२'

अंतरंग

ज्ञानतुषार २०२१-२२

* मराठी विभाग *

अ.क्र.	लेखांचे / कवितांचे शिर्षक	विद्यार्थ्यांचे नांव	वर्ग	पृष्ठ क्र.
१	महात्मा फुले यांचा शिक्षणविषयक दृष्टिकोन	कु. जया बेलखडे	बी.कॉम. २	१
२	संत गाडगेबाबा यांचे शैक्षणिक विचार	कु. पूजा बोरेकर	बी.कॉम. १	३
३	महात्मा फुले यांचे स्त्री शिक्षण संदर्भातील विचार	कु. पायल राठोड	बी.कॉम. १	४
४	गाडगेबाबांचे शैक्षणिक काव्य	कु. दुर्गेश्वरी राठोड	बी.कॉम. १	५
५	डॉ. बाबासाहेबांचे शैक्षणिक सुविचार	कु. अश्विनी चारोळे	एम.ए. १ (मराठी)	५
६	महापुरुषांचे शैक्षणिक विचार	कु. रोहिणी राठोड	बी.एस्सी. २	६
७	मानवी जीवनाकरिता महात्मा फुले यांच्या शैक्षणिक विचारांचे महत्त्व	कु. निलम लोखंडे	बी.ए. २	७
८	डॉ. पंजाबराव देशमुख यांची शिक्षणविषयक भूमिका	संदिप पवार	बी.ए. २	८
९	महाराष्ट्राचे शिल्पकार	कु. पल्लवी माळवे	बी.एस्सी. १	९
१०	महात्मा फुले यांची शैक्षणिक वाटचाल	भागवत कालापाड	बी.ए. १	१०
११	महात्मा जोतीबा फुले	कु. समृद्धी आडे	बी.एस्सी. १	१०
१२	पंजाबराव देशमुख यांचे शैक्षणिक विचार	कु. देवाली रायके	बी.ए. २	११
१३	शिक्षण हे वाघिणीचं दूध आहे	ऋषिकेश महल्ले	बी.ए. २	११
१४	राजर्षी शाहू महाराज	ऋषिकेश गावंडे	बी.एस्सी. ३	१२
१५	होता शूर राजर्षी शाहू	अमोल राठोड	बी.कॉम. ३	१३
१६	भारतरत्न ते देशाचे जयभीम	कु. साक्षी डोंगरे	बी.ए. २	१३
१७	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शैक्षणिक विचार	कु. अश्विनी इंगोले	बी.ए. ३	१४
१८	महात्मा जोतीराव फुले	कु. दिपू राठोड	बी.एस्सी. १	१४
१९	जोतीबा म्हणजे शिक्षणासाठी देह झिजवणारा महात्मा	कु. तेजल गायकवाड	बी.कॉम. २	१५
२०	महात्मा फुले यांचे शिक्षण विषयक विचार	सुरज शेजव	बी.ए. ३	१६
२१	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शिक्षण विषयक विचार	धम्मपाल दंदे	बी.ए. ३	१७
२२	महात्मा जोतीबा फुले यांचे शैक्षणिक विचार	कु. अवंतिका शेटे	एम.ए. १ (मराठी)	१८
२३	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची शैक्षणिक जडणघडण	कु. रश्मी राठोड	बी.ए. ३	१९
२४	शाहू वंदना	कु. अंकीता धवने	बी.ए. ३	१९
२५	प्रेरणा	अमोल मानतुटे	बी.ए. ३	२०
२६	डेबूजी	कु. गौरी ठाकरे	बी.ए. १	२०
२७	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शैक्षणिक विचार	कु. स्नेहा चौरे	एम.एस्सी. १	२१
२८	शिक्षणाचा कैवारी	कु. तेजल गायकवाड	बी.ए. २	२१
२९	संत गाडगे महाराज	कु. नंदनी पवार	बी.ए. २	२२
३०	बाबासाहेबांची शैक्षणिक वाटचाल	कु. सेजल राठोड	बी.ए. ३	२२
३१	राजर्षी शाहू महाराज यांची शैक्षणिक वाटचाल	कु. अक्षदा पवार	बी.ए. १	२३
३२	प्रबोधन	कु. गायत्री शिंदे	बी.ए. १	२४

Scanned with OKEN Scanner

* हिन्दी विभाग *

१	महात्मा फुले	कु. अंकीता बोरोकर	बी.ए. ३	२५
२	छत्रपती शाहू महाराज की चमक	अमोल राठोड	बी.ए. ३	२६
३	भीमराव आया था	धम्मपाल दंदे	बी.ए. ३	२६
४	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	कु. संजना पवार	बी.ए. २	२७
५	महात्मा जोतीबा फुले	कु. समिक्षा देशपांडे	बी.ए. २	२८
६	महापुरुषो की प्रेरणा	कु. पल्लवी माळवे	बी.एस्सी. १	३०
७	संत गाडगे महाराज के सैद्धांतिक विचार	कु. अक्षदा पवार	बी.ए. १	३१
८	महात्मा फुले के शैक्षणिक विचार	तौफीक पठाण	बी.ए. ३	३३
९	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	कु. शारदा चव्हाण	बी.ए. २	३४
१०	क्रांतीसूर्य महात्मा जोतीबा फुले	कु. कोमल मदनकार	बी.ए. ३	३५
११	महात्मा जोतीबा फुले	कु. पुजा बोरेकर	बी.कॉम. १	३६
१२	लोकराजा राजर्षि शाहू महाराज	कु. कोमल मदनकार	बी.ए. ३	३७
१३	संत गाडगेबाबा	कु. साक्षी बोरोकर	बी.ए. ३	३७
१४	मेरे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	कु. कोमल मदनकार	बी.ए. ३	३८
१५	बाबासाहेब हमारे भाग्य विधाता	कु. अंकीता मुंडलिक	बी.एस्सी. ३	३८
१६	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर के शिक्षासंबंधी विचार	कु. श्रुती शेंडे	बी.एस्सी. ३	३९
१७	महापुरुषों के शैक्षणिक विचार	कु. रोहिणी राठोड	बी.एस्सी. २	४०
१८	महात्मा जोतीबा फुलेजी के शैक्षणिक विचार	कु. अंकीता मुंडलिक	बी.एस्सी. ३	४१
१९	महात्मा जोतीबा फुलेजी के शैक्षणिक विचार	कु. नेहा काळे	बी.एस्सी. १	४२
२०	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर दलितों के मसिहा	कु. वैष्णवी ठाकरे	बी.एस्सी. ३	४३
२१	ऐसे हमारे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	कु. पुजा निमकर	बी.एस्सी. ३	४४
२२	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	कु. प्रतिक्षा आडे	बी.एस्सी. ३ बायो.	४४
२३	महात्मा जोतीबा फुले शिक्षा दृष्टिकोन	कु. वैष्णवी ठाकरे	बी.एस्सी. ३	४५
२४	संत गाडगे बाबा के अमुल्य विचार	शे. सोनू शे. अब्दुल	बी.ए. २	४५

English Section

1	Chattrapati Shahu Maharaj : The Original Champion	Saurabh Thakare	B.A. III	46
2	Dr. Ambedkar's Empowerment on Educational Thoughts	Ku. Pratiksha Ade	B.A. III	47
3	Education Philosophy of Mahatma Phule	Narayan Salodkar	B.A. III	48
4	Panjabrao Deshmukh's Educational Thoughts	Ku. Jaya Belkhade	B.Com. III	51
5	Chattrapati Shahu Maharaj	Ku. Pooja Borekar	B.Com. I	52
6	What are Rajashri Shahu Maharaj Thoughts on Womens education	Ku. Vaishnavi Matre	B.A. III	52
7	Sant Gadge Baba Relation with Ambedkar	Amol Rathod	B.A. III	54
8	Mahatma Jyotiba Phule Social Edcuational Philosophy	Ku. Disha Ade	B.A. II	55
9	Educational thoughts of Chattrapati Shahu Maharaj	Ku. Varsha Chavhan	B.A. III	56
10	Sun that never sets Dr. Ambedkar	Ku. Dhanshri Rathod	B.Com. I	58
11	Sant Gadge Baba	Ku. Mahima Jadhao	B.A. III	58
12	Rajashri Shahu Maharaj	Sandip Pawar	B.A. III (A)	59
13	Chattrapati Shahu Maharaj	Ku. Kirti Morey	B.Com. I	60
14	Dr. B.R Ambedkar	Ku. Gauri Thakare	B.A. I	60
15	Dr. Panjabrao Deshmukh	Durgadas Chavhan	B.A. II	61
16	Mahatma Jyotiba Phule	Ku. Devali Rayake	B.A. II	61
17	Dr. Ambedkar	Pratisad Ade	B.A. I	62
18	Sant Gadge Baba thought	Ku. Preeti Jadhao	B.A. II	62
19	Mahatma Jyotiba Phule Educational thought	Ku. Akshada Pawar	B.A. I	62
20	Dr. B.R. Ambedkar thought	Ku. Chanchal Wagh	B.A. II	63
21	Mahatma Jyotiba Phule Educational things	Ku. Sharda Chavhan	B.A. II	64
22	Dr. Babasaheb Ambedkar Educational things	Sharad Lokhande	B.A. II	65
23	Educational Philosophy of Dr. Babasaheb Ambedkar	Ku. Preeti Paikrao	B.A. I	66

महाविद्यालयातील विविध उपक्रम आणि महाविद्यालयाचे यश .... पृष्ठ क्र. ६७ ते ७८

या अंकात प्रकाशित झालेल्या साहित्यातील मतांशी संपादक, सहसंपादक व प्रकाशक (प्राचार्य) सहमत असतीलच असे नाही.

Scanned with OKEN Scanner

महात्मा फुले यांचा शिक्षणविषयक दृष्टिकोन

कु. जया बेलखडे
बी.कॉम. भाग-२

शिक्षण व अभ्यासक्रमाच्या माध्यमातून महात्मा जोतीराव फुले, राजर्षी शाहू महाराज व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे विचार आपल्याला सतत प्रेरणा देत असतात. या थोर महापुरुषांचे सामाजिक, राजकीय आणि सांस्कृतिक स्वरुपातील विचार आपल्याला प्रेरित व प्रोत्साहीत करीत असतात. त्याचे विचार २१ व्या शतकातही आपल्या विद्यार्थी वर्गापर्यंत पोहचविणे आवश्यक आहे.

शिक्षण हा जीवनाचा आधार आहे. शिक्षणापासून आपण आपणास वेगळे करु शकत नाही. प्रत्येक व्यक्ती हा शिक्षण देणारा एक महत्त्वपूर्ण ग्रंथ आहे. केवळ त्याच्याकडून आपण काय घ्यावे हे आपणांस कळायला पाहिजे. शिक्षण ही जीवन जगण्याची गुरूकिल्ली आहे. आपणांस कळायला पाहिजे ? जीवनाची सार्थकता कशामध्ये आहे, जीवन परिपूर्ण कसे करावे. आपण जीवनातून काय घ्यावे व इतरांना काय द्यावे. या सर्व प्रश्नांची उत्तरे म्हणजे शिक्षण होय. म्हणूनच शिक्षणानेच सर्व काही होत आहे, त्याकरीता आधी शिक्षण घेतलेच पाहिजे, जीवन शिक्षण ही काळाची गरज आहे. आपल्या सर्व थोर शिक्षणतज्ञांनी, विचारवंतानी, समाजसुधारकांनी जीवन शिक्षण ची धुरा सांभळली आहे आणि सर्वांना जगण्याची एक दिशा आणि दशा देण्याची महत्त्वपूर्ण कामगिरी बजावली आहे. २१ व्या शतकामध्ये शिक्षण घेणारा समुदाय मोठ्या प्रमाणात वाढला आहे. पण त्यातून जीवन विषयक शिक्षण मिळत आहे काय ? हा अनुत्तरीतच आहे. तेव्हा आपल्या शिक्षणतज्ञांचे आजच्या शिक्षणातून व अभ्यासक्रमातून प्रकट होणारे विचार निश्चितच येणाऱ्या भविष्यकालीन समस्यांचे निराकारण व उत्तम जीवनाची दिशादर्शक ठरतील. यामध्ये प्रामुख्याने महात्मा फुले, राजर्षी शाहू आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे विचार मार्गदर्शनपर आहेत. शिक्षण आणि अभ्यासक्रमामध्ये जे विचार आहेत. ते याच थोरांचे आहेत.

महात्मा जोतीबा फुले यांचे शिक्षण व अभ्यास-क्रमातून प्रकट होणारे विचार-स्वातंत्र्य, समता आणि बंधूभाव या त्रयीवर नितांत भरवसा ठेवणारे आणि त्या सामाजिक विषमतेच्या विरोधात आवाज उठविणारे आहे त्यांना महाराष्ट्राचे *'मार्टीन ल्युथर किंग'* म्हणतात. शिक्षण हे वरच्या वर्गापासुन खालच्या वर्गापर्यंत पाझरत आले पाहिजे. या विचारास फुलेंचा विरोध होता कारण इंग्रजाचा भर प्रथम वरचा वर्ग शिकला पाहिजे. या विचारास फुलेंचा विरोध होता कारण इंग्रजाचा भर प्रथम वरचा वर्ग शिकला पाहिजे नंतर खालचा वर्ग शिकला पाहिजे. आधी कळस मग पाया न होता, आधी पाया मग कळस अशा पद्धतीने शिक्षणप्रणाली असण्यावर महात्मा फुलेंचा आग्रह होता. प्रथम उपेक्षितांना शिक्षण नंतर अपेक्षितांना शिक्षण हे सूत्र अंमलात आणावे, यावर भर देण्यात आला.

१. महात्मा फुलेंचे शिक्षण विषयक विचार
२. स्त्री शिक्षणाचा पाठ पुरावा
३. प्राथमिक शिक्षकाची तरतूद करणे
४. प्राथमिक शिक्षणाकडे लक्ष देणे
५. ग्रामीण भागातील मुलामुर्लीचे शिक्षण
६. राष्ट्रनिर्माणासाठी शूद्रांना शिक्षण
७. शिक्षण प्रणालीत आमूलाग्र बदल विचार
८. व्यावसायिक व तांत्रिक शिक्षण
९. त्रिभाषा सूत्रांचा अवलंब
१०. शिष्यवृत्ती व वसतिगृहाची सुविधा
११. शिक्षणविषयक ज्ञान व विचार

Scanned with OKEN Scanner

स्त्री शिक्षणाचा पाठपुरावा – पूर्वीच्या काळामध्ये या परिस्थितीत स्त्रियांनी शिक्षण घेणे. म्हणजे अधर्मच करणे होय. त्यामुळे स्त्रियांसाठी शिक्षणाची दारे कायमची उघडली जावी, म्हणून महात्मा फुलेंनी स्त्री–शिक्षण मोहीम सर्वप्रथम हाती घेतली. शिक्षण हे समर्थ स्त्री म्हणून जगण्यासाठी दिले जावे. स्त्रियांचा खरा धर्म त्यांना शिक्षण देणे होय. स्त्रियांच्या मानसिकतेसाठी व सक्षम स्त्री घडवण्यासाठी शिक्षणा शिवाय पर्याय नाही. हे ओळखून महात्मा फुलेंनी आपल्या पत्नीस शिक्षण देवून आद्य शिक्षिका म्हणून कार्यास सुरवात केली आणि स्त्री–शिक्षण मोहिमेस सुरुवात केली.

प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे व मोफत – प्राथमिक शिक्षण हा प्रत्येक बालकाचा हक्क आहे आणि त्यामुळे मिळणे आवश्यक आहे. तसेच महात्मा फुले प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे व मोफत असावे या विचारांचा पुरस्कार करणारे प्रथम भारतीय नागरीक होते. ही मागणी दि. १९.१०.१८८२ मध्ये हंटर शिक्षण आयोगापुढे एका शिक्षणावर अधिक भर देईल तर नितीच्या आणि सद्वर्तनाच्या दृष्टीने कितीतरी चांगले शिकून तयार होताना मुळची अडचण पडणार नाही. या विचारातून त्यांनी प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे केले. विद्यार्थ्यांच्या संख्येत मोठ्या प्रमाणात वाढ होण्याची शक्यता होती आणि त्याकरिता दर्जेदार शिक्षण देण्यासाठी प्रशिक्षित शिक्षक असणे देखील आवश्यक आहे आणि त्याकरिता प्रथम आवाज उठविणारे महात्मा फुले हे एकमेव व्यक्ती होते. प्राथमिक शिक्षण हा जीवनाचा पाया आहे. त्यामुळे या स्तरावरील शिक्षण उत्तम दर्जाचे असावे, यावर अधिक भर देण्यात आला.

प्राथमिक शिक्षणाकडे लक्ष देणे – सरकारी नोकऱ्यांमध्ये सर्व वरिष्ठ वर्गाची मक्तेदारी आहे. असे दिसून आल्यावर शिक्षण खालच्या वर्गातील तळागाळातील लोकांना मिळावे. यासाठी महात्मा फुले यांनी प्राथमिक शिक्षण खालच्या वर्गास देण्यावर अधिक भर दिला. उच्च शिक्षणाकडे कमी व ग्रामीण जनतेच्या प्राथमिक शिक्षणाकडे जास्त लक्ष देणे आवश्यक आहे. प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे व मोफत करण्यात आले. त्यामागे महात्मा फुलें चे विचार असलेले दिसून येतात. आपल्या देशामध्ये आजची परिस्थिती लक्षात घेता कमी शिकलेले अध्यापक व अनुभव कमी असलेले शिक्षक प्राथमिक स्तरावर अध्यापन करतांना दिसतात आणि अधिक अनुभवी व विषयतज्ञ अध्यापक वर्ग वरच्या वर्गास अर्थात उच्च स्तर अध्यापन करतात. तेव्हा वेळोवेळी प्राथमिक शिक्षण अधिक दर्जेदार व गुणवत्तापूर्वक देणे ही काळाची गरज बनली आहे. आणि त्या दृष्टिकोनातून शिक्षण–बहुजन समाज ग्रामीण भागात राहत असल्याने,त्यांना शिक्षणाची

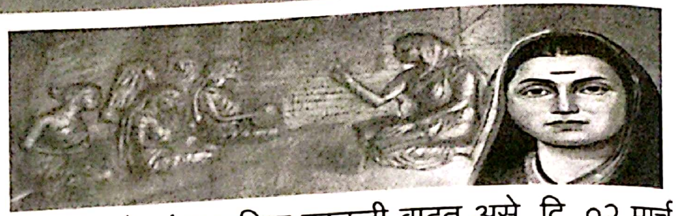

महात्मा फुले यांना अधिक काळजी वाटत असे. दि. ०२ मार्च १९८८ मध्ये महात्मा फुले म्हणाले होते की, आपली बहुतांश जनता खेड्यात निवास करते तेव्हा शासनाने ग्रामीण लोकांच्या शिक्षणाकडे विशेष लक्ष पुरवावे.

राष्ट्रनिर्माणासाठी शुद्रांना शिक्षण– आपल्या देशात बहुजन समाज अजाण व अडाणी आहे. त्यांच्या उद्धारासाठी शिक्षण हा एकमेव उपाय आहे. शूद्रांना शिक्षण देवून सुशिक्षित केल्या शिवाय राष्ट्र बनू शकत नाही. ज्या देशात सामाजिक आर्थिक गुलामगिरी असते. तेथे राष्ट्रवाद निर्माण होऊन शकत नाही. शिक्षणाची दारे सर्वांसाठी खुली झाली पाहिजे यावर अधिक भर होता.

शिक्षण प्रणालीत आमूलाग्र बदल – महात्मा फुले यांच्या मते आजची शिक्षण पद्धती ही बहुजन समाजाला शिक्षणापासून वंचित करणारी होती. तेव्हा शिक्षण प्राणाली बदलली पाहिजे यावर अधिक भर दिला गेला. केवळ कारकून वर्ग तयार करणाऱ्या वर्गाची निर्मिती शिक्षणातून होऊ नये, तर मानवी जीवन जगण्यास सक्षम बनवणारे, उद्योगी, जीवनोपयोगी शिक्षण देण्यात यावे.

त्रिभाषा सूत्राचा अवलंब – १९६४–६६ च्या कोठारी आयोगाने त्रिभाषा सूत्रास जरी आजच्या कालावधीत मान्यता दिलेली असली तरी या अगोदर ७७ वर्षापूर्वी महात्मा फुले यांनी त्रिभाषा सूत्राचा अवलंब शिक्षणात करावा यावर भर दिला होता.

शिष्यवृत्ती व वसतिगृहाची सुविधा – जनसामान्यामध्ये शिक्षणाचा प्रसार व्हावा यासाठी खेड्यापाड्यातील जनतेला शिक्षण घेता यावे म्हणून वसतिगृहाची व्यवस्था करण्याची कल्पना महात्मा फुले यांनी महिला आणि गरीब होतकरु मुलां–साठी शिष्यवृत्ती व वसतिगृहाची सुविधा देण्यावर भर दिला.

शिक्षणाविषयक ज्ञान व विचार – शिक्षण हा तिसरा डोळाच मानला जातो आणि त्यामुळेच महात्मा फुले यांनी मांडली आणि गरीब होतकरुसांठी शिष्यवृत्ती देण्यावर भर दिला. महात्मा फुले यांनी सत्यशोधक समाजाची स्थापना करुन स्त्रियां साठी तसेच बालगृहाची स्थापना केली. अशा प्रकारे महात्मा फुले यांनी समाज परिवर्तनाचे कार्य करतांना स्वतःच्या घरादारा चा ही विचार केला नाही.

Scanned with OKEN Scanner

संत गाडगेबाबा यांचे शैक्षणिक विचार

कु. पुजा संदिप बोरेकर
बी.कॉम. भाग–१

वैज्ञानिक दृष्टीकोनाची जाण असणारे संत म्हणजे कर्मयोगी गाडगे महाराज होय ! गाडगे महाराज हे गाडगे बाबा म्हणून ओळखले जाणारे महाराष्ट्रातील एक किर्तनकार, संत आणि समाजसुधारक होते. संत गाडगेबाबा यांचा जन्म दि. २३.०२.१८७६ साली अमरावती जिल्ह्यातील कोतेगांव (शेणगांव) येथे झाला होता. संत गाडगेबाबा यांचे पूर्ण नांव डेबूजी झिंगराजी जानोरकर होते. त्यांचे वडील झिंगराजी हे परीट (धोबी) होते. त्यांच्या आईचे नाव सखुबाई जानोरकर होते. त्यांचे बालपण त्यांच्या आईच्या माहेरी मुर्तीजापूर तालुक्यातील दापूरे येथे त्यांच्या मामाकडेच गेले. अंगावर गोधडीवजा फाटके–तूटके कपडे, डोक्यावर झिंज्या, त्यावर खापराच्या तुकड्याची टोपी, एका कानात कवडी, तर दुसऱ्या कानात फुटल्या बांगड्याची कांच एका हातात खराटा, दुसऱ्या हातात मडके असा गाडगेबाबाचा वेश असे म्हणूनच लोक त्यांना गाडगेबाबा असे म्हणू लागले

२० व्या शतकातील समाजसूधारण्याच्या आंदोलनामध्ये ज्या महापुरुषांचा सहभाग आहे त्यापैकी महत्त्वाचे नांव गाडगेबाबा यांचे आहे. गाडगेबाबांनी त्यांच्या मुलीच्या बारश्याच्या दिवशी जेवण दिले होते. हा त्या काळातील परंपरेला दिलेला छेद होता. संत गाडगेबाबा हे सामाजिक न्याय देण्यासाठी विविध गावांना भटकत असत व सुधारणा आणि स्वच्छता या विषयावर जास्त रुची होती.

संत गाडगेबाबा यांचे समाजोपयोगी विचार – १. हवा आहे, लाल आहे, हिरवा आहे, पिवळी आहे ते समजत नाही आणि त्याचे ठिकाण नाही असाच परमेश्वर आहे हे जे तिर्थात देव बसलेले आहेत ते पोट भरण्याचे देव आहेत.

२. देव देवळात नाही, देऊळ तयार झालं मूर्ती आणावी लागते. मुर्ती विकत भेटते, देव विकत भेटतो का ? मेथीची भाजी आहे की, कांदे–बटाटे आहेत ? देव विकत भेटतो हे ही ज्या माणसाला समजत नाही तो माणूसच कसा !

३. तुमच्या देवाचा देवळा पुरता तरी उजेड पडतो का ? नाही मग दिवा विझला, मंडळी दर्शनाला आली, बापूराव दिवा लावा. मग देव कोणी दाखवला ? दिव्यानं....! दिवा मोठा की देव मोठा ? दिवा !

४. शाळेहून थोर मंदीर नाही. उदार देणगी शाळेला द्या, भक्तीचा प्रसार नाही, श्रेयस्कर शिक्षण प्रसार सर्वश्रेष्ठ.

५. माय बाबांनो, घरी दारी व गावात नेहमी स्वच्छता ठेवा, मुला–मुलींना शिकवा. अंध, अपंग, अनाथांना यथाशक्ती अन्न, वस्त्र दान करा.

६. गाय सुखी, तर शेतकरी सुखी आणि शेतकरी सुखी तर जग सुखी म्हणूनच गोपालन, पशुपालन प्रेमाने करा आणि सर्व प्राणिमात्रांवर दया करा हाच आजचा धर्म आहे.

७. दुःखाचे डोंगर चढल्या शिवाय सुखाचे किरण दिसत नाहीत.

८. देवळात देव नाही देव कुठे आहे ? या जगात देव आहे. जगाची सेवा करा, गरीबांवर दया करा.

९. सुरवात कशी झाली यावर बऱ्याच घटनांचा शेवट अवलंबून असतो.

संत गाडगेबाबांनी दिलेला संदेश ते म्हणतात भुकलेल्यांना अन्न द्या, तहानलेल्यांना पाणी द्या, उघड्या नागड्यांना वस्त्र द्या, गरीब मुलामुलींना शिक्षण द्या, बेघरांना आसरा द्या, अंध–पंगू–रोगी यांना औषधापचार द्या, बेकरांना रोजगार द्या व दुःखी व निराशांना हिम्मत द्या, हे संत गाडगेबाबा सांगतात.

कर्मयोगी गाडगेबाबांनी या समाजामध्ये फार मोठ्या प्रमाणात काम केले. ती एक महान तत्त्वज्ञांनी समाज सुधारक प्रबोधनकार होते. गाडगेबाबांनी सहभोजनाच्या माध्यमातून प्रामाण्यात त्या काळात जातीय सलोखा निर्माण करण्याचे फार मोठे काम केले. शेतकऱ्यांना सावकार कर्जापाई पीडित होते. याकरिता शेतकऱ्यांना मुक्तीच्या आंदोलन गाडगेबाबांनी त्यावेळी सुरु केले आणि बऱ्याच शेतकऱ्यांना या पासून मुक्त केले होते. ज्या काही वाईट चालिरीती परंपरा रुढी व त्यांचे निर्दालन करुन त्या बंद कराव्या असे ते नेहमी आवाहन करायचे. अस्पृश्य भेद मिटून जावा सर्व माणसे समान आहेत, ही त्याची शिकवण होती.

Scanned with OKEN Scanner

शोषणाविरुद्ध त्यांनी मोठा लढा उभा केला होता. दगडात देव नाही तर देव माणसांत आहे, जिवंत माणसांत, प्राणी मात्रात देव आहे, हे सांगणारे संत गाडगेबाबा होते. भुतदया प्राणीमात्रावर दया केली पाहिजे याकरिता त्यांनी फार मोठे कार्य केले. बोकड बळी प्रथा बंद करण्यासाठी त्यांनी प्रयत्न केले. यासोबतच बैलांवर अत्याचार होतात म्हणून शंकरपट बंद करावे हे सुद्धा त्यांनी सांगीतले होते. शिक्षण अतिशय महत्त्वाचे आहे म्हणून शिक्षणाचा प्रचार प्रसार व्हावा याकरिता विविध शिक्षण संकुले काढली. शिक्षण संस्थांना मंदत केली. यामध्ये कर्मवीर भाऊराव पाटील यांची रयत शिक्षण संस्था यांना मदत करण्यापासून ते विदर्भातील डॉ.पंजाबराव देशमुख यांची शिवाजी शिक्षण संस्था असो यांच्या कामात सतत कौतुक केले.

संत व सुधारक या दोन्ही ही वृत्ती गाडगे महाराजांत होत्या. तुकारामाप्रमाणे ठणकावून सत्य सांगण्योच धैर्य बाबांमध्ये होते. जनसंपर्क होता, समाजाचा अर्धा भाग जो स्त्रिया व अतिशूद्र या सर्वांना व सुशिक्षित समाज थरातील जे येतील अशा स्त्रीपुरुषांना एकत्र बसून म्हणजे भेदाभेद स्पृश्यास्पृश्यता संपूर्ण बाजूस घालवून हरिभक्तीचा रस चाखण्यास सर्व वर्गातील, सर्व स्तरातील बायाबापडी श्रीमंत व गरीब वैगरे सर्व एकत्र होत. बाबाची किर्तने एकल्यानंतर तुकाराम व ज्योतीबाची शिकवण लोक प्रवाहात आहे असे दिसते.

महात्मा गांधी व गाडगेबाबा यातही एक अतिशय जवळचे नाते होते. दोन्ही महामानव करुणेच्या एका सूत्रात बांधले गेले होते, असे आपल्याला त्याच्या कार्यावरुन आणि त्यांच्या विचारावरुन दिसते. २७.११.१९३५ रोजी वर्धा येथे गाडगेबाबा आणि महात्मा गांधी यांची पहिली भेट झाली होती.

देवा धर्माच्या नावाने प्राण्याची हत्या करु नका, अस्पृश्यता पाळू नका, गोधडेबुवा, चिंधे बुवा, लोटके महाराज या नावाने संत गाडगे महाराज प्रसिद्ध होते.

''तिर्थी धोंडापाणी देव रोकडा सज्जनी''

एकदा गाडगेबाबा रस्त्याने जात असतांना समोर एक व्यक्ती दगडाची पूजा करत असतांना त्यांना दिसली. त्याने दगडावर हार चढविला, दुधाने आंगोळ घातली. इतक्यात एक कुत्रा आला आणि मागील पाय वरकरुन त्या दगडावर मूत्र विसर्जन करु लागला. ती व्यक्ती चिडली त्याला कुत्र्याचा राग आला तो कुत्र्याला मारण्यासाठी हातात दगड घेऊन धावू लागला तेव्हा गाडगेबाबा म्हणाले,''बिचाऱ्या गरीब मुक्या जनावरांना त्रास का देतात ? त्याला कुठे माहित आहे की, माणसाचा देव दगड असतो म्हणून'' हे गाडगेबाबा यांचे विचार होते.

दि. २०.१२.१९५६ रोजी पेढी नदीच्या काठावर वलगाव येथे संत गाडगेबाबांचा मृत्यु झाला.गाडगेबाबा नगर, अमरावती येथे संत गाडगेबाबांच स्मारक आहे.

महात्मा फुले यांचे स्त्री शिक्षणासंदर्भातील विचार

कु. पायल संजय राठोड
बी.कॉम. भाग-१

शिक्षण हा जीवनाचा आधार आहे. शिक्षणापासून आपण आपणांस वेगळे करु शकत नाही. प्रत्येक व्यक्ती शिक्षण देणारा एक महत्त्वपूर्ण ग्रंथ आहे. केवळ त्याच्याकडून आपण काय घ्यावे हे आपणांस कळायला पाहिजे. शिक्षण ही जीवन जगण्याची गुरुकिल्ली आहे. जीवन म्हणजे काय ? जीवन का जगावे, जीवन कसे जगावे, जीवनाची सार्थकता कशामध्ये आहे, जीवन पूर्ण कसे जगावे, आपण जीवनातून काय घ्यावे व इतरांना काय द्यावे. या सर्व प्रश्नांची उत्तरे म्हणजेच शिक्षण होय म्हणूनच, शिक्षणानेच सर्व काही होत आहे, त्याकरीता आधी शिक्षण घेतलेच पाहिजे. जीवनात शिक्षण ही काळाची गरज बनली आहे आणि आपल्या सर्व थोर शिक्षणतज्ज्ञांनी, विचारवंतांनी, समाजसुधारकांनी जीवन शिक्षणाची धुरा सांभाळली आहे आणि सर्वांना जगण्याची एक दशा आणि दिशा देण्याची महत्त्वपूर्ण कामगिरी बजावली आहे.

महात्मा जोतीबा फु ले यांचे शिक्षण व अभ्यासक्र-मातून प्रकट होणारे विचार स्वातंत्र्य, समता आणि बंधुभाव या त्रयींवर नितांत भरवसा ठेवणारे आणि सामाजिक समतेच्या विरोधात आवाज उठवणारे महात्मा फु ले हे महापुरुष होते. त्यांना महाराष्ट्र राज्याचे *'मार्टीन ल्यूथर किंग'* म्हणून ओळखले जाते. ते मानवतावादी विचाराचे होते. त्यांनी मेकॉलेच्या खलित्यास कडाडून विरोध. शिक्षण हे वरच्या वर्गापासून खालच्या वर्गापर्यंत पाझरत आले पाहिजे या विचारास फुलेंचा विरोध होता. कारण इंग्रजांचा भर प्रथम वरचा वर्ग शिकला पाहिजे व नंतर खालचा वर्ग शिकावा यावर होते. प्रथम खालच्या वर्गातील लोकांना शिक्षण देऊन नंतर वरच्या वर्गातील लोकांना शिक्षण द्यावे. आधी पाया मग कळस अशा पद्धतीने शिक्षणप्रणाली असण्यावर महात्मा फुलेंचा आग्रह होता प्रथम उपेक्षितांना शिक्षण नंतर अपेक्षितांना शिक्षण हे सूत्र अंमलात आणावे, यावर भर देण्यात आला.

Scanned with OKEN Scanner

महात्मा फुलेंचे शिक्षण विषयक विचार

- → स्त्री शिक्षणाचा पाठपुरावा
- → प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे व मोफत
- → प्रशिक्षित शिक्षकाची तरतूद करणे
- → प्राथमिक शिक्षणाकडे लक्ष देणे
- → ग्रामीण भागातील मुलामुलींचे शिक्षण
- → राष्ट्रनिर्माणासाठी शूद्रांना शिक्षण
- → शिक्षण प्रणालीत आमुलाग्र बदल विचार
- → व्यावसायिक व तांत्रिक शिक्षण
- → त्रिभाषा सूत्राचा अवलंब
- → शिष्यवृत्ती व वसतिगृहाची सुविधा
- → शिक्षणविषयक ज्ञान व विचार

स्त्री–शिक्षणाचा पाठपुरावा – पूर्वीच्या काळामध्ये या परिस्थितीत स्त्रियांना शिक्षण होणे. म्हणजे अधर्म करणे होय. त्यामुळे स्त्रियांसाठी शिक्षणाचे दारे कायमची उघडली जावी, म्हणून महात्मा फुलेंनी स्त्री शिक्षण मोहीम सर्वप्रथम हाती घेतली. शिक्षण हे समर्थ स्त्री म्हणून जगण्यासाठी दिले जाते. स्त्रियांचा खरा अर्थ त्यांना शिक्षण देणे होय.

गाडगेबाबांचे शैक्षणिक काव्य

कु. दुर्गेश्वरी सुरेश राठोड
बी.कॉम. भाग–१

खर्चू नका देवासाठी पैसा ।
शिक्षणाला पैसा तोच द्या हो ।।
नको मंदिराची करावया भर ।
छात्र जो हुशार त्यास द्यावा ।।
नको धर्मकृत्ये पैसा खर्चुनिया ।
घेण्यासाठी विद्या तोच खर्चा ।।
शाळेहून नाही थोर ते मंदिर ।
देणगी उदार शाळेला द्या ।।
भक्तीचा प्रसार नाही श्रेयस्कर ।
शिक्षण प्रसार सर्वश्रेष्ठ ।।
गरिबांनी तरी फेकावा विश्वास ।
देवाजींची आस पूर्ण खोटी ।।
नसलेले देव कोठून येणार ?
कल्याण होणार कधी सांगा ।।
स्वतःचा उद्धार करा प्रयत्नाने ।
शक्तीने, युक्तीने सुखी व्हावे ।।

– संत गाडगेबाबा

डॉ.बाबासाहेबांचे शैक्षणिक सुविचार

कु. अश्विनी चारोळे
एम.ए. भाग–१ (मराठी)

१. आकाशातील ग्रह तारे जर माझे भविष्य ठरवत असतील तर माझं मनगट आणि मेंदूचा काय उपयोग ?

२. कोणत्याही समाजाची उन्नती त्या समाजाच्या प्रगती अवलंबून असते.

३. रोग झाल्यानंतर उपचार करण्यापेक्षा रोग होऊच नये अशी अवस्था करावी.

४. सेवा जवळून, आदर दुरुन आणि ज्ञान आतुन असावे.

५. बुध्दिमत्तेचा विकास हे मानवी अस्तित्वाचे अंतिम लक्ष्य असले पाहिजे.

६. लक्षात ठेवा तलावारीच्या धारेपेक्षा लेखणीची धार कायम टिकणार आहे आणि सर्वात खतरनाक शस्त्र आहे. म्हणून तलवार हातात न घेता लेखणी हातात घेऊन अन्यायावर मात करा.

७. काम लवकर करावयाचे असेल तर मुहूर्त पाहण्यात वेळ घालवू नका.

Scanned with OKEN Scanner

महापुरुषांचे शैक्षणिक विचार

कु. रोहिणी बबन राठोड
बी.एस्सी. भाग-२

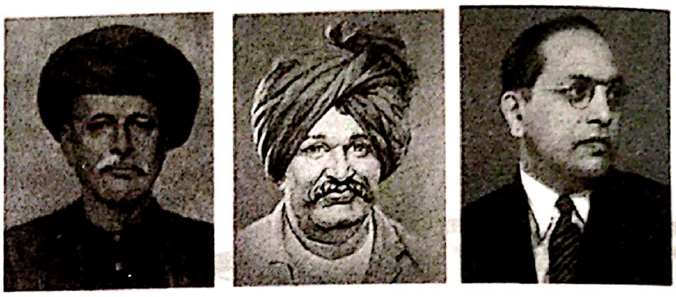

आजच्या काळाची सर्वात मोठी गरज म्हणजे शिक्षण होय. शिक्षणामुळे सर्व काही शक्य आहे व शिक्षणाविना काहीही शक्य नाही सर्वच अशक्य आहे. शिक्षणामुळे आज माणुस हवेत उडू शकतो. पाण्यात पाहिजे तोपर्यंत राहू शकतो व जे पाहणे शक्यच नाही होते ते सुद्धा पाहु शकतो (अंतरिक्ष मधील तारे, सूक्ष्मजीव इत्यादी.)

शिक्षण म्हणजे काय ? शिक्षण हे जीवन जगण्याची गुरुकिल्ली आहे. 'शरीराला श्रमाकडे, बुद्धीला मनाकडे आणि हृदयाला भावनेकडे वळविणे म्हणजेच शिक्षण होय'. आजच्या युगात शिक्षण हे माणसाची चौथी मुलभूत गरज बनलेली आहे. आणि म्हणूनच अनेक महापुरुषांनी त्यांचे शैक्षणिक विचार मांडले आहेत.

महाराष्ट्राचे मार्टीन ल्यूथर म्हणून ओळखले जाणारे महापुरुष महात्मा जोतीराव फुले यांनी स्त्रीयांच्या शिक्षणासाठी अनेक कार्य केले आहे. त्यांचे मानणे होते की दबलेल्या शोषित वर्गामध्ये बुद्धिमत्ता, नैतिकता, प्रगती आणि समृध्दीचा विकासासाठी शिक्षणेची सर्वाधिकता आहे. महात्मा फुलेंनी आपल्या पत्नीस शिक्षा देवून आद्य शिक्षिका म्हणून कार्यास सुरुवात केली आणि स्त्री-शिक्षण मोहिमेस सुरुवात केली. प्राथमिक शिक्षण हा जिवनाचा पाया आहे म्हणून ''प्रथम खालच्या वर्गातील लोकांना शिक्षण देवून नंतर वरच्या वर्गातील लोकांना शिक्षण द्यावे'' व 'आधी कळस मग पाया असे न होता, आधी पाया मग कळस' अशा पद्धतीने शिक्षण प्रणाली असण्यावर महात्मा फुलेंचा आग्रह होता.

शिक्षण हा जीवनाच्या प्रगतीचा मार्ग आहे हे जाणून विद्यार्थ्यांनी भरपूर अभ्यास करावा आणि समाजाने विश्वासु नेता बनावा असे माणणारे व ज्यांना महामानव सुध्दा म्हटले जाते असे महापुरुष डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनीसुध्दा शिक्षणाविषयी अनेक कार्य केले. जगामध्ये गरिबी तेथेच आहे जिथे शिक्षण नाही म्हणून अर्धी अर्धी भाकर खायची पण चांगल शिक्षण घ्यायचं व आपल्या मुलांनासुध्दा चांगले शिक्षण द्यायचे. बाबासाहेब उच्च शिक्षणाद्वारे समता, स्वातंत्र्य, बंधुभाव ही मानवी मूल्ये स्वीकारलेला एक स्वाभिमानी आधुनिक समाज निर्माण करायचा होता. बाबासाहेबांच्या शैक्षणिक चळवळीचा हाच खरा मुळाधार होता.

जिथे शैक्षणिक कार्याचा उल्लेख होता, तिथे शाहू महाराजांचा उल्लेख पण होणारच. शाहू महाराजांना एक खरा लोकशाहीवादी आणि समाजसुधारक म्हटले होते. तसेच शिक्षणदृष्ट्या बहुजन व मागासलेल्या वर्गाच्या रोजगाराचाही सोय व्हावी, ते आर्थिकदृष्ट्यासुद्धा सक्षम व्हावेत, यासाठी त्यांनी सरकारी नोकऱ्यांमध्ये आरक्षण लागू केले म्हणूनच त्यांना ***आरक्षणाचे जनक*** असेही म्हटले जाते.

शाहू महाराजांनी शिक्षणाच्या कार्यात हिताच्या दृष्टीने काही अलौकिक कार्य केले आहे त्यामध्ये प्रामुख्याने -

१. विद्यार्थ्यांना मोफत व सक्तीचे शिक्षण उपलब्ध करुन दिले.

२. शिष्यवृत्तीची सवलत देण्यावर भर देण्यात आला.

३. विद्यार्थ्यांसाठी वसतिगृहाची व्यवस्था करण्यात यावी.

४. विद्यार्थ्यांना विविध सोयी सवलती देणे.

असे काही कार्य प्रामुख्याने होते.

मानवी जीवनाकरीता महात्मा फुले यांच्या शैक्षणिक विचारांचे महत्त्व

कु. निलम किसन लोखंडे
बी.ए. भाग - २

शिक्षण व अभ्यासक्रमातून प्रकट होणारा फुले-शाहू-आंबेडकरी विचार आपल्या शिक्षणातून आणि तसेच्या अभ्यासक्रमातून महात्मा फुले, राजर्षी शाहू महाराज व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे विचार प्रचारित व प्रसारित होत असतात. या थोर महापुरुषांचे सामाजिक, राजकीय आणि सांस्कृतिक स्वरुपातील विचार आपल्याला प्रेरित व प्रोत्साहित करीत असतात. त्यांचे विचार २१ व्या शतकात आपल्या विद्यार्थी वर्गाला नव्याने देणे आवश्यक आहे. शिक्षण हा जीवनाचा आधार आहे.

शिक्षणापासून आपण स्वतःला वेगळे करु शकत नाही. प्रत्येक व्यक्ती हा शिक्षण देणारा एक महत्त्वपूर्ण ग्रंथ आहे. केवळ त्याच्याकडून आपण काय घ्यावे ? हे आपणांस कळायला पाही. शिक्षण ही जीवन जगण्याची गुरुकिल्ली आहे. जीवन म्हणजे काय ? जीवन का जगावे, जीवन कसे जगावे, जीवनाची सार्थकता कशामध्ये आहे, जीवन पूर्ण कसे करावे. आपण जीवनातून काय घ्यावे व इतरांना काय द्यावे. या सर्व प्रश्नांची उत्तरे म्हणजे शिक्षण होय. म्हणूनच -

'शिक्षणानेच सर्व काही होत आहे, त्याकरीता आधी शिक्षण घेतलेच पाहिजे' जीवन शिक्षण ही काळाची गरज बनली आहे आणि आपल्या सर्व थोर शिक्षणतज्ञांनी, विचारवंतांनी, समाजसुधारकांनी जीवन शिक्षणाची धुरा सांभाळली आहे आणि सर्वांना जगण्याची एक दशा आणि दिशा देण्याची महत्त्वपूर्ण कामगिरी बजावली आहे. २१ व्या शतकामध्ये शिक्षण घेणारा समुदाय मोठ्या प्रमाणात वाढला आहे. पण त्यातून जीवनविषयक शिक्षण मिळत आहे काय ? हा प्रश्न अनुत्तरीत आहे. तेव्हा आपल्या शिक्षणतज्ज्ञांचे आजच्या शिक्षणातून व अभ्यासक्रमातून प्रकट होणारे विचार निश्चितच येणाऱ्या भविष्यकालीन समस्यांचे निराकरण व उत्तम जीवन जगण्यासाठी दिशादर्शक ठरतील. यामध्ये प्रामुख्याने महात्मा फुले, शाहू महाराज आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे विचार मार्गदर्शनपर आहेत. शिक्षण आणि अभ्यासक्रमामध्ये जे विचार आहेत. ते याच वैचारिकतेचे आहेत.

महात्मा ज्योतिबा फुले यांचे शिक्षण व अभ्यासक्रमातून प्रकट होणारे विचार स्वातंत्र्य, समता आणि बंधुभाव या त्रयींवर नितांत भरवसा ठेवणारे आणि सामाजिक समतेच्या विरोधात आवाज उठवणारे महात्मा फुले हे महा पुरुष होते. त्यांना ***'महाराष्ट्राचे मार्टीन ल्यूथर किंग' म्हणून ओळखले जाते.*** ते मानवतावादी विचाराचे होते.

स्त्री शिक्षणाचा पाठपुरावा - पूर्वीच्या काळामध्ये या परिस्थितीत स्त्रियांनी शिक्षण घेणे. म्हणजे अधर्मच करणे होय. त्यामुळे स्त्रियांसाठी शिक्षणाची दारे कायमची उघडली जावी, म्हणून महात्मा फुलेंनी स्त्री-शिक्षण मोहीम सर्वप्रथम हाती घेतली. शिक्षण हे समर्थ स्त्री म्हणून जगण्यासाठी दिले जावे. स्त्रियांचा खरा हक्क त्यांना शिक्षण देणे होय. स्त्रियांच्या मानसिकतेसाठी व सक्षम स्त्री घडवण्यासाठी शिक्षणा शिवाय पर्याय नाही.

शिक्षणविषयक ज्ञान व विचार - शिक्षण हा तिसरा डोळा मानला जाते आणि त्यामुळेच महात्मा फुले यांनी शिक्षणा वर अधिक प्रकाश टाकला आहे आणि शिक्षण कोणत्याही एका व्यक्तिची मक्तेदारी न बनता, सर्वांना शिक्षण मिळावे, शिक्षणाचा प्रसार होऊन ज्ञान व विचारांची बुद्धी व्हावी यासाठी महात्मा फुलेंनी योगदान दिले. सत्यशोधक समाजाची स्थापना करुन स्त्रियांसाठी तसेच मागासलेल्या अनाथाच्या शिक्षणासाठी सुविधा उपलब्ध करुन दिल्या. तसेच बालगृहाची स्थापना देखील केली. अशाप्रकारे महात्मा फुले यांनी समाज परिवर्तनाचे कार्य करतांना स्वतःच्या घरदाचाही विचार न करता काम केले आणि म्हणून आज आपला समाज मनाने सर्वप्रकारचे शिक्षण घेत आहे. अशा शिक्षणतज्ज्ञाला, शिक्षणमहर्षीला कोटी कोटी वंदन......

Scanned with OKEN Scanner

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांची शिक्षणविषयक भूमिका

संदीप सुभाष पवार
बी.ए. भाग-२

डॉ. पंजाबराव देशमुख हे सहकार कृषी शैक्षणिक अशा विविध क्षेत्रात ज्ञान व योगदान असणारे गतिशील असे व्यक्तिमत्त्व होय. त्यांचा जन्म २७ डिसेंबर १८९८ रोजी अमरावती जिल्ह्यातील नांदगांव खंडेश्वर तालुक्यातील ***पापळ*** या खेडेगावात एक शेतकरी कुटुंबात झाला. त्यांच्या वडिलांचे नांव शामराव तर आईचे नांव राधाबाई होते. इ.स.१९१८ मध्ये इयत्ता १० वी चांगल्या गुणांनी उत्तीर्ण झाल्यानंतर उच्चशिक्षणासाठी त्यांनी पुणे येथील फ र्ग्युसन कॉलेजमध्ये प्रवेश घेतला आणि आपले महाविद्यालयीन शिक्षण पूणे येथे विशेष प्राविण्य संपादन करुन पूर्ण केले. इ.स.१९२० मध्ये ते उच्च शिक्षणासाठी इंग्लंडला गेले. तेथे त्यांनी ***'एम.ए. ऑनर्स'*** संस्कृत ही अत्यंत मानाची पदवी संपादन केली. इ.स. १९२५ मध्ये त्यांनी ऑक्सफर्ड युनिव्हर्सिटीतून बार ॲट–लॉ आणि डी.फील. या पदव्या संपादन केल्या. ***'वैदिक साहित्यातील धर्माचा उगम व विकास'*** हा त्यांचा प्रबंधाचा विषय होता.' डॉ. पंजाबराव देशमुख हे श्री शिवाजी शैक्षणिक संस्था, अमरावतीचे संस्थापक अध्यक्ष होते. इ.स. १९३१ मध्ये संस्थेच्या कार्याची धुरा सांभाळली आणि अधिकाधिक शिक्षण प्रसार केला.

भारतीय तत्त्वज्ञानामध्ये जसे डॉ. पंजाबराव देशमुखांचे योगदान आहे तसे शिक्षण क्षेत्रातही त्याचे योगदान महत्त्वपूर्ण आहे.

संसदेतील त्यांच्या भाषणातून आणि चर्चासत्र किंवा कार्यशाळांमधून त्यांनी जे विचार मांडले यातून त्यांनी शिक्षणाविषयी असलेली तळमळ त्यांची विशालदृष्टी आणि व्यक्ती व समाज विकासासाठीचे साधन असलेल्या शिक्षणाबद्दलचे विचार लक्षात येतात. जानेवारी १९५८ मध्ये श्री शिवाजी शिक्षणसंस्थेच्या सिल्वर जुबली समारंभाचे वेळी विदर्भ शैक्षणिक अधिवेशन भरविण्यात आले होते. त्यावेळी आपल्या प्रास्ताविक भाषणात डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी प्राथमिक शिक्षणाच्या सार्वजिकी– करण व सक्तीचे शिक्षण यावर भर दिला.

सन १९२८ ते १९३० या काळात डॉ. पंजाबराव देशमुख अमरावती जिल्हा शिक्षण मंडळाचे अध्यक्ष होते. त्यांच्या प्रेरणेने व कार्यामुळे संपूर्ण जिल्ह्यात ग्रामीण भागात प्राथमिक शाळा सुरु झाल्या. डॉ. पंजाबरावांच्या मते शैक्षणिक संस्थांमध्ये वाढ झाली तर अधिकाधिक लोकांना शिक्षण देता येईल आणि शिक्षण प्रसारातून वाईट रुढी, परंपरा किंवा अनिष्ट बाबींचे निर्मूलन करता येईल.

शिक्षण घेत असतांना कोणताही भेदभाव केला जाणार नाही. कोणत्याही जाती-धर्माचा, वंशाचा किंवा वर्गाच्या बालकांना जर एकसाथ, एकत्रित शिक्षण दिले तर जातीभेदाच्या भिंती उन्मळून पडतील आणि खऱ्या अर्थाने एकात्मता प्रस्थापित होईल.

सामाजिक समता व सामाजिक न्याय शिक्षणातून प्रस्थापित व्हावा यावर ते भर देते असत. वर्षानुवर्ष शिक्षणापासून वंचित राहिलेल्या समाजाला इतरांच्या बरोबरीने आणण्यासाठी चित्यांना शिक्षणाच्या सोयींची संधी उपलब्ध करुन देणे म्हणजे खऱ्या अर्थाने सामाजिक समता प्रस्थापित होईल. दि.११.०८.१९४८ रोजी भारतीय घटनेच्या मसुदा समितीच्या बैठकीत डॉ. पंजाबराव देशमुख म्हणाले,'सर्व काही गुणवत्तेच्या आधारे व्हावे, कोणालाही मदतीची गरज नाही, अशा केवळ घोषणा किंवा वल्गना करुन उपयोग नाही. तर जे अपंग आहेत, आर्थिकदृष्ट्या कमकुवत आहेत जे शिक्षणाचा खर्च पेलू शकत नाही. अशांचा विचार केल्याशिवाय समानता व सामाजिक न्याय प्रस्थापित होऊ शकणार नाही, म्हणूनच अशा बालकांच्या शिक्षणासाठी मदत देणे हे सरकारचे कर्तव्य आहे. डॉ. पंजाबराव देशमुख हे भारतीय शेतकऱ्याची दैन्यावस्था जाणून होते आणि म्हणूनच या वर्गाच्या पाल्यांना शिक्षणाच्या सवलती घ्याव्यात. शिक्षणाच्या संधी त्यांना उपलब्ध करुन द्याव्यात असे त्यांनी आग्रही मत प्रतिपादन केले. दि.०५.०६.१९५८ रोजी मालेगांव नाशिक येथे भरलेल्या राष्ट्रीय स्तराच्या शैक्षणिक अधिवेशनात अध्यक्षीय भाषण करतांना डॉ. पंजाबराव देशमुख म्हणाले, आपल्याला अगदी शिक्षण नसल्यापेक्षा केवळ लिहिता वाचता येणारे शिक्षणही चालेल आणि जर शहरातील लोक शिक्षणाचे कार्य करुन थकले असतील किंवा आता शिक्षण पूरे झाले, असे ज्यांना वाटत असेल तर अशांनी शहरी शाळा आणि महाविद्यालय बंद करुन मला ग्रामीण भागात शाळा सुरू करण्यासाठी परवानगी द्यावी, यात मला फार आनंद वाटले. यावरुन शिक्षण खरोखरच तळा-गाळापर्यंत पोहचावे. समाजातील प्रत्येकाला ते घेता यावे. अशा उदात्त ध्येयानेच डॉ. पंजाबरावांनी शिक्षणामध्ये योगदान दिले.

लोकसभेत दि. ०८.०४.१९४८ रोजी शिक्षण सक्तीचे करावे या संदर्भात बिलपास झाले तेव्हा देशातील प्रत्येक युवकाला शिक्षण प्रशिक्षण सक्तीचे करावे कारण त्यामुळे शिस्त, संघटन, क्षमता आणि देशासाठी त्याग करण्याची वृत्ती युवकामध्ये विकसित होईल. लोकशाही राष्ट्रामध्ये लोकशाही टिकविण्यासाठी आणि राष्ट्रीय एकात्मता साध्य करण्यासाठी या गुणांची आवश्यकता असल्याचे डॉ. पंजाबराव देशमुखांचे प्रांजळ मत होते.

महात्मा फुले प्रमाणेच डॉ. पंजाबराव देशमुखांनी शिक्षणाची गुणवत्ता टिकून ठेवण्यासाठी स्त्री शिक्षणाचा पुरस्कार केला. त्यांनी सादर केलेल्या ***लोकविद्यापीठ*** या योजनेखाली विविध अभ्यासक्रमही सुचविले. नर्सिंग होम, शिशू आणि कुटुंब आरोग्य केंद्र अशा काही वैशिष्ट्यपूर्ण वाहीण्या या लोक-विद्यापीठा अंतर्गत चालविल्या जात होत्या. मुलींच्या वसतिगृहाला सोयी-सुविधा पुरवण्यावरही डॉ.पंजाबराव देशमुखांनी भर दिला. खऱ्या अर्थाने स्त्री शिक्षित झाली तरच कुटुंबाचा विकास होईल हे जाणून डॉ. पंजाबरावांनी स्त्रीयांना शिक्षणाची दारे खुली केली अपुरानिधी सतत बदलणारे प्रशासन आणि भविष्यातील विकास कार्यक्रम अशा विविध कारणांचा पाठपुरावा करण्यासाठी आणि आपले कार्य उत्कृष्टरितीने करण्यासाठी काही शिक्षण संस्था असमर्थ ठरलेल्या होत्या. अशा कमकुवत किंवा डबघाईस आलेल्या संस्थांचे आपल्या शिवाजी शिक्षण संस्थामध्ये विलिनीकरण करुन समाजातील प्रत्येक घटकापर्यंत शिक्षण पोहचविण्याचे कार्य केले.

महाराष्ट्राचे शिल्पकार....

कु. पल्लवी आत्माराम माळवे
बी.एस्सी. भाग-१

दीन दुबळ्याचा आधार, केला शिक्षणात सुधार ।
राजर्षी शाहू महाराज आधुनिक महाराष्ट्राचे शिल्पकार

आरक्षणाचे शाहू महाराज प्रणेते ।
दुःखी पीडितांचे ते तारणहार ते ।।
होतकरूच्या कार्याला दिला त्यांनी आधार ।।१।।

जातीभेदाची तोडूनी भिंत ।
जनता ठेवली त्यांनी सुखात ।।
समाज रचनेस दिला राजांनी आकार ।।२।।

मल्लविद्येस दिले प्रोत्साहन ।
अनेकांचे राजेने केले शिक्षण ।।
आजच्या या दिनी त्यांना प्रणाम करते त्रिवार ।।३।।

दीन-दुबळ्याचा आधार, केला शिक्षणात सुधार ।
राजर्षी शाहू महाराज आधुनिक महाराष्ट्राचे
शिल्पकार ।।४।।

Scanned with OKEN Scanner

महात्मा फुले यांची शैक्षणिक वाटचाल

भागवत संभाजी कालापाड
बी.ए. भाग-१

पुर्ण नांव	:	जोतीराव गोविंदराव फुले
जन्म	:	११ एप्रिल १८२७
वडिलांचे नांव	:	गोविंदराव फुले
आईचे नांव	:	चिमनाबाई
जातीचे शुद्र वर्ण	:	माळी जात
विवाह (पत्नी)	:	सावित्रीबाई
मृत्यु	:	२८ नोव्हेंबर १८९०, पुणे

जोतीबा फुले यांचा जन्म ११ एप्रिल १८२७ रोजी महाराष्ट्रातील सातारा जिल्ह्यातील कटगून येथे झाला. जोतीराव गोविंदराव गोऱ्हे, त्यांचे संपूर्ण नांव होते. त्यांच्या वडिलांचे नांव गोविंदराव आणि आईचे नांव चिमणाबाई. जेव्हा ते एका वर्षाचे होते तेव्हा त्यांच्या आईचे निधन झाले. यानंतर त्याला सगुणाबाई नावाच्या बाईने वाढविले. १८४० मध्ये त्यांचे सावित्रीबाई फुले यांच्याशी लग्न झाले.

जोतीबा काही काळापूर्वी मराठीत शिक्षण घेत होते. परंतु आपल्या मुलाचा अभ्यास करुन काही उपयोग होणार नाही. असे लोक म्हणत, वडील गोविंदराव यांनी त्यांना शाळेतून सोडवले. जेव्हा लोकांनी त्यांना समजावले तेव्हा तीक्ष्ण हुशार मुलाला शाळेत परत जाण्याची संधी मिळाली व ते पुन्हा शाळेत जावू लागले.

विधवा आणि महिलांच्या कल्याणासाठी त्यांनी बरीच कामे केली, तसेच शेतकऱ्यांची आणि त्यांच्या कल्याणाची स्थिती सुधारण्यासाठी खुप प्रयत्न केले. महिलांची स्थिती सुधारण्यासाठी व त्यांच्या शिक्षणासाठी फुले यांनी ३ जुलै १८४८ मध्ये एक शाळा उघडली. हि देशातील पहिली मुलींची शाळा होती.

जेव्हा एखादी शिक्षिका मुलींना शिकवायला सापडली नाही, तेव्हा त्यांनी काही दिवस स्वतःच हे काम करुन पत्नी सावित्रीबाईंना पात्र केले. काही लोकांनी सुरवातीपासुनच त्यांच्या कामात अडथळा आणण्याचा प्रयत्न केला. परंतु फुले पुढे जात राहिले. तेव्हा वडिलांवर दबाव आणल्यानंतर नवरा-बायकोला घराबाहेर काढले गेले. त्यामुळे त्यांचे कार्य काही काळ थांबले होते. परंतु लवकरच त्यांनी तीन मुलींच्या शाळा उघडल्या.

जोतीबांच्या या कार्यामुळे समाजात नवीन बदल घडू लागला. यानंतर बालविवाह, सतीप्रथा, जातीवाद या सारख्या कुप्रथा विरुद्ध आवाज उठू लागले. जोतीबांनी स्त्री शिक्षण, विधवा विवाह, जातीवाद, अस्पृश्यता, बालविवाह, सतीप्रथा, पुनर्विवाह इत्यादी विषयांवर लोकांना जागृत करण्याचा प्रयत्न केला. दि. २४ सप्टेंबर १८७३ रोजी दलित व निर्बल वर्गांना न्याय मिळवून देण्यासाठी जोतीबांनी *'सत्यशोधक समाज'* या संस्थेची स्थापना केली. या कार्यामुळे १८८८ मध्ये त्यांना मुंबईतील एका विशाल मेळाव्यात त्यांना *'महात्मा'* ही पदवी मिळाली. जोतीबांनी विधवा विवाह सोहळा सुरु केला आणि त्याला मुंबई उच्च न्यायालयाकडून मान्यताही मिळाली.

महात्मा जोतीबा फुले

कु. समृद्धी आडे
बी.एस्सी. भाग-१

शिका, शिका रे सांगून गेले आम्हा महात्मा फुले
किती साहिले बोल जनांचे
किती सोसले कष्ट....
स्वतः शिकले ज्ञानी बनले
झाले अचंबित दृष्ट....
शिक्षणाने घडतो माणूस, पुन्हा पुन्हा बोलले
दीन, पीडितांचे ते कैवारी अन शेतकऱ्याचे मित्र
त्यांच्या न्याय हक्कासाठी लढले ते अहोरात्र
काढून शाळा मुलींसाठी शिक्षण केले खुले....
शिका शिका रे सांगत गेले आम्हा महात्मा फुले

पंजाबराव देशमुख यांचे शैक्षणिक विचार

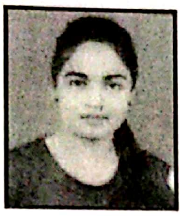

कु. देवाली धनंजय रायके
बी.ए. भाग–२

पंजाबराव देशमुख यांचा जन्म पापळ या गावी झाला. उच्च शिक्षण घेवून ते स्वातंत्र्य लढ्यात सामील झाले. इ.स. १९३६ च्या निवडणूकी पक्षात शिक्षणमंत्री झाले. स्वतंत्र्य भारतात ते भारताचे कृषीमंत्री होते. विदर्भात शिक्षणाचा प्रसार व्हावा म्हणून त्यांनी श्री शिवाजी संस्था काढली. या संस्थेच्या पश्चिम विदर्भात म्हणजे अमरावती विभागात अंदाजे १००० च्या वर शाळा आहेत. महाविद्यालये, अभियांत्रिकी पदवी तसेच पदविका, तंत्रनिकेतन, कृषी महाविद्यालय वैद्यकिय महाविद्यालय अशी अनेक महाविद्यालये सुरु करुन त्या संस्था शिक्षण क्षेत्रात फार मोठे योगदान देत आहे.

१९५० लोकविद्यापीठाची स्थापना (पुणे), त्याचे नंतर यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठात रुपांतर झाले. १९५५– भारत कृषक समाजाची स्थापना व त्यांच्याच विद्यमाने 'राष्ट्रीय कृषी सरकारी खरेदी विक्री संघाची स्थापना'. १९५६– अखिल भारतीय दलीत संघाची स्थापना. १८ ऑगस्ट १९२८ अमरावती अंबाबाई मंदिर अस्पृश्यांसाठी खुले व्हावे म्हणून सत्याग्रह. १९३० – प्रांतिक कायदे मंडळावर निवड. शिक्षण, कृषि, सरकार खात्याचे मंत्री. लोकसभेवर १९५२,१९५७, १९६२ तीन वेळा निवड. १९५२ ते ६२ केंद्रीय मंत्रीमंडळात कृषीमंत्री, भारताचे पहिले कृषिमंत्री. देवस्थानची संपत्ती सरकारने ताब्यात घेवून विधायक कार्य करावे या उद्देशाने १९३२ मध्ये हिंदू देवस्थान संपत्ती बिल मांडले. प्राथमिक शिक्षकांच्या समस्या सोडविण्यासाठी प्राथमिक शिक्षण संघाची स्थापना. १९६०– दिल्ली येथे जागतिक कृषी प्रदर्शन भरवले. डॉ. पंजाबराव देशमुख (भाऊसाहेब देशमुख) मुळ नाव कदम. १९२७ – शेतकरी संघाच्या प्रचारासाठी ***'महाराष्ट्र केसरी'*** हे वर्तमानपत्र चालविले ***वैदिक वाङ्मयातील धर्माचा आणि विकास*** या प्रबंधाबद्दल डॉक्टरेट. १९३३– शेतकऱ्यांची कर्जातून मुक्तता करणारा कर्ज लवाद कायदा पारीत करण्यात मोठा वाटा. त्यामुळे त्यांच्या ***हिंदूस्थानच्या कृषक क्रांतीचे जनक*** म्हणतात. १९२७ – शेतकरी संघाची स्थापना. १९३२– श्री ए.डब्ल्यू.पाटील यांच्या सहकार्याने श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेची स्थापना.

शिक्षण हे वाघिणीचं दूध आहे.....

ऋषिकेश गजानन महल्ले
बी.ए. भाग–२

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे व्यक्तिमत्व अनेकविध पैलूंनी व्यापलेलं आहे. आपल्या व्यापक चिंतनातून त्यांनी समाज शास्त्र, राज्यशास्त्र, अर्थशास्त्री, विधीशास्त्र, धर्मशास्त्र,इतिहास या विषयांमध्ये विपूल प्रमाणात तर्कशुद्ध मांडणी केलेली आहे. शिक्षण, कला, साहित्य, क्रिडा या क्षेत्रातील त्यांचा कृतीयुक्त व्यासंग दैदिप्यमान म्हणून अधोरेखित आहे. त्यांच्या व्यसंगातील एकेक पैलू अनुकरणीय आणि पथदर्शनक असाच आहे. भारतीय शिक्षणाचा परिप्रेक्षात बाबासाहेबांनी शिक्षणक्षेत्रात, मानवतावादी मुल्ये वर्धित करण्यासाठी अविश्रांत मेहनत घेतलेली आहे. विद्यार्थी, संशोधक शिक्षक प्राचार्य आणि शिक्षण संस्थचे निर्मति असा चढता आलेख त्यांचा शैक्षणिक क्षेत्रात राहिलेला आहे. शिक्षण विषयक अनुभव सामाजिक विषयातील विदारक सत्य दृगोचर करणारे राहिलेले आहेत. परंतु परदेशातील अध्ययन आणि अध्यापनातील त्यांचे अनुभव त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वात नवचैतन्य निर्माण करणारे ठरलेले आहेत. बाबासाहेब लिहितात माता पिता फक्त जन्म देतात. कर्म देऊ शकत ही भावना आपणा टिकवून ठेवली पाहिजे. आपल्या मुलाबाळांच्या इच्छित ध्येयास आपण आकार देऊ शकतो. या तत्वाचा अवलंब केला तर लवकरच आपल्याला चांगले दिवस प्राप्त होतील. म्हणून आपण मुलांबरोबर मुलींनांही शिक्षण द्यावे. तुम्ही शिक्षणाचे प्रचार कार्य करावे.

प्रारंभीच्या काळात बाबासाहेबांचे उच्च शिक्षण घेण्याचे उद्दीष्ट मर्यादित होते. असे त्यांनी नवयुगाला दिलेल्या मुलाखतीत म्हटलेले आहे. परंतु परदेशात उच्च शिक्षण प्राप्त करीत असतांना त्यांचे व्यक्तिमत्त्व सर्वांगाने विकसित झाले. विद्यापीठातील समग्र वातावरणामुळे आधुनिक मानव मूल्य त्यांच्या अवगत स्थिती सुधारण्यासाठी करावयाचे ठरविले. पुढील काळात उभारलेल्या सामाजिक चळवळती त्यांनी शिक्षणाला दिलेल्या महत्त्वावरुन प्रत्यंतर येते. सन १९२४ साली बाबासाहेबांनी ***'बहिष्कृत हितकारिणी सभा'*** या लढाऊ सामाजिक संस्थेची स्थापना करुन खऱ्या अर्थाने आपल्या सार्वजनिक आयुष्याला सुरुवात केली.

Scanned with OKEN Scanner

या संस्थेचे ब्रीद विधान होते 'शिकवा, चेतवा आणि संघटित करा'. तद्वतच संस्थेच्या ध्येय धोरणातील कलम ३ मध्ये त्यांनी शिक्षणालाच अग्रक्रम दिलेला होता. शिक्षणाशिवाय बहिष्कृतांची प्रगती शक्य नाही, असे प्रतिपादन त्यांनी या कलमात स्पष्टपणे नोंदिवलेले आहे. बाबासाहेबांचं शिक्षणविषयक प्रेम जसं त्यांचं व्यक्तिगत उद्धारासाठी होतं, तेवढेच प्रेम बहिष्कृत वर्गातील लोकांनी शिक्षणावर केलं तर आपल्या हक्कांविषयीची प्रखर जाणीव त्यांच्यात निर्माण होईल. असा ठाम विश्वास त्यांना होता. त्याच्या कृतिशील आवाहनाला त्यांच्या अनुयांयानी प्रतिसाद देत महाराष्ट्रातील प्रत्येक जिल्ह्यात तालुक्यात कमी-अधिक प्रमाणात विद्यार्थी-विद्यार्थीनींची वसतिगृह उभी राहिली. 'न शुद्राय यतिविध्दयान' (शूद्रांना शिक्षणाचा अधिकार नाही) या मनुस्मृतीच्या कायद्याला धिक्कारुन, बाबासाहेबांनी शिक्षणाची पर्यायी व्यवस्था चळवळीच्या बलबुत्यावर निर्माण केली. बहिष्कृतांच्या चळवळीचा रेटा वाढवयाचा असेल तर चळवळीतील मुखंडानी दर्जेदार शिक्षण घेतले पाहिजे. उच्चपदस्थ अधिकाऱ्यांशी इंग्रजीत बोलले पाहिजे. अस्पृश्यांच्या न्यायहक्कांच्या निमित्ताने त्यांनी लिहिले पाहिजे, अशा परखड सूचना प्रमुखांना ते देत असत.

या संदर्भनिच नाशिक येथील त्यांचे चळवळीतील सहकारी भाऊराव तथा दादासाहेब गायकवाड यांना दि.११.१२. १९३० रोजी लंडनहून पाठविलेल्या पत्रात एक महत्त्वपूर्ण सल्ला दिलेला आहे. मला एक गोष्ट आपल्याला लिहिणे जरुर वाटते, ती ही की आपण इंग्रजीचा अभ्यास फारच जोराने ठेवावयास पाहिजे. इंग्रजीचे अज्ञान आपणांस सार्वजनिक कार्यात पदोपदी नडेल अशी मला भिती वाटते. या महत्वाच्या बाबतीत आपण दुर्लक्ष करीत आहात. असे वाटल्यावरुन सूचना करीत आहे.

शिक्षणातून निर्माण होणारे जीते जागते प्रॉडक्ट म्हणजे 'विद्यार्थी' विद्यार्थ्यांची सर्वकष जडण-घडण ज्या अध्ययन अध्यापन प्रक्रियेतून साकारली जाते, अशी शाळा महाविद्यालये कशी असावीत ? कोणते अभ्यासक्रम असावेत, विद्यार्थ्यांना घडविणारा अध्यापक वर्ग कोणत्या गुणवत्तेचा असावा ? विद्यार्थी दशेत अभ्यासक्रमाबरोबरच कोणत्या आधुनिक जीवन मुल्यांचा संस्कार विद्यार्थ्यांवर केल्याने, ते राष्ट्रउभारणीस फल दायी ठरेल ? असे असंख्य प्रश्न त्यांच्या चिंतनात होते. शिक्षणवास्तुचा परिसर, प्रशस्त ग्रंथालय तेथील सोयीसुविधा, पुरक अभ्यासाची साधने व उपक्रम आदी सर्व बाबींनी युक्त अशी शिक्षण व्यवस्था बाबासाहेबांना प्रस्थापित करावयाची होती. या चिंतनातून त्यांनी 'पिपल्स एज्यूकेशन सोसायटी' ची स्थापना केली. मराठवाड्यातील औरंगाबाद येथील मिलिंद आणि मुंबई येथील सिद्धार्थ ही महाविद्यालये त्यांच्या कृतिपूर्ण चिंतनाचीच अपत्ये आहेत.

त्यांनी कोट्यावधी अनुयायांना 'शिका, संघटित व्हा आणि संघर्ष करा' असा धारदार व महान संदेश दिला. बाबासाहेबांचा शिक्षणविषयक दृष्टिकोन व्यापक व प्रगल्भ होता. स्वतः प्रतिकूल परिस्थितीतही खूप शिकले आणि शिक्षणाशिवाय तरणोपाय नाही यांचा त्यांनी आदर्श घालवून दिला. बाबासाहेब आंबेडकर म्हणाले होते 'शिक्षण हे वाघिणीचे दूध आहे आणि जो ते प्राशन करील तो गुरगुरल्या शिवाय राहणार नाही' शिक्षण ही काळाची गरज आहे आणि आपल्या सर्व थोर शिक्षणतज्ज्ञांनी विचारवंतांनी समाजसुधारकांनी शिक्षणाची धुरा सांभाळली आहे. आणि सर्वांना जगण्याची एक दिशा आणि दशा देण्याची कामगिरी बजावली आहे.

राजर्षी शाहू महाराज

ऋषिकेश रमेश गावंडे

बी.एस्सी. भाग-३

राजर्षी शाहू महाराज
होते खरे दीन दुबळ्यांचा आवाज,
प्रजहित दक्ष राजा होते प्रजेचे
मायबाप होते होते प्रजेचे मायबाप.

नको या देशात कुणीच उपाशी
हा ध्यास त्यांच्या मनाशी
बांधिलकी होती रयतेशी
सर्वांचे जीवन सुखी ठेवल्याशी....

शिक्षणाची घराघरात ज्ञान गंगा आणली
बहुजन लोक आनंदाने शिकू लागली
मुल असो वा मुली त्यांच्या साठी वस्तीगृहे बांधली
स्त्री-पुरुष समानता घराघरात दाखवून दिली....

दुष्काळात तर तलाव बांधली
पाऊसाचे पाणी त्यात साठवले
विहिर कालवे शेताच्या धुऱ्यापर्यंत आणले
सारे शिवार जलमय केले....

सारी शेती हिरवीगार झाली
शेतकरी पिढी सुखी नांदली
राजर्षी शाहु महाराजांनी किमया केली
शेतकरी मालाला किंमत आली....

होता शूर राजर्षी शाहू

अमोल धनराज राठोड
बी.कॉम. भाग-३

शाहू महाराजांचे शैक्षणिक विचार :-

राजर्षी शाहू महाराजांनी बहुजन समाजामध्ये शिक्षणाच्या अभावी मानलेली दुरवस्था पाहिली. त्यामुळे या समाजाला सक्तीचे व मोफत शिक्षण देण्याच्या अनुषंगाने त्यांचा विचार सुरु होतो. शिक्षणाचे महत्व महाराजांनी जाणले होते. ते अधोरेखित करतांना महाराज खामगांव येथे २७ डिसेंबर १९१७ रोजी केलेल्या भाषणांत म्हणतात,''शिक्षणानेच आमचा तरणोपाय आहे असे माझे ठाम मत आहे. शिक्षणाशिवाय कोणत्याही देशाची उन्नती झाली नाही, असे इतिहास सांगतो. अज्ञानात बुडून गेलेल्या देशात उत्तम मुत्सद्दी व लढवय्ये वीर कधीही निपजणार नाहीत. म्हणूनच सक्तीच्या व मोफ त शिक्षणाची हिंदूस्थानाला अत्यंत आवश्यकता आहे. या बाबतीत आमचा गतकाळ म्हटला म्हणजे इतिहासातील एक अंधारी रात्र आहे. फक्त एकाच जातीने विद्येचा मक्ता घेतला होते. मनू आणि त्याच्या मागून झालेल्या शास्त्रकारांनी, त्या त्या वेळच्या ध्येयाला अनूसरुन निरनिराळ्या जातींच्या व्यवहारास बंधनकारक असे निर्बंध रचिले आणि कमी जातींच्या लोकांना विद्यामंदीरचे दरवाजे बंद करण्यात आले. त्यांचे स्वतःचे धर्मग्रंथ आणि वेद वाचण्याचीही त्यांना मनाई होती''

नाशिक येथील भाषणातही शाहु महाराजांनी आपली शिक्षणविषयक भूमिका स्पष्ट केली होते. ते म्हणतात, रयतेतील थोडासा भाग पूर्ण सुशिक्षित होण्यापेक्षा सर्व रयतेला प्राथमिक शिक्षणाचा थोडा तरी अंश मिळाला पाहीजे, असे माझे मत आहे. रयतेमधील मोंठा भाग अडाणी राहीला, थोड लोक विद्यासंपन्न झाले व प्रजेस अधिकार दिले तर ते या थोड्या लोकांच्या हाती पडणार व सुशिक्षित ब्युरोक्रसी तयार होणार. म्हणूनच खालच्या वर्गाला लोकांच्या बुद्धीवर व ज्ञानावर हे जे जड जुलमी लादले. गेले आहे, ते झुगारुन देण्याची शक्ती बहुजन समाजाच्या अंगी येण्यास सक्तीच्या व मोफत प्राथमिक शिक्षणाची फार जरूरी आहे.

शाहू महाराजांचे शैक्षणिक कार्य :-

उपरोक्त पार्श्वभूमीवर शाहू महाराज सन १९१२-१ पासूनच आपल्या राज्यात प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे करावे याबाबत गांभीर्याने विचार करीत होते. शिक्षणाच्या सार्वत्रिक प्रसारासाठी त्यांनी वतनी शिक्षक नेमण्याचा प्रयोगही केला. मात्र, त्यात त्यांना फारसे यश आले नाही. दि. २४.०७. १९१७ रोजी मात्र त्यांनी घोषित केले की, 'येत्या गणेश चतुर्थीपासून करवीर इलाख्यात प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे व मोफत करण्यात येत आहे. सध्या असलेल्या सर्व प्राथमिक शाळांमधील फी सदर दिवसापासून माफ करण्यात येत आहे'.

अस्पृश्यांच्या शिक्षणासाठी प्रयत्न :-

राजर्षी शाहु महाराजांच्या कालखंडात स्पृश्यास्पृश्यतेची भावना तीव्रस्तर होती. त्यामुळे सर्वत्रख स्पृश्य व अस्पृश्यांच्या शाळा स्वतंत्र होत्या. कायद्याने ही भावना लगोलग दूर करणे शक्य नव्हते. अनुकूल परिस्थिती निर्माण होण्यासाठी प्रबोधनाची गरज होती. मात्र तोपर्यंत अस्पृश्य वर्गाला शिक्षणासारखा मूलभूत हक्कापासून वंचित राखणेही चुकीचे होते. त्यामुळे शाहू महाराजांनी या संदर्भात थोडे सौम्य धोरण स्विकारले. अस्पृश्यांत शिक्षणविषयक जागृती निर्माण करणे आणि त्यांच्या शाळांची व विद्यार्थ्यांची संख्या वाढविणे, या गोष्टीला त्यांनी प्राधान्य दिले. त्यामुळे त्यांच्या राज्यारोहण प्रसंगी संस्थानात अवघ्या पाच शाळा अस्पृश्यांसाठी होत्या आणि त्यात १६८ विद्यार्थी होते. सन १९०७-०८ साली ही संख्या अनुक्रम १६ व ४१६ इतकी झाली आणि सन १९१२ मध्ये शाळा २७ व विद्यार्थी संख्या ६३६ इतकी वाढली.

भारतरत्न ते देशाचे.... जयभीम !

कु. साक्षी दिपक डोंगरे
बी.ए. भाग-२

शिल्पकार ते घटनेचे
उद्धारक ते उपेक्षितांचे
विरोधक ते वर्णभेदांचे
भारतरत्न ते देशाचे..... जयभीम!

दूत ते शांतीचे
प्रचारक ते समतेचे
प्रसारक ते धम्माचे
भारतरत्न ते देशाचे..... जयभीम !

सागर ते ज्ञानाचे
पंडित ते कायद्याचे
अभिमान ते भारतीयाचे
भारतरत्न ते देशाचे..... जयभीम !

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शैक्षणिक विचार

कु. अश्विनी सुनील इंगोले.
बी.ए. भाग-३

डॉ. भीमराव रामजी आंबेडकर हे थोर विचारवंत, दलित, शोषित, पीडितांचे कैवारी व मसिहा होते. दलितात स्वत्वाची जाणीव निर्माण करणारे क्रांतीकारक, महापुरुष समाजसुधारक व थोर शिक्षणतज्ज्ञ होते. भारतीय राज्य घटनेचे शिल्पकार होते. जातीभेदाचा त्यांना अत्यंत त्रास सहन करावा लागला, त्यातून त्यांचे व्यक्तीमत्व निर्माण झाले.

आयुष्यभर खडतर ज्ञान साधना करुन विधिशास्त्र समाजशास्त्र, राज्यशास्त्र यात अर्थशास्त्र यात प्रभुत्व संपादन केले. दलित व पिडती यांच्या सर्वांगिण विकासासाठी त्यांनी आपले आयुष्य समर्पित केले. ते पत्रकार, शिक्षणतज्ज्ञ, दलितोध्दारक, प्रज्ञासुर्य, विश्वभुषण होते. त्यांनी लोकशिक्षक या नात्यांने अनेक शैक्षणिक कार्य करुन आपले शिक्षणविषयक विचार मांडले. न्याय, स्वतंत्र्य, समता आणि बंधूता या चार आधारभुत तत्त्वांचे ते पुरस्कर्ते होते. त्यांनी गौतम बुद्ध, संत कबीर आणि महात्मा जोतिबा फुले यांना गुरु मानले होते. विश्वभूषण, भारतरत्न या सर्वश्रेष्ठ पुरस्काराने ते सन्मानित झाले आहेत.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी मानवाला शिक्षणाविषयी महत्त्व सांगतांना आपले मत मांडले त्यात त्यांनी असे सांगितले की शिक्षणाअभावी मानव हा प्राणी आहे. तसेच उदाहरण सांगतांना ते म्हणतात, ज्याप्रमाणे मानसावर उपासमारीची वेळ आल्यास माणूस कुपोषित होतो. त्याचप्रमाणे मानवाला आपल्या आत्मस्वातंत्र्य व आत्मरक्षणासाठी वापर करता येतो. मानवाला शिक्षण न मिळाल्यास ते गुलाम बनतो. शिक्षण हे वाघिणीचे दूध आहेत.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर शिक्षणाला प्रगतीचे साधन मानतात. शिक्षणाची व्याख्या करतांना ते म्हणतात की, शिक्षण म्हणजे मानसिक व बौद्धिक विकास घडवून आणणारे सामाजिक गुलामगिरी नष्ट करण्याचे व आर्थिक विकास साधण्याचे व राजकीय स्वातंत्र्य मिळवण्याचे साधन होय. ते सांगतात, *'गुलामाला त्याच्या गुलाम निश्चियी जाणीव करुन द्या. म्हणजे तो याविरुद्ध बंड करुन उठेल'* या क्रांतीकारी विचाराची पेरणी मानवाच्या मनात करणे केवळ शिक्षणानेच शक्य होते.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी *'शिका, संघटित व्हा व संघर्ष करा'* हा नारा सांगितला. समाजात ना ना प्रकारच्या असमानता असल्यामुळे समान्य मानवाची या मध्ये पिळवणूक होते. धर्म, वर्ण, जात, लिंग इत्यादी. क्षेत्रातील असमानता ही मानवाच्या विकासाला कारणीभूत ठरते. म्हणून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी असमानता दूर करण्यासाठी व समाजात समानता स्थापन करण्यासाठी शिक्षणाला महत्त्व दिले.

शोषण मुक्तीसाठी शिक्षण हा सर्वोत्तम उपाय असल्याचे डॉ. बाबासाहेबांनी सांगितले सामान्य माणसाला जीवन जगतांना वरिष्ठ जाती धर्म कडून फसविले जावू शकते किंवा अल्पशिक्षीत असल्यास त्यावर कोणीही सामाजिक आर्थिक व राजकिय अत्याचार करु शकतो. शिक्षणामुळे परिवर्तन होते. हे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची शैक्षणिक विचारांचे सुत्र आहे. समाजाचा विकास करायचा असेल तर उच्च शिक्षणाचे मानवी आयुष्यात अत्यंत महत्वाचे स्थान आहे.

महात्मा जोतीराव फुले

कु. दिपू हेमंत राठोड
बी.एस्सी. भाग-१

क्रांतीसुर्य जोतीबा फुले,
आज पाहिले मी सूर्याला,
पाण्यावर सांडताना,
तप्त तप्त ज्वाळांनी,
पाण्याला जाळतांना....

जाळ होता जातीभेदाचा,
शिवाशिवीचा अस्पृश्यतेचा,
गुलामगिरीची जोखडाचा,
अज्ञानाचा अंधःकाराचा.....

हा सुर्य आज उगवला,
क्रांतीसूर्याच्या स्वागताला,
महात्मा फुले आले जन्माला,
आम्हा महिलांच्या उद्धाराला....

गुलामगिरीची तोडण्या बंधने,
दीनदुबळ्यांच्या उत्थानाला,
शिक्षणाचे दिले वरदान आम्हा,
महिलांच्या उत्कर्षाला.....

त्रिवार वंदन माझे,
महाराष्ट्राच्या या पूत्राला
या क्रांतीच्या सूर्याला,
जोतीबा फुले महात्म्याला....

Scanned with OKEN Scanner

जोतीबा म्हणजे शिक्षणासाठी देह झिजवणारा महात्मा

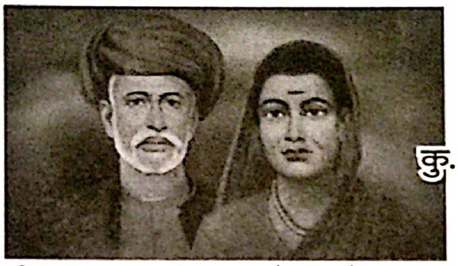

कु. तेजल गायकवाड
बी.कॉम. भाग-२

महात्मा जोतीराव गोविंदराव फुले (१९ एप्रिल १८२७ - २८ नोव्हेंबर १८९०) महाराष्ट्रातील भारतातील सामाजिक कार्येकर्ते महान विचारवंत उच्च कोटीचे लेखक. जात धर्म उच्च-निच्च, वरिष्ठ-कनिष्ठ यासारख्या गोष्टीला आळा घालणारे जातिविरोधक समाजसुधारक आणि कर्मकांडा विरोधी लढा देणारे होते. अस्पृश्यता, जातिव्यवस्थेचे निर्मूलन, स्त्रियांना आणि मागासलेल्या जातीतील लोकांना शिक्षण जागृतीचे धडे गिरवून शिक्षणाचे महत्व सर्वसामान्यापर्यंत पोहचविण्याचे अथक प्रयत्न केले. महात्मा फुले व त्यांच्या पत्नी सावित्रीबाई हे दोघे स्त्री शिक्षणाचे प्रणेते आहे. सामान्य जनतेतील व बहुजन समाजाचे अज्ञान, दारिद्रय, जातीभेद लक्षात घेवून त्यांनी सामाजिक परिस्थिती सुधारण्याचा निर्धार केला. इ.स. १८४८ साली पुण्यात बुधवार पेठेतील भिंडे यांच्या वाड्यात महाराष्ट्रातील पहिली मुलींची मराठी शाळा सुरु केली. तेथील शिक्षिकेची जबाबदारी सावित्रीबाईवर सोपविली. त्यानंतर ज्योतिबांनी अस्पृश्यासाठी शाळा सुरु केली. अहमदनगरचे मिस फरार यांच्याकडून शिक्षणाची प्रेरणा घेवून मुलींच्या शिक्षणासाठी अतोनात प्रयत्न केले. महात्मा फुलेंनी ज्या शाळा सुरु केल्या त्या शाळेला मेजर कैंडी हे पुस्तकांचा पुरवठा करत होते. महाराष्ट्राला जोतीबा फुले यांच्या सारख्या समाजसुधारकांचा वैचारिक वारसा लाभला होता. म्हणूनच सर्वसामान्य जनता सुशिक्षित आणि साक्षर बनली.

शिक्षणाचे महत्त्व सांगतांना जोतीबा म्हणतात,

विद्येविना मती गेली ।
मतीविना निती गेली ।
नितीविना गती गेली ।
गतीविना वित्त गेले ।
वित्तविना शूद्र खचले ।
इतके अनर्थ एका अविद्येने केले ॥

महात्मा जोतीबा फुलेंना १८८८ मध्ये महाराष्ट्रतील समाजसुधारक व कार्येकर्ते म्हणून विठ्ठलराव कृष्णाजी वांदेकर यांनी सन्मानीय *महात्मा* संस्कृत 'महान आत्मा' ही 'पूज्य' पदवी प्रदान केली होती. बहुजन समाज ग्रामीण भागात राहत असल्यामुळे त्यांच्या शिक्षणाची महात्मा फुले यांना अधिक काळजी वाटत असे. ''ग्रामीण भागातील जनता अशिक्षित राहू नये म्हणून प्रयत्न करणारा म्हणजे जोतीबा. काय सांगू, कशी सांगू, किती सांगू मी या शिक्षणाचा महती हे पटवून देणारा म्हणजे जोतीबा.''

दि. ०२ मार्च १८८८ मध्ये जोतीबा फुले म्हणाले होते की, आपली बहुसंख्य जनता खेड्यात निवास करते. तेव्हा शासनाने ग्रामीण लोकांच्या शिक्षणाकडे विशेष लक्ष पुरवावे. १९६४-६६ च्या कोठारी आयोगाने त्रिभाषा सुत्रास जरी आजच्या कालावधीत मान्यता दिलेली असली तरी या अगोदर ७७ वर्षापूर्वी महात्मा फुले यांनी त्रिभाषा सूत्राचा अवलंब शिक्षणात करावा यावर भर दिला होता. ***आधी कळस मग पाया असे न होता आधी पाया मग कळस*** अशा पद्धतीने शिक्षण प्रणाली असण्यावर भर होता. प्रथम उपेक्षितांना शिक्षण नंतर अपेक्षितांना शिक्षण हे सूत्र अंमलात आणावे.

'शिक्षण म्हणजे जीवन जगण्याचे रहस्य असे सांगणारा म्हणजे जोतीबा. मंदीरातील घंटी न वाजविता शिक्षणासाठी शाळेतील घंटी आधी वाजवा असे म्हणारे म्हणजे जोतीबा.'

मनुष्य जातीने श्रेष्ठ ठरत नसून तो गुणाने श्रेष्ठ ठरतो. ईश्वर एक असून तो सर्वव्यापी निर्विकार, निर्गूण व सत्यरुप आहे. सर्व मनुष्य व मनुष्येत्तर प्राणी त्यांचे लेकरे आहेत. हा वास्तव विचार सन १८ व्या शतकात निर्भिडपणे मांडून सामाजिक, शैक्षणिक, सांस्कृतिक गुलामगिरीतून समस्त मानवाला जातीच्या विळख्यातून बाहेर काढण्याचा आणि शैक्षणिक क्रांतीची ज्योत पेटवली.

महात्मा फुले यांचे शिक्षणविषयक विचार

सुरज धनराज शेजव
बी.ए. भाग-३

महात्मा फुले आणि त्यांच्या पत्नी सावित्रीबाई फुले हे दोघे भारतातील स्त्री शिक्षणाचे प्रणेते आहेत. जोतीरावांनी १८४८ मध्ये पुण्यात तात्यासाहेब भिडे यांच्या निवासस्थानी किंवा भिडेवाडा येथे मुलींसाठी पहिली शाळा सुरु केली.

महात्मा फुले यांच्या शिक्षणाचे महत्त्व पटवून देणाऱ्या खालील ओळी प्रसिद्ध आहेत.

विद्येविना मती गेली ।
मतीविना निती गेली ।
नितीविना गती गेली ।
गतीविना वित्त गेले ।
वित्तविना शूद्र खचले ।
इतके अनर्थ एका अविद्येने केले ।।

बहुजन समाजाचे अज्ञान, दारिद्र्य, जातिभेद लक्षात घेवून त्यांनी सामाजिक परिस्थिती सुधारण्याचा निर्धार केला. इ.स. १८४८ साली पुण्यात बुधवार पेठेतील भिंडे यांच्या वाड्यात महाराष्ट्रातील पहिली मुलींची मराठी शाळा सुरु केली. तेथील शिक्षिकेची जबाबदारी सावित्रीबाईंवर सोपविली. त्यानंतर ज्योतिबांनी अस्पृश्यासाठी शाळा सुरु केली. अहमदनगरचे मिस फरार यांच्याकडून घेतली होती. (मेजर कैंडी फुलेंच्या शाळेला पुस्तके पुरवत असतात.) त्यांनी मुलींच्या शिक्षणासाठी अतोनात प्रयत्न केले. त्यांनी मुलींसाठी शाळा सुरु केल्याचं त्याच बरोबर अस्पृश्य मुलांसाठी देखील शाळा सुरु केलीत. महात्मा फुले यांनी स्त्री शिक्षणाची प्रेरणा मावस बहीण सगुनाबाई क्षिरसागर यांच्याकडून मिळाली. जोतीराव असे सार्वजनिक ठिकाणी उपदेशपर भाषणे करीत, तसेच शाळांतील शिक्षकांना आदर्शन पाठ देवून शिक्षकांनी मुलांच्या हिताच्यादृष्टिने योग्य ती साधने नि उपकरणे वापरावी म्हणून शिक्षकांनाही उत्तेजन देत असत. स्थापत्यशास्त्र महाविद्यालयाच्या प्राचार्यांकडे सत्यशोधक समाजाने एक अर्ज केला. त्या महाविद्यालयामध्ये काही प्रमाणात गरीब ब्राम्हणेत्तर विद्यार्थ्यांना निःशुल्क शिक्षण द्यावे, अशी त्यांनी प्रार्थना केली होती. त्या अर्जातील त्यांचा हेतू सफल झाला.

स्त्री शिक्षणाचा पाठपुरावा – पूर्वीच्या काळामध्ये या परिस्थितीत स्त्रियांनी शिक्षण घेणे. म्हणजे अधर्मच करणे होय. त्यामुळे स्त्रियांसाठी शिक्षणाची दारे कायमची उघडली जावी, म्हणून महात्मा फुलेंनी स्त्री-शिक्षण मोहिम सर्वप्रथम हाती घेतली. शिक्षण हे समर्थ स्त्री म्हणून जगण्यासाठी दिले जावे. स्त्रियांचा खरा धर्म त्यांना शिक्षण देणे होय. स्त्रियांच्या मानसिकतेसाठी व सक्षम स्त्री घडवण्यासाठी शिक्षणा शिवाय पर्याय नाही. हे ओळखून महात्मा फुलेंनी आपल्या पत्नीस शिक्षण देवून आद्य शिक्षिका म्हणून कार्यास सुरूवात केली आणि स्त्री-शिक्षण मोहिमेस सुरूवात केली.

प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे व मोफत – प्राथमिक शिक्षण हा प्रत्येक बालकाचा हक्क आहे आणि त्यामुळे मिळणे आवश्यक आहे. तसेच महात्मा फुले प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे व मोफत असावे या विचारांचा पुरस्कार करणारे प्रथम भारतीय नागरिक होते. ही मागणी दि. १९.१०.१८८२ मध्ये हंटर शिक्षण आयोगापुढे एका शिक्षणावर अधिक भर देईल तर नितीच्या आणि सद्वर्तनाच्या दृष्टीने कितीतरी चांगले शिकून तयार होताना मूळची अडचण पडणार नाही. या विचारातून त्यांनी प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे केले. विद्यार्थ्यांच्या संख्येत मोठ्या प्रमाणात वाढ होण्याची शक्यता होती आणि त्याकरिता दर्जेदार शिक्षण देण्यासाठी प्रशिक्षित शिक्षक असणे देखील आवश्यक आहे आणि त्याकरीता प्रथम आवाज उठविणारे महात्मा फुले हे एकमेव व्यक्ती होते.

प्राथमिक शिक्षणाकडे लक्ष देणे – सरकारी नोकऱ्यांमध्ये सर्व वरिष्ठ वर्गाची मक्तेदारी आहे. असे दिसून आल्यावर शिक्षण खालच्य वर्गातील तळागाळातील लोकांना मिळावे. या साठी महात्मा फुले यांनी प्राथमिक शिक्षण खालच्या वर्गास देण्यावर अधिक भर दिला. उच्च शिक्षणाकडे कमी व ग्रामीण जनतेच्या प्राथमिक शिक्षणाकडे जास्त लक्ष देणे आवश्यक आहे. प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे व मोफत करण्यात आले. त्यामागे महात्मा फुले चे विचार असलेले दिसून येतात. आपल्या देशामध्ये आजची परिस्थिती लक्षात घेता

Scanned with OKEN Scanner

कमी शिकलेले अध्यापक व अनुभव कमी असलेले शिक्षक प्राथमिक स्तरावर अध्यापन करतांना दिसतात आणि अधिक अनुभवी व विषयतज्ञ अध्यापक वर्ग वरच्या वर्गास अर्थात उच्च स्तर अध्यापन करतात. तेव्हा वेळोवेळी प्राथमिक शिक्षण अधिक दर्जेदार व गुणवत्तापुर्वक देणे ही काळाची गरज बनली आहे. आणि त्या दृष्टिकोनातून शिक्षण– बहुजन समाज ग्रामीण भागात राहत असल्याने,त्यांना शिक्षणाची महात्मा फुले यांना अधिक काळजी वाटत असे. दि. ०२ मार्च १९८८ मध्ये महात्मा फुले म्हणाले होते की, आपली बहुतांश जनता खेड्यात निवास करते तेव्हा शासनाने ग्रामीण लोकांच्या शिक्षणाकडे विशेष लक्ष पुरवावे.

राष्ट्रनिर्माणासाठी शूद्रांना शिक्षण– आपल्या देशात बहुजन समाज अजाण व अडाणी आहे. त्यांच्या उध्दारासाठी शिक्षण हा एकमेव उपाय आहे. शूद्रांना शिक्षण देवून सुशिक्षित केल्या शिवाय राष्ट्र बनू शकत नाही. ज्या देशात सामाजिक आर्थिक गुलामगिरी असते. तेथे राष्ट्रवाद निर्माण होऊन शकत नाही. शिक्षणाची दारे सर्वांसाठी खुली झाली पाहिजे यावर अधिक भर होता.

शिक्षण प्रणालीत आमूलाग्र बदल – महात्मा फुले यांच्या मते आजची शिक्षण पद्धती ही बहुजन समाजाला शिक्षणापासून वंचित करणारी होती. तेव्हा शिक्षण प्राणाली बदलली पाहिजे यावर अधिक भर दिला गेला. केवळ कारकून वर्ग तयार करणाऱ्या वर्गाची निर्मिती शिक्षणातून होऊ नये, तर मानवी जीवन जगण्यास सक्षम बनवणारे, उद्योगी, जीवनोपयोगी शिक्षण देण्यात यावे.

त्रिभाषा सूत्राचा अवलंब – १९६४–६६ च्या कोठारी आयोगाने त्रिभाषा सुत्रास जरी आजच्या कालावधीत मान्यता दिलेली असली तरी या अगोदर ७७ वर्षापूर्वी महात्मा फुले यांनी त्रिभाषा सूत्राचा अवलंब शिक्षणात करावा यावर भर दिला होता.

शिष्यवृत्ती व वसतिगृहाची सुविधा – जनसामान्या मध्ये शिक्षणाचा प्रसार व्हावा यासाठी खेड्यापाड्यातील जनतेला शिक्षण घेता यावे म्हणून वसतिगृहाची व्यवस्था करण्याची कल्पना महात्मा फु ले यांनी मांउली आणि गरीब होतकरू मुलां–साठी शिष्यवृत्ती व वसतिगृहाची सुविधा देण्यावर भर दिला.

अशाप्रकारे महात्मा फु ले यांनी समाज परिवर्तनाचे कार्य करतांना स्वतःच्या घरादाराचाही विचार न करता काम केले आणि म्हणून आज आपला समाज सन्मानाने सर्वप्रकारचे शिक्षण घेत आहे. अशा शिक्षण तज्ज्ञांला, शिक्षण महर्षींच्या कार्याला कोटी कोटी वंदन.....

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शिक्षणविषयक विचार

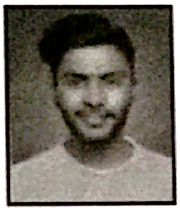

धम्मपाल समाधान दंदे
बी.ए. भाग–३

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी दलित समाजाला सतत शिकण्याची हाकाटी दिली. कारण शिक्षणामुळेच आपल्या जगण्यात अमूलाग्र बदल होवू शकतो, हे त्यांना जाणलं होत. बाबासाहेबांचा शिक्षणविषयक दृष्टिकोन किती प्रगल्भ आणि आधुनिक होता, ते सांगणारा हा लेख......

भीमराव रामजी आंबेडकर तथा डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे भारतीय न्यायशास्त्रज्ञ, अर्थशास्त्रज्ञ, राजकारणी तत्वज्ञ आणि समाजसुधारक होते. त्यांनी दलित बौध्द चळवळीला प्रेरणा दिली आणि अस्पृश्य लोकांविरुध्द होणारा सामाजिक भेदभाव नष्ट करण्यासाठी चळवळ उभारली. तसेच महिलांच्या आणि कामगारांच्या हक्कांचे समर्थन केले. ते ब्रिटीश भारताचे मजूरमंत्री, स्वतंत्र भारताचे पहिले कायदेमंत्री, भारतीय संविधानाचे शिल्पकार, भारतीय बौद्ध धर्माचे पुनरुज्जीवक होते. देशाच्या विविध क्षेत्रात दिलेल्या योगदानामुळे त्यांना आधुनिक भारताचे शिल्पकार किंवा आधुनिक भारताचे निर्माते असेही म्हणतात.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी दलित समाजाच्या शिक्षणा साठी *पीपल्स एज्युकेशन सोसायटीची स्थापना* करुन दलित समाजाला जे शिक्षणाचे दान दिले ते जेवढे क्रांतीकारी आहे. तेवढेच मागासवर्गीयांच्या शिक्षणासंदर्भात बाबासाहेबांनी जे चिंतन केले तेही तितकेच मुलग्रामी स्वरुपाचे आहे. ज्ञानाअभावी व्यक्ती आणि समाजाचे नुकसान जसे होते. तसेच एखादी व्यक्ती वा समुहाला शिक्षण नकारणे म्हणजे माणूस म्हणून त्याचे अस्तित्व नाकारुन त्याच्या क्षमता का मारुन टाकणे होय. मागासवर्गीय विद्यार्थ्यांना मदत म्हणून शिष्यवृत्ती देण्यात यावी असे सांगतांना बाबासाहेबांनी म्हटले आहे 'मागासवर्गीय विद्यार्थ्यांचे पालक इतके गरीब असतात की, शिष्यवृत्ती ही विद्यार्थ्याच्या शिक्षणाला केलेली मदत आहे. कुटूंबाला दिलेली देणगी नव्हे, हे विसरुन विद्यार्थ्यांना मिळणाऱ्या शिष्यवृत्तीचा ते दुरुपयोग करतात.' म्हणून या पैशातून सरकारने किंवा खाजगी संस्थांनी वसतिगृहे चालविणे विद्यार्थी हिताचे होईल.. केवळ बा[illegible]च्या शिकवविणे म्हणजे

सुसंस्कृत करणारे दर्जेदार शिक्षणही शाळांनी दिले पाहिजे. इतका सूक्ष्म विचार बाबासाहेबांनी प्राथमिक शिक्षणाच्या बाबत केला हे विशेष !

बाबासाहेबांनी स्वातंत्र्यपूर्व हिंदूस्थान सरकारकडून मागासवर्गीय विद्यार्थ्यांसाठी ३ लाख रुपयांचा निधी मिळविला होता. बाबासाहेब म्हणतात, आपल्या देशात रानडे, गोखले, टिळक, सर फि रोजशाह मेहता व त्यांच्यासारखे कितीतरी आस्थेवाईक विद्यार्थी निर्माण झाले. त्याच्यामध्ये एक उर्मी शिस्त होती, जबाबदारीची जाणीव होती.

बाबासाहेबांनी शिक्षणाचा पायाभूत विचार करतांना ज्यांना शिक्षणाचे महत्त्व कळत नाही त्यांच्यासाठी सक्तीचा कायदा असावा असे म्हटले शिवाय शिक्षण सरसकट सर्वांसाठी मोफत न करता जे फी देऊ शकतात त्यांच्याकडून ती घ्यावी म्हणजे सक्तीच्या शिक्षणाचा खर्च भागविण्यास मदत होईल, असेही त्यांचे मत होते. ते म्हणतात हिंदूस्थानातील दलित समाजाची उन्नती करणे म्हणजे अन्न, वस्त्र निवाऱ्याची सोय करुन पूर्वीप्रमाणे त्यांना उच्च वर्गाची सेवा करण्यास भाग पाडणे नव्हे, खालच्या वर्गाची प्रगती करुन त्यांना दुसऱ्याचे गुलाम व्हावे लागत असल्यामुळे त्यांच्यात निर्माण होणारा न्युनगंड नाहिसा करणे हे खरे शिक्षणाचे ध्येय आहे. आमच्या सर्व सामाजिक दुखण्यावर उच्च शिक्षण हेच एकमेव औषध आहे. तात्पर्य बाबासाहेबांना उच्च शिक्षणाद्वारे समता, स्वातंत्र्य बंधुभाव ही मानवी मूल्ये स्विकारलेला एक अभिमानी आधुनिक समाज निर्माण करायचा होता. बाबासाहेबांच्या शैक्षणिक जीवनाचा हाच खरा मूलाधार होता.

महात्मा जोतीबा फुले यांचे शैक्षणिक विचार

कु. अवंतिका सुनिल शेटे
एम.ए. भाग-१ (मराठी)

शिक्षण व अभ्यासक्रमातून प्रकट होणारा फुले शाहू आंबेडकरी विचार आपल्या शिक्षणातून आणि तसेच्या अभ्यासक्रमातून महात्मा फुले, राजर्षी शाहू महाराज व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे विचार प्रचारित व प्रसारित होत असतात. या थोर महापुरुषांचे सामाजिक, राजकीय आणि सांस्कृतिक स्वरुपातील विचार आपल्याला प्रेरित व प्रोत्साहित करीत असतात. त्यांचे विचार २१ व्या शतकात आपल्या विद्यार्थी वर्गाला नव्याने देणे आवश्यक आहे.

शिक्षण हा जीवनाचा आधार आहे. शिक्षणापासून आपण आपणास वेगळे करु शकत नाही. प्रत्येक व्यक्ती हा शिक्षण देणारा एक महत्त्वपूर्ण ग्रंथ आहे. केवळ त्याच्याकडून आपण काय घ्यावे ? हे आपणांस कळायला पाही. शिक्षण ही जीवन जगण्याची गुरुकिल्ली आहे. जीवन म्हणजे काय ? जीवन का जगावे, जीवन कसे जगावे, जीवनाची सार्थकता कशामध्ये आहे, जीवन पूर्ण कसे करावे. आपण जीवनातून काय घ्यावे व इतरांना काय द्यावे. या सर्व प्रश्नांची उत्तरे म्हणजे शिक्षण होय. म्हणूनच – 'शिक्षणानेच सर्व काही होत आहे, त्याकरीता आधी शिक्षण घेतलेच पाहिजे.'

जीवन शिक्षण ही काळाची गरज बनली आहे आणि आपल्या सर्व थोर शिक्षणतज्ञांनी, विचारवंतांनी, समाजसुधारकांनी जीवन शिक्षणाची धुरा सांभाळली आहे आणि सर्वांना जगण्याची एक दशा आणि दिशा देण्याची महत्त्वपूर्ण कामगिरी बजावली आहे. २१ व्या शतकामध्ये शिक्षण घेणारा समुदाय मोठ्या प्रमाणात वाढला आहे. पण त्यातून जीवनविषयक शिक्षण मिळत आहे काय ? हा प्रश्न अनुत्तरीत आहे. तेव्हा आपल्या शिक्षणतज्ज्ञांचे आजच्या शिक्षणातून व अभ्यासक्रमातून प्रकट होणारे विचार निश्चितच येणाऱ्या भविष्यकालीन समस्यांचे निराकरण व उत्तम जीवन जगण्यासाठी दिशादर्शक ठरतील. यामध्ये प्रामुख्याने महात्मा फुले, शाहू महाराज आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे विचार मार्गदर्शनपर आहेत. शिक्षण आणि अभ्यासक्रमामध्ये जे विचार आहेत. ते याच थोरांचे आहेत.

महात्मा जोतीबा फुले यांचे शिक्षण व अभ्यासक्रमातून प्रकट होणारे विचार स्वातंत्र्य, समता आणि बंधुभाव या त्रयींवर नितांत भरवसा ठेवणारे आणि सामाजिक समतेच्या विरोधात आवाज उठवणारे महात्मा फु ले हे महापुरुष होते. त्यांना महाराष्ट्र राज्याचे ***मार्टीन ल्यूथर किंग*** म्हणून ओळखले जाते. ते मानवतावादी विचाराचे होते. त्यांनी मेकॉलेच्या खलित्यास कडाडून विरोध. शिक्षण हे वरच्या वर्गापासून खालच्या वर्गापर्यंत पाझरत आले पाहिजे या विचारास फुलेंचा विरोध होता. कारण इंग्रजांचा भर प्रथम वरचा वर्ग शिकला पाहिजे व नंतर खालचा वर्ग शिकावा यावर होते. प्रथम खालच्या वर्गातील लोकांना शिक्षण देवून नंतर वरच्या वर्गातील लोकांना शिक्षण द्यावे. आधी पाया मग कळस अशा पद्धतीने शिक्षणप्रणाली असण्यावर महात्मा फुलेंचा आग्रह होता. प्रथम उपेक्षितांना शिक्षण नंतर अपेक्षितांना शिक्षण हे सूत्र अंमलात आणावे, यावर भर देण्यात आला.

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांची शैक्षणिक जडण-घडण

कु. रश्मी संजय राठोड
बी.ए. भाग-३

भारताच्या पावन भूमीवर अनेक महापुरुषांनी जन्म घेऊन देशासाठी व सामाजिकसाठी अहोरात्र कार्य करून सामाजिक बांधलकी व राष्ट्रनिष्ठा जोपासली आहे. त्याच्या सेवेचा वारसा आजही देशवासियांसाठी आदर्श, मार्गदर्शक व दिशादर्शक ठरवलेला आहे. अशा या थोर महापुरुषात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे नाव सर्वात वर आहे.

भारतीय राज्य घटनेचे शिल्पकार डॉ. बाबासाहेब रामजी आंबेडकर यांचा जन्म वडील रामजी व माता भीमाबाई यांच्या पोटी दि. १४ एप्रिल १८१९ रोजी झाला. बाल भीमाचे वडील रामजी आंबेडकर आपल्या मुलावर चांगले संस्कार व्हावेत म्हणून दक्ष असत, त्यांना स्वतः वाचनाची आवड असल्यामुळे घरात ग्रंथसंग्रह हा होताच. मुलांनाही ते चांगली पुस्तके वाचवयास आणून देत असत म्हणून बाबासाहेबाच्या आयुष्याच्या अंतिम क्षणापावेतो वाचनाची व अभ्यासपूर्ण चिंतनाची सवय त्याच्या ठायी आढळते. संत तुकाराम व संत कबीर बाबासाहेब अभ्यासाचे विषय भावी आयुष्यात झालेले दिसतात.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर नुसते पुस्तकी पंडित नव्हते तर त्यांनी आपल्या तत्त्वज्ञानाला कृतीची जोड दिली. त्यांनी मनुष्य मात्राच्या जीवनातील दुःख, दारिद्र्य आणि क्लेष दूर करण्यासाठी अत्यंत प्रतिकूल परिस्थितीत आपले पूरे ज्ञान, माहिती व बळ लावले आणि रंजल्या गांजल्या जनतेच्या तसेच स्त्री वर्गाचा शेतकरी, मजूर वर्गाचा आणि पददलिताच्या उद्धार आपले प्राण पणाला लावून समतेची मंगलवाट दाखविते आणि मानवतेची दिव्यज्योत निर्माण करते.

शिक्षण हे समाज परिवर्तनाचे प्रभावी शस्त्र आहे. शिक्षणाने माणसाला आपले कर्तव्य व हक्काची जाणीव होते. समाजातील अस्पृश्य, समाजाला स्वत्त्वाची जाणीव व्हावी यासाठी त्यांनी शिक्षणाचे महत्त्व समाजाला विशद केले. ***''शिक्षण हे वाघिणीचे दूध आहे, ते जो पिणार तो माणूस गुरगुरल्या शिवाय राहणार नाही.''*** असे ते समाज बांधवांना सांगत. प्राथमिक शिक्षण हे सर्व शिक्षणाचा पाया आहे. म्हणून हे शिक्षण अतिशय दर्जेदार व गुणवत्तेचे असावे असे सांगतात. प्राथमिक शिक्षणाचे ध्येय असे असले पाहिजे की, मुलगा किंवा मुलगी एकदा शाळेत दाखल झाले की, ते पूर्णपणे सुशिक्षित, माहितीपूर्ण व गुणवत्ता प्राप्त करुनच बाहेर पडावेत. शासनाने यासाठी लक्ष द्यायला हवे. त्यांचे असे म्हणणे होते की, समाजाच्या सर्व थरापर्यंत शिक्षण गेले पाहिजे. शिक्षण प्राप्त झाल्याने व्यक्ती बौध्दिक दुष्ट्या सशक्त होतो. व्यक्तीला चांगले आणि वाईट यातील फरक समजायला लागतो. प्रज्ञा, शिल, आणि करुणा हे गुण प्रत्येकाच्या अंगी आणण्यासाठी शिक्षणाची गरज त्यांनी प्रतिपादन केलेले आहे. शाळेत मुलांना बाराखडी शिकवू नये तर मुलाची मने सुसंस्कृत व गुणावत्तामय बनवावी. समाजहितार्थ या ज्ञानप्राप्त मुलांनी आपली सामाजिक बांधिलकीची कर्तव्य योग्य व समर्थपणे पार पाडावित असे शिक्षण असावे. राष्ट्रहित व समाजहिताचे भान ठवणारेच खरे शिक्षण होय असे ते मानीत.

शाहू वंदना

कु. अंकिता सुधीर धवणे
बी.ए. भाग-३

लोकराजा शाहू तुम्हा वंदितो मी,
तुमच्या विचारांनी पावन झाली महाराष्ट्र भूमी ।।धृ।।
रयतेचे राज्य केले तुम्ही साकार,
रयतेच्या सुखासाठी कष्ट घेतले अपार,
देह झिजविला या रयतेच्या कामी,
लोकराजा शाहू तुम्हा वंदितो मी....
शिक्षण प्रसाराचे कार्य केले महान,
आपल्या कर्तृत्त्वाचा आम्हा अभिमान,
अमर झाला तुम्ही 'लोकराजा नामी'
लोकराजा शाहू तुम्हा वंदितो मी....
दीनदलितांचे तुम्ही कैवारी,
झिजवूनी काया शिक्षणसेवा केली खरी,
वंदितो आम्ही तुम्हा जन्मोजन्मी....
लोकराजा शाहू तुम्हा वंदितो मी,
तुमच्या विचारांनी पावन झाली महाराष्ट्र भूमी....

प्रेरणा

अमोल प्रकाश मानतुटे
बी.ए. भाग - ३

महात्मा जोतीबा फुले
तुम्ही गरिबांना शिक्षण दिले,
शिक्षण देवून गरिबांना
तुम्ही साऱ्यांना शिक्षित केले.

दलितांच्या अज्ञानाचे कारण
तुम्ही ओळखले शिक्षण
दलितांच्या शिक्षणासाठी
तुम्ही अपार कष्ट सोसले

महात्मा जोतीबा फुले
तुम्ही शिक्षणाचे महत्त्व ओळखले,
आपल्या पत्नीला शिक्षण दिले
पहिली स्त्री शिक्षिका बनविले.

तुमच्या या थोर कार्यामुळे
काहींना नाही पाहवले,
त्यांनी जोतीबांच्या वडीलांना
जोतीबांच्याविरोधात भडकावले.

सामाजिक समतेचे कार्य
करणाऱ्यांनी घरदार सोडिले,
पाहून त्यांचे कार्य
इंग्रजांनी त्यांचे सत्कार केले.

महात्मा जोतीबा फुले
यांना विरोधही फार झाले,
त्यांचे मारेकरीच
त्यांचे अंगरक्षक झाले.....

डेबूजी

कु. गौरी रामराव ठाकरे
बी.ए. भाग - १

हाती घेवून झाडू
झाडत होते गाव
खरा संत होते
डेबूजी त्यांचे नाव.

फाटक्या तुटक्या कपड्यात
डोक्यात गाडग घेवून
समाजकार्य सुरू होतं
हातावर भाकर खावून.

किर्तन भजन करत
ते गावोगावी फिरत
स्वच्छतेचे महत्त्व
जनतेला समजावत.

थकत नव्हते जराही
अनवाणी जरी फिरुन
मधूर वाणीने सर्वांना
घेतलं आपलसं करुन.

अंधश्रद्धा निर्मूलनाचा
घेतला होता ध्यास,
मूर्तित नसे देव म्हणे
असतो माणसात.

स्वतः नाही शिकले पण
चांगले होते तत्त्व
प्रबोधनात सांगत असते
शिक्षणाचे महत्त्व.

जातानाही ते एक
इतिहास घडवून गेले,
मंदिर बांधू नका माझे
ही शपथ देऊन गेले.

जनसेवा हिच ईश्वर सेवा
हाच संदेश देऊन गेले,
आणि संत जगावेगळे
माझे गाडगे बाबा होऊन गेले.

Scanned with OKEN Scanner

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शैक्षणिक विचार

बुद्धी का विकास मानव के अस्तित्व का महत्त्वपूर्ण लक्ष्य होना चाहियें ।

शिक्षण हे समाज परिवर्तनाचे हत्यार आहे. त्याचा योग्य उपयोग झाला पाहिजे, असे डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांना वाटत असे, जो समाज अशिक्षित असतो शिक्षणाअभावी सर्वस्व गमावलेला असतो. शिक्षणाने माणसात कर्तव्य आणि हक्काची जाणीव निर्माण होते. समाजाच्या सर्व स्तरापर्यंत शिक्षण गेले पाहिजे आणि आपल्या शिक्षणापासून वंचित समाजाला शिक्षणाचे महत्व अत्यंत सोप्या भाषेत आणि कळकळीने समजावून सांगतांना बाबासाहेब म्हणत,

''शिक्षण हे वाघिणीचे दूध आहे, ते जो पिल तो माणूस गुरगुरल्या शिवाय राहणार नाही.''

डॉ. बाबासाहेबांचे प्राथमिक शिक्षणाविषयी विचार :-

केवळ बाराखड्या शिकवणे म्हणजे नव्हे, तर मुलांची मने सुसंस्कृत करणारे दर्जेदार शिक्षण शाळांनी दिले पाहिजे. इतका सुक्ष्म विचार बाबासाहेबांनी प्राथमिक शिक्षणाबाबत केला होता. डॉ. बाबासाहेबांच्या मते, प्राथमिक शिक्षणाचा प्रसार हा राष्ट्रीय-दृष्ट्या अत्यंत महत्त्वाचा प्रश्न होता. प्राथमिक शिक्षणाचा प्रसार हा सर्वांगिण राष्ट्रीय प्रगतीच्या इमारतीचा पाया आहे.

उच्च शिक्षणाविषयी विचार :-

जगामध्ये स्वाभिमानाने जगायला शिका या जगात काहीतरी करुन दाखवायचे आहे. अशी महत्त्वाकांक्षा सदैव तुमच्याकडे असली पाहिजे लक्षात ठेवा. जे संघर्ष करतात तेच यशस्वी होतात. डॉ. बाबासाहेबांच्या मते, केवळ लिहिण्या वाचण्याचे ज्ञान पुरसे ठरणार नाही तर शिक्षणांच्या उच्च टोकापर्यंत पोहचले पाहिजेत. म्हणजे त्यांच्या बरोबर करुन संपूर्ण समाजाचा दर्जा उंचावेल.

विज्ञान व तंत्रज्ञान शिक्षणाविषयी विचार :-

उपयोगी शिक्षण म्हणजे विज्ञान व तंत्रज्ञान शाखातील उच्च शिक्षण होय. परंतु हेही वास्तव आहे की, अनुसूचित जातीतील बहुतांश लोक त्यांची स्थिती, त्यांच्या जवळ उपलब्ध संसाधने त्यांची कार्यक्षमता यांचा विचार करता विज्ञान आणि तंत्रज्ञान शाखेतील शिक्षण खुले होणार नाही आणि याच कारणास्तव केंद्र सरकारने पुढे येणे योग्य न्याय देणे आवश्यक आहे.

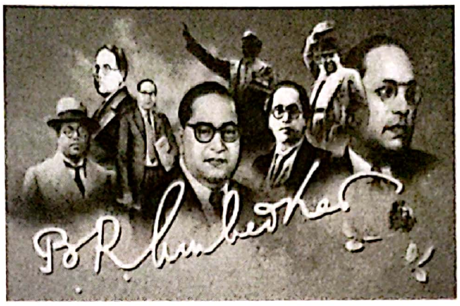

कु. स्नेहा मनोज चौरे

एम.एस्सी. भाग-१

स्त्री शिक्षणाविषयी विचार :-

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या मते, ***'स्त्रियांच्या प्रगतीवरच, समाजाची प्रगती अवलंबून आहे'*** डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे स्त्रि मुक्ती विषयक कार्य हे केवळ उपेक्षित, वंचित घटकातील स्त्रियांपुरतेच मर्यादित नव्हते तर देशातील सर्व स्त्रिवर्गाच्या उध्दाराचे कार्यव्रत त्यांनी घेतले होते. डॉ. आंबेडकरांनी सांगितलेला हा शोषणमुक्तीचा मार्ग जणू समाजवादी तत्त्वज्ञानाचेच नवे रुप आहे. यातून मूलांच्या बरोबरीने मुलींना शिकावे असा त्यांचा प्रयास दिसून येतो.

शिक्षणाचा कैवारी

कु. तेजल माणिक गायकवाड

बी.ए. भाग-२

सामान्य जनतेला शिक्षणाचा दिला त्यांनी वारसा
सांगा येईल का दुसरा जोतीबा सारखा

जो महिलांच्या भल्यासाठी समाजाशी लढतो
मानवसेवेसाठी सर्व काही करतो तो एक दिवस

जोतीबा फुले बनतो
शेण दगड धोंडे अंगावर झेलले
तरीही महिला शिक्षणासाठी मरेपर्यंत प्रयत्न केले

जोतीबा तुम्ही नसता तर कळली नसती
शिक्षणाची व्याख्या
गरीब, असाह्य लोकांना मदन करुन
तुम्ही समाजाला दिली नवी दिशा.....

Scanned with OKEN Scanner

संत गाडगे महाराज

कु. नंदनी मनोहर पवार
बी.ए. भाग-२

संत गाडगे बाबा हे थोर मराठी संत व समाजसुधारक होते. २३ फेब्रुवारी १८७६ ला अमरावती जिल्ह्यात त्यांचा जन्म झाला. त्यांचे मुळ नाव *डेबूजी* असे होते. चिध्यांची गोधडी हे त्याचे महावस्त्र होते. त्यांच्या हातात गाडगे असायचे म्हणून लोक त्यांना गाडगे महाराज म्हणून ओळखत. समाजात असलेले अज्ञान व अंधश्रद्धा पाहून त्यांनी लोकसेवेचे व्रत स्विकारले.

समाजात सुधारणा व्हावी म्हणून त्यांनी कीर्तनाचे माध्यम वापरले. ते गावोगावी फिरले व कीर्तनाच्या माध्य–मातून लोक जागृती केली. गावोगावी फिरतांना त्यांनी हातात खराट्याने गावाचे रस्ते झाडले.

कीर्तनातील त्यांचे उपदेश सर्वसामान्यांना उपयुक्त ठरतील असेच होते. माणसाने स्वच्छता राखावी चोरी करु नये,दारु पिऊ नये असे उपदेश ते आपल्या कीर्तनातून देत असत. महाराष्ट्रातील अनेक धर्मस्थळांच्या ठिकाणी यात्रे–करुंचे हाल होत म्हणून त्यांनी त्यांच्या सोयीसाठी धर्मशाळा बांधल्या.अनाथ व अपंगांसाठी त्यांनी अनेक कार्य केले. शिक्षण प्रसार व्हावा म्हणून खूप शिक्षण संस्थांना त्यांनी मदत केली. संत गाडगेबाबा म्हणजे लोक जागृती साधणारे फिरते विद्यापीठ असेच प्रवास करीत असतांना अमरावती जवळ २० डिसेंबर १९५६ ला त्यांचे निधन झाले.

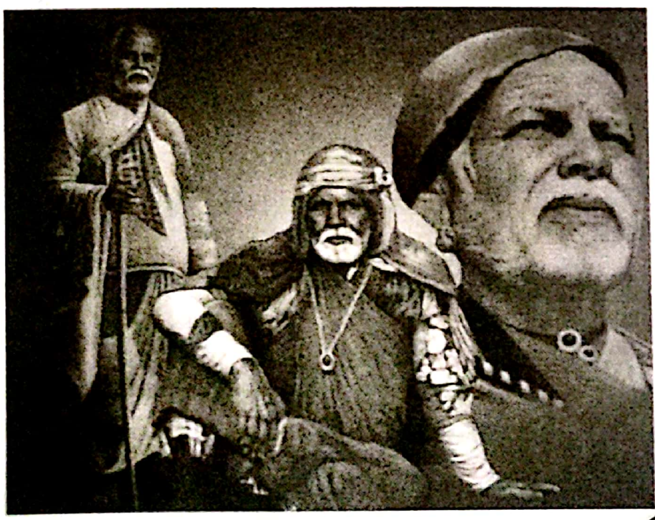

बाबासाहेबांची शैक्षणिक वाटचाल

कु. सेजल गोपाल राठोड
बी.ए. भाग-३

कुणाचं जन्म कुणाला काय देवून गेला
फक्त बाबासाहेबांचाच जन्म आम्हाला न्याय देवू गेला
जनावरासारखा जीवन तो माणूस बनवून गेला
आम्ही होतो गुलाम आम्हाला बादशाह बनवून गेला

बाबासाहेबांचा थोडक्यात परिचय :-

बाबासाहेब यांचे नांव डॉ. भिमराव रामजी आंबेडकर यांचा जन्म १४ एप्रिल १८९१ साली महु या गावामध्ये इंदौर मध्य प्रदेश मध्ये झाला. त्यांचे शिक्षण एम.ए.अर्थशास्त्र आणि कोलंबिया महाविद्यालयातून पीएच.डी. केली.

अगदी लहानपणापासून डॉ. बाबासाहेबांना शिक्षणाची फार आवड होती. ते म्हणत होते की शिक्षण हे वाघिणीचे दूध आहे. शिकाल तर टिकाल, शिका आणि संघर्ष करा आणि संघटित व्हा हा मंत्र बाबासाहेबांनी आम्हा सगळ्यांना दिला.

बाबासाहेबांचे शैक्षणिक विचार :-

शिक्षणामुळे आपल्या जगण्यात अमुल्य बदल होवू शकतो. हे त्यांनी जानले होते. म्हणून समाजाच्या शिक्षणासाठी पीपल्स एज्युकेशन सोसायटीची स्थापना करुन दलित समाजाला शिक्षणाचे दान दिले ते एवढे क्रांतीकारी आहे. ज्ञाना अभावी व्यक्ती आणि समाजाचे नुकसान होते ते एखादी व समूहाला शिक्षण नाकारणे म्हणून माणूस म्हणून त्याचे अस्तित्व नाकारणे होय. अशी बाबासाहेबाची शिक्षण विषयक धारणा होती.

हिंदू समाजाच्या अगदी खालच्या थरातुन आपल्याकडे शिक्षणाचे महत्व किती आहे. तात्पर्य बाबासाहेबांना उच्चशिक्षणा द्वारे समता, स्वातंत्र्य, बंधुता, बंधुभाव ही मानवी मूल्य स्विकारलेला एक स्वाभिमानी आधुनिक समाज निर्माण करायचा होता. बाबासाहेबांचा शैक्षणिक चळवळीचा हा खरा मुलाधार होता. विद्यापीठाच्या प्रतिनिधी सभेत मागासवर्गीय सदस्यांना स्थान मिळाले पाहिजे व प्रत्येक वर्गच्या समस्येवर तोडगा काढला गेला पाहिजे. बाबासाहेबांनी शिक्षणाचा पायाभूत विचार करतांना ज्यांना शिक्षणाचे महत्व कळत नाही त्यांच्यासाठी शक्तीचा कायदा असावा असे म्हणले आहे. शिक्षण सर्वांसाठी मोफत न करता जे फी देऊ शकतात त्यांच्याकडे द्यावी म्हणून शक्तीच्या शिक्षणाचा खर्च भागविण्यास मदत होईल. मागासवर्गीय विद्यार्थी मदत म्हणून शिष्यवृत्ती देण्यात यावी अशी बाबासाहेबांनी म्हटले आहे.

बाबासाहेब म्हणतात मी लहानश्या खोली, माझे कुटूंब, बहींणीची दोन मुले, एक बकरी, जाते, पाठा, एवढ्या असून मी मीनामिनच्या दिव्या खाली अभ्यास करीत होते. आता विद्यार्थींना चांगली वस्तीगृह असतांना सुध्दा अभ्यास करु शकत नाही कारण त्यांना परिस्थितीची जाणीव त्यांना हो. शिक्षण हाच प्रगतीचा मार्ग आहे. हे जाणून विद्यार्थींनी अभ्यास करावा आणि समाजाचे विश्वासु बनावे असे त्यांनी नमूद केले.

बाबासाहेबांनी १९ जून १९५० साली औरंगाबाद येथे मिलींद महाविद्यालयाच्या रुपाने मराठवाड्यात उच्च शिक्षणाची सोय केली. बाबासाहेबांनी अजून एक विशेषता अशी की, अलीकडील शिक्षणसम्राटांप्रमाणे त्यांनी आपल्या शैक्षणिक संस्थेस स्वतःचे नांव दिले नाही. त्यांचे वडील सुभेदार रामजी आंबेडकर वा त्यांच्या आई भीमाई यांचे नावही ते आपल्या संस्थेस देऊ शकले असते पण त्यांनी असे केले नाही. तर संस्थेत पिपल्स एज्युकेशन सोसायटी व महाविद्यालयांना सिद्धार्थ, मिलींद ही नावे दिली.

औरंगाबादच्या १५० एकर विस्तारीत परिसरास नागसेवन नाव दिले. पिपल्स, सिध्दार्थ, मिलींद, नागसेन ही नावे लोकशाही, विचारस्वातंत्र्य, चिकीत्सा व प्रामाणीक बौध्दीक वादविवादाची प्रतिके आहे. बाबासाहेबांचे शैक्षणिक कार्य कर्तुत्त्व पाहता शिक्षण क्षेत्रात आज जी अराजकसदृश्य स्थिती निर्माण होऊन गुणवत्तेची घसरण होत आहे आणि शैक्षणिक संस्था सामाजिक बांधिलकीच्या जाणिवेतून नव्हे तर नफेखोरीच्या दृष्टीकोनातून उभारण्यात येत आहे, ते पाहता बाबासाहेबांच्या मुल्य गर्भ शैक्षणिक विचाराचे सदोहीत मनन-चिंतन होणे गरजेचे आहे.

शिक्षण हे समाज परिवर्तनाचे प्रभावी शस्त्र आहे. शिक्षणाने माणसाला आपले कर्तव्य व हक्काची जाणीव होते. समाजातील अस्पृश्य, समाजाला स्वत्वाची जाणीव व्हावी यासाठी त्यांनी शिक्षणाचे महत्त्व समाजाला विशद केले. ''शिक्षण हे वाघिणीचे दूध आहे, ते जो पिल तो माणूस गुरगुरल्या शिवाय राहणार नाही.'' असे ते समाज बांधवांना सांगत. प्राथमिक शिक्षण हे सर्व शिक्षणाचा पाया आहे. म्हणून हे शिक्षण अतिशय दर्जेदार व गुणवत्तेचे असावे असे सांगतात. प्राथमिक शिक्षणाचे ध्येय असे असले पाहिजे की, मुलगा किंवा मुलगी एकदा शाळेत दाखल झाले की ते पूणपणे सुशिक्षित, माहितीपूर्ण व गुणवत्ता प्राप्त करुनच बाहेर पडावेत. शासनाने यासाठी लक्ष द्यायला हवे. त्यांचे असे म्हणने होते की, समाजाच्या सर्व थरापर्यंत शिक्षण गेले पाहिजे. शिक्षण प्राप्त झाल्याने व्यक्ती बौध्दिक दृष्ट्या सशक्त होतो. व्यक्तीला चांगले आणि वाईट यातील फरक समजायला लागतो. प्रज्ञा, शिल, आणि करुणा हे गुण प्रत्येकाच्या अंगी आणण्यासाठी शिक्षणाची गरज त्यांनी प्रतिपादन केलेले आहे. शाळेत मुलांना बाराखडी शिकवू नये तर मुलाची मने संसंस्कृत व गुणावत्नामय बनवावी. समाज हितार्थ या ज्ञानप्राप्त मुलांनी आपली सामाजिक बांधलकीची कर्तव्य योग्य व समर्थपणे पार पाडावीत असे शिक्षण असावे. राष्ट्रहित व समाजहिताचे भान ठवणारेच खरे शिक्षण होय असे ते मानीत.

राजर्षी शाहू महाराज यांची शैक्षणिक वाटचाल

कु. अक्षदा सुभाष पवार
बी.ए. भाग-१

छत्रपती शाहू महाराजा यांचा जन्म २६ जुन १८७४ रोजी कोल्हापुर जिह्यातील कागल गावच्या घाटगेशाही मराठा कुटूंबात झाला. छत्रपती शाहू महाराज, राजर्षी शाहू महाराज, कोल्हापुरचे शाहू व चौथे शाहू या नावाने प्रसिध्द होते. भारतीय समाजसुधारक व कोल्हापूर संस्थानचे छत्रपती होते. ब्रिटीश राजसत्तेच्या काळामध्ये सामान्य जनतेला न्याय मिळवून देण्यासाठी व बहुजन समाजाच्या सामाजिक उन्नतीसाठी या काळामध्ये शाहु राजांनी प्रयत्न केले. सामाजिक परिवर्तनाला गती प्राप्त करुन दिली. सनातनी वर्गाच्या विरोधाला न जुमानता त्यांनी दलित (अस्पृश्य) व मागासवर्गीय समाजाच्या विकासासाठी महत्वाची भूमिका बजावली. महाराजांना *'राजर्षी'* ही पदवी कानपूरच्या कुर्मी समाजाने दिली. महाराष्ट्र ला ती प्रमुख समाजसुधारकांचा वैचारिक वारसा लाभला असल्यामुळे या राज्यास *'फुले-शाहू-आंबेडकरांचा महाराष्ट्र'* असे म्हणतात.

काळाच्या पुढे पाहण्याची दृष्टी लाभलेला या महामानवाने समाजाच्या सर्वांगीण प्रगतीसाठी शिक्षणाला पर्याया नाही हे अचुकपणे जाणले. त्यामधुनच शिक्षण सर्वसामान्य माणसापर्यंत पोहचविण्यासाठी धोरणे आखून अंमलात आणली.

राजर्षी शाहू महाराजांनी बहुजन समाजामध्ये शिक्षणाच्या अभावी गलिच्छ दुरवस्था पाहिली. त्यामुळे या समाजाला सक्तीचे व मोफत शिक्षण देण्याच्या अनुषंगाने त्यांचा विचार सुरु होतो. शिक्षणाचे महत्व महाराजांनी जाणले होते. ते अधो-रेखित करतांना महाराज खामगांव (विदर्भ) येथे २७ डिसेंबर १९१७ रोजी केलेल्या भाषणात म्हणतात, ''शिक्षणच आमचा तरणोपाय आहे, असे माझे ठाम मत आहे. शिक्षणाशिवाय कोणत्याही देशाची उन्नती झाली नाही, असे इतिहास सांगतो. अज्ञानात बुडून गेलेल्या देशात उत्तम मुत्सद्दी

व लढवय्ये वीर कधीही निपजणार नाहीत''. म्हणूनच सक्तीच्या व मोफत शिक्षणाची हिंदुस्थानला अत्यंत आवश्यकता आहे. या बाबतीत आमच्या गतकाल म्हटला म्हणजे इतिहासातील एक अंधारी रात्र आहे. फक्त एकाच जातीने विद्येचा मक्ता घेतला होता. मनु आणि त्याच्या मागून आलेल्या शास्त्रकारांनी, त्या त्या वेळच्या ध्येयाला अनुसरुन निरनिराळ्या जातींच्या व्यवहारास बंधनकारक असे निर्बंध रचिले आणि कमी जातींच्या लोकांना विद्यामंदीरचे दरवाजे बंद करण्यात आले. त्यांचे स्वतःचे धर्मग्रंथ आणि वेद वाचण्याची ही त्यांना मनाई होती.''

नाशिक येथील भाषणातही शाहू महाराजांनी आपली शिक्षणविषयक भुमिका स्पष्ट केली होते. ते म्हणतात, रयतेतील थोडासा भाग पूर्ण सुशिक्षित होण्यापेक्षा सर्व रयतेला प्राथमिक शिक्षणाचा थोडा तरी अंश मिळाला पाहिजे, असे माझे मत आहे. रयतेमधील मोठा भाग अडाणी राहीला, थोडे लोक विद्यासंपन्न झाले व प्रजेस अधिकार दिले तर ते या थोड्या लोकांच्या हाती पडणार व सुशिक्षीत ब्युरोक्रसी तयार होणार. म्हणूनच खालच्या वर्गाच्या लोकांच्या बुध्दीवर व ज्ञानावर हे जे जड जुलमी जू लादले गेले आहे ते झुगारुन देण्याची शक्ती बहुजन समाजाच्या अंगी येण्यास सक्तीच्या व मोफत प्राथमिक शिक्षणाची फार जरुरी आहे. याच भाषणात पुढे म्हणतात की, बहुजन समाजाच्या शिक्षणाच्या बाबतीतील दर्जा वाढून वरिष्ठ वर्गाच्या बरोबरीने अंशतः तरी ते आल्याशिवाय सुधारणेच्यादृष्टीने माझ्या संस्थानच्या काराभारात लोकांस हक्क देण्याविषयीचा बदल करण्याला हात घालण्यास मी धजणार नाही. अन्य एका भाषणात ते म्हणतात की, माझे सर्व नागरिक निदान तिसरी इयत्ता पास आहेत, असे झाले म्हणजे मी आनंदाने निवृत्त होईन.

शाहू महाराजांच्या उपरोक्त विधानांवरुन त्यांची शिक्षणाच्या विषयीची तळमळ आणि कळकळ दिसून येते. समाजाच्या सर्व स्तरांत किमान प्राथमिक शिक्षणाची प्रस्थापना झाल्याखेरीज निवृत्त न होण्याची प्रतिज्ञा करणे किंवा त्याखेरीज संस्थानच्या कारभारात लोकांना हक्क न देण्याचे भुतोवाच करणे यातून राजर्षीच्या शिक्षण विषयक धोरणाबाबत कमालीची आस्था आणि आत्मविश्वासही दिसून येतो.

राजर्षी शाहू महाराजांनी जे शैक्षणिक क्षेत्रात कार्य केले त्या हिताच्यादृष्टीने अलौकिक कार्य केले आहे. त्यामध्ये प्रामुख्याने–

१. विद्यार्थ्यांना मोफत आणि सक्तीचे शिक्षण उपलब्ध करुन दिले.

२. शिष्यवृत्तीची सवलत देण्यावर भर देण्यात आला.

३. विद्यार्थ्यांसाठी विविधी सोयी सवलती देणे. आपल्या शिक्षणातून आणि तसेच अभ्यासक्रमातून महात्मा फुले, राजर्षी शाहू महाराज व डॉ. बाबासाहेब यांचे विचार प्रचारित व प्रसारित होत असतात. या थोर महापुरुषांचे सामाजिक, राजकिय आणि सांस्कृतिक स्वरुपातील विचार आपल्याला प्रेरीत व प्रोत्साहित करीत असतात. त्यांचे विचार २१ व्या शतकात आपल्या विद्यार्थी वर्गाला नव्याने देणे आवश्यक आहे. कारण आपली पिढी भरकटत चालली तेव्हा त्यांना या महामानवाचे आदर्श डोळ्यासमोर ठेवता येईल.

प्रबोधन

गायत्री रमेश शिंदे
बी.ए. भाग–१

खर्चू नका देवासाठी पैसा,
शिक्षणाला तोच द्या हो पैसा ।।

नको पूजाऱ्याची करावया भर,
ध्यास घ्यावा छात्र तो हुशार ।।

नको जत्रा पैसा खर्चुनिया,
विद्या घेण्यासाठी खर्चू पैसा हर्षूनिया ।।

शाळेहून नाही जगी थोर ते मंदिर,
शाळेला द्या हो देणगी मने उदार ।।

भक्तीचा प्रसार नाही श्रेयस्कर,
असे तो शिक्षणप्रसार सर्वश्रेष्ठ ।।

गोरगरिबांनी जिंकावा विश्वास,
देवाजिची आस पूर्ण अविश्वास ।।

नसलेले देव कोठून येणार,
सांगा कधी कल्याण होणार ।।

स्वतःचा उद्धार करा प्रयत्नाने,
सुखी व्हावे जनी मोठ्या यत्नाने ।।

Scanned with OKEN Scanner

वरिष्ठ महाविद्यालय

हिंदी विभाग

महात्मा फुले

कु. अंकिता पुरुषोत्तम बोरोकर
बी.ए.भाग ३

महात्मा जोतीबा फुले लेखक, विचारक और समाजसुधारक थे। भारत मे सामाजिक क्रांती करनेवाले, सामाजिक क्रांती के जनक कहलानेवाले ज्योतिबा फुले का पुरा नाम जोतीराव गोविंदराव फुले था । उन्होंने अपना सारा जीवन दलितों और शोषितों के लिये काम करने में निकाल दिया । महात्मा जोतीबा जातिभेद के कट्टर विरोधी थे। उनका मानना था की, सब समान है, कोई जात उच्च नही, कोई धर्म श्रेष्ठ नही, इंसानियत ही सबसे बडा धर्म है। उनका जन्म माली जाति के परिवार मे हुआ था। तब उनके जाति के बच्चो को शिक्षा लेने का अधिकार नही था। लेकीन ज्योतिबा की पढने की इच्छा और संघर्ष के चलते उन्होने अपनी शिक्षा पुरी की। तब उनका परिवार फुलों का व्यवसाय करता था,इसलिये अब फुल बेचने वाले माली कहा जाने लगा, फुले।

महात्मा फुले को जातिभेद नष्ट करना था। उन्हे लोगो के विचारो को बदलना था । कु–प्रथा को नष्ट करना था। इसलिए शिक्षा के सिवाय कोई मार्ग नही ये जानकर उन्होंने अपनी पत्नी को पढाया–लिखाया और इस काबिल बनाया की वो स्कुल मे बच्चों को पढा सके। उन दोनो ने मिलकर पुणे के भिडेवाडा मे महिलाओं के लिये एक स्कुल की स्थापना की, परंतू उस स्कुल मे आने के लिये कोईल महिलाए तयार नहीं थी, समाज उन्हे रोक रहा था। और तो और सावित्रीबाई को रोकने का हर संभव प्रयास कर रहा था। लेकीन कहते है ना, ***'जो ठाण लिया वो पा लिया'*** इस विचारोंपर चलने वाली, कभी पिछे ना हटी। समाज के दिये गये हर मार को सहती रही, पथ्थरों की मार सहकर भी उन्होंने हार नही मानी । इसीलियें तो सावित्री ***'प्रथम शिक्षिका'*** कहलायी।

समाज के भय से महिलायें स्कूल मे नही आने लगी, इसलिये सावित्रीबाई फुले और ज्योतिबा फुले ने समाज को सुधारने का उन्हें समजाने का प्रयास किया।

महात्मा ज्योतिबा फुले की एक मराठी पंक्ति बहोत प्रसिध्द है जिसमें उन्होने शिक्षा का महत्व प्रकट किया है,

विद्येविना मती गेली, मतीविना निती गेली,
नितीविना गती गेली, गतीविना वित्त गेले,
वित्तविना शुद्र खचले ,
इतके अनर्थ एका अविद्येने केले

महात्मा जोतीबा फुले जी ने हमेशा शिक्षा को प्रथम स्थान दिया है । जहा उनका कहना था की, 'एक घर सुशिक्षीत होने के लिये उस घर की महिला सुशिक्षित होना जरुरी है ।' महिला अगर पढी लिखी होंगी, तो संपूर्ण घर को पढायेगी। अपने बच्चों को अच्छे संस्कार देगी, पढाई महत्व समझायेगी। उनका कहना था, एक महिला की वजह से संपूर्ण समाज सुशिक्षती हो सकता है। इस विचार के चलते उन्होंने अपनी पत्नी को सिखाया और उनकी पत्नी सावित्रीबाई फुले ने कभी अपनी पत्नी का साथ नही छोडा। वो हमेशा उनके साथ खडी रही। वो भी एक कवयित्री थी। इस समाज को बदलना है, यह जिद्द उन्हे भी थी। उनकी कवितायें बहुत प्रसिद्ध है। सब लडकियो को ये कहने में बहुत गर्व होता है की, मै सावित्री की बेटी हूँ।

महात्मा जोतीबा फुले जी ने समाज मे चल रहे अन्याय और अत्याचार, गरिबी, अज्ञान, जातिभेद को मिटाने के लिये ***'सत्यशोधक समाज'*** की स्थापना की। जिंदगी भर उन्होंने महिला और दलितो के उद्धार के लिये काम किया। महात्मा जोतीबा फुले का पूरा जीवन गरीब, शोषीत–पिडीतों के लिये करते हुयें गजरा । वे सामाजिक–शैक्षणिक क्रांती के प्रणेते थे। उनके कार्य के वजह से वो ज्योतिराव फुले से ***'महात्मा'*** जोतीराव फुले कहलाने लगे, उन्हे महात्मा ये पदवी दी गयी थी।

Scanned with OKEN Scanner

छत्रपती शाहू महाराज की चमक

अमोल धनराज राठोड
बी.ए. भाग - ३

जो मुस्करा रहा है, उसे दर्द ने पाला होगा ।
जो चल रहा है, उसके पाव में छाला होगा ।
बिना संघर्ष के इन्सान चमक नही सकता ।
जो जलेगा उसी दिय में तो उजाला होगा ।

हमारे जानी दुश्मन अज्ञान है,
उसे हराना मुश्किल तो नही होगा ।
व्हिक्टोरिया मराठा बोर्डिंग हाऊस,
बनाना आसान तो नहीं होगा ।
बिना संघर्ष के इन्सान चमक नही सकता ।
जो जलेगा उसी दिय में तो उजाला होगा ।

जिवन के हर पडाव पर
शिक्षा का होना मुश्किल तो नही होगा ।
हर पन्नों पर इतिहास रचना
मुश्किल तो नही होगा ।
बिना संघर्ष के इन्सान चमक नही सकता ।
जो जलेगा उसी दिय में तो उजाला होगा ।

महापुरुषों की सिख

ज्ञान का मतलब सिर्फ शिक्षा पाना
ऐसा तो नहीं ।
बिना संघर्ष किये सफलता पाना
ऐसा तो नहीं ।

जिवन मे कई संकट आते ही रहेंगे ।
संकट को खुशी में बदलना
असंभव तो नही ।

जिवन मे अफलता तो मिलती ही रहेगी ।
इसका अर्थ हार मानना ऐसा तो नही ।

भीमराव आया था

धम्मपाल समाधान दंदे
बी.ए. भाग - ३

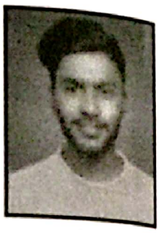

भारत देश की धरती पर,
ऐसा भी दौर आया था ।
सर पर किसी दलित के,
छत का ना साया था ।
हुआ जुल्म डगर डगर पर
संग उसके मगर
अपनी गरीबी के आगे,
वो बेबस नजर आया था ।
अमीरो का दिया हर
अत्याचार सहा था उसने,
फिर भी दो वक्त की रोटी
भी कमा ना पाया था ।
फिर हुआ एक रोज
चमत्कार इस धरती पर,
बनकर मसीहा खुदा
धरती पर उतर आया था ।
अब बहुत हुआ बेवजह
हम पर यु जल्म करना
ये कहते-कहते डॉ. भिमराव
आंबेडकर आये थे ।
हरपल घुट-घुटकर जी रहे
दलिता के जीवन से,
जातिवाद, भेदभाव
छुआछुत मिटाने आये थे ।
खुद को बचपन को संग
अत्याचारो के जो लिया
अब औरो के बचपन को
जन्नत बनाने आये थे ।
दम पर अपने बनाकर
संविधान देश का
हर भारतवासी का जीवन
सफल बनाया था ।
ऐसा भीमराव आया था ।

Scanned with OKEN Scanner

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

कु. संजना देवकांत पवार
बी.ए. भाग–२

भीमराव रामजी आंबेडकर (१४ एप्रि १८९१– ६ डिसेंबर १९५६). डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर नाम से लोकप्रिय, भारतीय बहुज्ञ, विधिवेत्ता, अर्थशास्त्री, राजनितीज्ञ और समाजसुधारक थे । उन्होंने दलित, बौद्ध आंदोलन को प्रेरित किया और अछूतो से सामाजिक भेदभाव के विरुध्द अभियान चलाया था । श्रमिको, किसानों और महिलओं के अधिकारी का समर्थन भी किया था । वे स्वतंत्र भारत के प्रथम विधी एवं न्याय मंत्री, भारतीय संविधान के जनक एवं भारत गणराज्य के निर्माताओं में से एक थे । आंबेडकर विपूल प्रतिभा के छात्र थे । उन्होंने कोलंबिया विश्वविद्यालय और लंडन स्कूल ऑफ इकोनॉमिक्स दोनों ही विश्वविद्यालयों से अर्थशास्त्र में डॉक्टरेट की उपाधियों प्राप्त की तथा विधी अर्थशास्त्र और राजनिती विज्ञान मे शोध कार्य भी किये थे । व्यवसायीक जीवन के आरंभीक भाग में ये अर्थशास्त्र के प्रोफेसर रहे एवं वकालत भी तथा बाद का जीवन राजनितीक गतिविधीयां से अधिक बिता । इसके बाद आंबेडकर भारत की स्वातंत्रता के लिये प्रचार और चर्चाओं में शामील हो गये और पत्रिकाओ को प्रकाशित करने, राजनितीक अधिकारों की वकालत करने और दलितो के लिये सामाजिक स्वातंत्रता की वकालत की और भारत के निर्माण में उनका महत्त्वपूर्ण योगदान रहा । हिंदू पंथ में व्याप्त कुरुतियों और छुआछूत की प्रथा से तंग आकर सन १९५६ में उन्होंने बौद्ध धर्म अपना लिया था । सन १९९० मे उन्हे भारत रत्न, भारत के सर्वोच्च नागरिक सन्मानसे मरणोपरान्त सम्मानित किया था । १४ एप्रिल को उनका जन्म दिवस आंबेडकर जयंती के तौर पर भारत सम्मेत दुनिया भर में मनाया जाता है । डॉ. आंबेडकर की विरासत मे लोकप्रिय संस्कृती में कई स्मारक और चित्रण शामिल है ।

बालक भिमराव का प्राथमिक शिक्षण दापोली और सातारा में हुआ । मुंबई के एलफिन्स्टोन स्कूल से वह १९०७ मे मैट्रिक की परिक्षा पास की । इस अवसर पर अभिनंदन समारोह आयोजित किया गया और उसमे भेट स्वरुप उनके शिक्षक श्री कृष्णाजी अर्जुन केलुस्कर ने स्वलिखित पुस्तक बुद्धचरित्र प्रदान की । बडौदा नरेश सयाजीराव गायकवाड की फेलोशिप पाकर भीमराव ने १९१२ में मुंबई विश्वविद्यालय से स्नातक परिक्षा पास की । संस्कृत पढने पर मनाही होने की वजह से वह फारसी लेकर उत्तीर्ण हुये । बी.ए. के बाद एम.ए. के अध्ययन हेतू बडौदा नरेश सयाजी गायकवाड की पुनः फेलोशिप पाकर वह अमेरिका के कोलंबिया विश्वविद्यालय मे दाखिल हुये । सन १९१५ मे उन्होंने स्नातकोत्तर उपाधि की परिक्षा पास की । इस हेतू उन्होने अपना शोध प्राचिन भारत का वाणिज्य लिखा था । उसके बाद १९१६ में कोलंबिया विश्वविद्यालय अमेरिका से ही उन्होंने पीएच.डी. की उपाधी प्राप्त की, उनके पीएच.डी. शोध का विषय था ब्रिटीश भारत में प्रांतिय वित्त का विकेंद्रीकरण ।

भीमराव आंबेडकर का जन्म मध्यप्रदेश के इंदौर में स्थित महु में हुआ था । जिसका नाम आज बदल डॉ. आंबेडकर नगर रख दिया गया है । डॉ. भीमराव आंबेडकर रामजी मोलाजी सकपाल और भीमाबाई मुरबादकर की संतान थे । डॉ. भीमराव आंबेडकर जाती से दलित थे । उनकी जाती को अछूत माना जाता था । इसलिए उनका बचपन बहुत ही मुश्किलों में व्यतीत हुआ । भीमराव आंबेडकर सहित सभी निम्न जाती को लोगो को सामाजिक बहिष्कार, अपमान और भेदभाव का सामना करना पडता था । यहाँ तक की शिक्षकों के द्वारा भी भेदभाव किया जाता

था । उन्हें पानी के बर्तन को भी भदेभाव किया जाता, स्कूल का चपरासी उन्हें पानी पिलाता था और जिस दिन चपरासी नही आता था, वह पानी पीने से वंचित रह जाते थे । १८९६ में उनकी माता का निधन हुआ । भीमराव आंबेडकर जीवनी ने सर्व पंथ समभाव पर आधारित राज्य व्यवस्था की आधारशिला रखी थी । उन्होंने अपनी इच्छा शक्ती के सहारे अपना संपूर्ण जीवन व्यतीत किया और श्रेष्ठता अर्जित की । उनके पिता रामजी धार्मिक विचारों के सात्विक व सेवापरायण व्यक्ति थे । भीमराव आंबेडकर और उनके पिता मुंबई शहर के एक ऐसे मकान मे रहने गये जहां एक ही कमरे में पहले से बेहद गरीब लोग रहते थे । इसलिए दोनो के एक साथ सोने की व्यवस्था नही थी । तो डॉ. भिमराव आंबेडकर और उनके पिता बारी बारी से सोया करते थे । जब उनके पिता सोते थे तो भिमराव आंबेडकर दीपक की हल्की सी रोशनी में पढते थे । भीमराव आंबेडकर संस्कृत पढने की इच्छूक थे परंतू छुआछूत की प्रथा के अनुसार और निम्न जाती के होने के कारण वे संस्कृत नही पढ सकते थे । परंतू ऐसी विडंबना थी की विदेशी लोक संस्कृत पढ सकते थे । भीमराव आंबेडकर जीवनी में अपमान जनक स्थितीओं का सामना करते हुये डॉ. भीमराव आंबेडकर ने धैर्य और वीरता से अपनी स्कुली शिक्षा प्राप्त की और इसके बाद कॉलेज की पढाई की । डॉ. भीमराव आंबेडकरने १९०७ मे मैट्रिकुलेशन पास करने के बाद एलफिंस्टन कॉलेज में १९१२ मे ग्रेज्युएट हुये । १९१३ मे प्राचीन भारत का व्यापार पर एक शोध प्रबंध लिखा था । डॉ. भिमराव आंबेडकर ने १९१५ में कोलंबिया विश्वविद्यालय से अर्थशास्त्र मे एम.ए. की शिक्षा ली । ***'नॅशनल डेवलपमेंट फॉर इंडिया एंड एनालिटीकल स्टडी'*** विषय पर उन्होंने शोध किया । १९१७ में ही लंडन स्कुल ऑफ इकोनॉमिक्स में उन्होंने दाखिला लिया लेकीन साधन के अभाव के कारण वह अपनी शिक्षा पुरी नही कर पाये । कुछ समय बाद लंडन जाकर लंडन स्कुल ऑफ इकॉनॉमिक्स से अधुरी पढाई उन्होंने पुरी की। इसके साथ साथ एमएससी और बार एट लॉ की डिग्री भी प्राप्त की । अपने युग के सबसे ज्यादा पढे लिये राजनेता और एवं विचारक थे । डॉ. भीमराव आंबेडकर कुल ६४ विषयों के मास्टर थे । ९ भाषायों के जानकार थे, विश्व के सभी धर्मो के रुप में पढाई की थी ।

महात्मा जोतीबा फुले

कु. समिक्षा देशपांडे
बी.ए.भाग २

महात्मा जोतीबा फुले का जन्म ११ अप्रैल १८२७ को पुणे में हुआ था । उनकी माता का नाम चिमणाबाई तथा पिता का नाम गोविंदराव था । उनका परिवार कई पिढी पहले माली का काम करता था । वे सातारा से पुणे फुल लाकर फुलों के गजरे आदि बनाने का काम करते थे इसलिए उनकी पिढी फुले के नाम से जानी जाती थी ।

जोतीबा बहुत बुद्धीमान थे । उन्होंने मराठी मे अध्ययन किया । वे महान क्रांतीकारी, भारतीय विचारक, समाजसेवी, लेखक एवं दार्शनिक थे । १८४० मे ज्योतिबा का विवाह सावित्रीबाई से हुआ था । महाराष्ट्र में धार्मिक सुधार आंदोलन जोरो पर था । जाति–प्रथा का विरोध करने और एकेश्वरवाद को अमल मे लाने के लिये प्रार्थना समाज की स्थापना की गई थी । जिसके प्रमुख गोविंद रानडे और आर.जी. भंडारकर थे ।

उस समय महाराष्ट्र मे जाति–प्रथा बडे ही बीभत्स रुप मे फैली हुई थी । स्त्रियो की शिक्षा को लेकर लोग उदासीन थे । ऐसे में जोतीबा फुले ने समाज को इन कुरितीयों से मुक्त करने के लिये बडे पैमाने पर आंदोलन चलाए । उन्होंने महाराष्ट्र मे सर्वप्रथम महिला शिक्षा तथा अछुतोद्धार का काम आरंभ किया था । उन्होंने पुणे में लडकियों के लिये भारत का पहला विद्यालय खोला । इन प्रमुख सुधार आंदोलना के अतिरिक्त हर क्षेत्र में छोटे-छोटे आंदोलन जारी थे । जिसने सामाजिक और बौध्दीक स्तर पर लोगो को पारतंत्रता से मुक्त किया था। लोगो मे नए विचार, नए चिंतन की सुरवात हुई, जो आजादी की लडाई में उनके संबल बने ।

इस महान समाजसेवी ने अछूतोद्धार के लिये सत्यशोधक समाज स्थापित किया था । उनका यह भाव देखकर १८८८ में उन्हे 'महात्मा' की उपाधी दी गई थी। जोतीराव गोविंदराव फुले की मृत्यु २८ नोंव्हेंबर १८९०

Scanned with OKEN Scanner

को पुणे में हुई । जोतीबा यह जानते थे की देश व समाज की वास्तविक उन्नती तब तक नही हो सकती जब तक देश का बच्चा बच्चा जाति-पाती के बंधनो से मुक्त नही हो पाता, साथ ही देश की नारिया समाज के प्रत्येक क्षेत्र मे समान अधिकार नही पा लेती ।

उन्होंने तत्कालीन समय मे भारतीय नवयुवको का आवाहन किया की वे देश, समाज, संस्कृती को सामाजिक बुराईयों तथा अशिक्षा से मुक्त करे और एक स्वस्थ, सुंदर, सुदृढ समाज का निर्माण करे । मनुष्य के लिये समाज सेवा से बढकर कोई धर्म नही । महाराष्ट्र मे सामाजिक सुधाकर के पिता समझे जाने वाले महात्मा फु ले ने आजीवन सामाजिक सुधार हेतू कार्य किया । वे पढने-लिखने की कुलीन लोगो की बपौती नही मानते थे । मानव-मानव के बीच का भेद उन्हें असहनीय लगता था । एक बार जोतीबा अपने ब्राम्हण मित्र के विवाह में गये हुए थे । बारातियों को जब से पता चला की वे माली जाति के है, तो उन्होंने ज्योतिबा को ना केवल अपमानित किया बाहर जाने को कहा । *''पढने लिखने के बाद भी तुम निच जाती के हो, इसीलिए तुम नीच ही रहोगे''* ऐसा कहकर बुरी तरह अपमानित किया ।

इस अपमान ने उन्हे भीतर तक हिलाकर रख दिया था । ऐसी संकीर्ण विचारधारा ने भारतीय धर्म को पतन की ओर धकेला है । उन्होंने सामाजिक बुराई से लडते हुये मनुष्यता के उत्थान का संकल्प ले लिया । इस बुराई को दूर करने से पहले अपने बारे मे सोचना भी पाप है । ऐसा संकल्प लेकर इसे पुरा करने में जुट गये । उनकी पत्नी सावित्रीबाई ने उनके इस सामाजिक कार्य मे पग पग पर उनका साथ दिया । उन दिना के एक मिशनरी की स्थापना की, जिसका उद्देश सामाजिक समानता की भावना थी ।

उन दोनो ने पास पडोस कन्याओं को एकत्र कर एक कन्या स्कुल की सुरुवात की । ब्राम्हण वर्ग ने इसका जमकर विरोध किया । उन्हे जान से मारने की धमकीया दी जाने लगी । उन्होने नारी शिक्षा की आवश्यकता और उपयोगिता से संबंधित अनेक भाषण दिये, लेख लिखे । उन दोनो के इस अनोखे जोश से कन्या शाला जोर-शोर से चलने लगी । नारी शिक्षा के इस व्यापक प्रसार को,महाराष्ट्र मे मिले इस स्वागत को अंग्रेजो ने भी बढाया । एक गर्भवती विधवा की दुर्दशा देखकर उन्होंने *'विधवा विवाह'* की

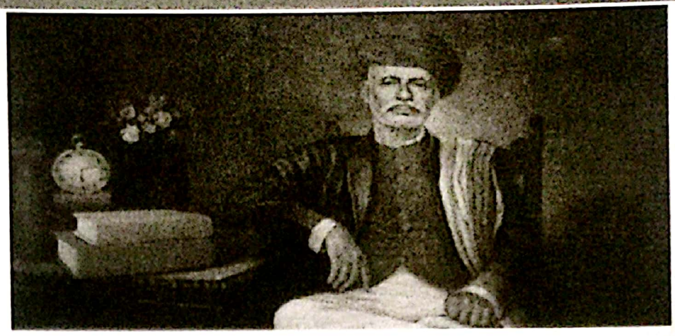

वकालत कर डाली । संकीर्ण समाज ने उन्हे धर्म और शास्त्रों की दुहाई दी । इन सब बातो से मिले अंतर्विरोधों एवं अपमान ने उन्हे यह अनुभव कराया की धार्मिक अंधविश्वासो से समाज को मुक्त कराना होगा । अतः उन्होंने एक ऐसे समानतावादी, सर्वसाधारण तक पहुंचने वाले ***''सत्यशोधक समाज''*** की आधारशिला रखी, जिसका आधार विज्ञान था । उन्होने ईश्वर की उपासना के लिये पुजारी की मध्यस्थता को अस्विकार किया ।

निःसंदेह जोतीबा फुले ने उस समय धार्मिक रुढीवादिता से दूर एक ऐसे समाज की संकल्पना की थी, जो ज्ञान का प्रकाश दे सके । भेदभाव रहित समानतवादी सत्यशोधक समाज की स्थापना करनेवाले तथा नारी शिक्षा को प्रोत्साहित करने वाले ज्योतिबा फुले ने ५ निबंध मे लेख लिखा :-

'विद्या बिना मति गयी । मति बिना निती गया ।
निती बिना गती गयी । गती बिना वित्त गया ।
वित्त बिना शुद्र गये । इतने अनर्थ अविद्या ने किये ।'

भारतवर्ष मे जिनके जीवनी को समाज उद्धार के प्रति समपिर्तत कहा जा सकता है, उनमे अग्रणी नाम है ज्योतिबा फुले । उपर दी गई पद्य पंक्तीयाँ शिक्षा के बारे में ज्योतिबा फु ले जी का विचार स्पष्ट करती है । महात्मा ज्योतिबा फुले का शिक्षा दर्शन यह विषय उनकी जीवनी का एक महत्वपूर्ण अंग है, जिसे परखकर आज हमे अपने शैक्षणिक मूल्यों मे समाविष्ट करना जरुरी हो गया है ।

तत्वतः शिक्षा क्या है ? शिक्षा, संस्कार का दुसरा नाम है । प्राथमिक तथा माध्यमिक स्तर पर शिक्षा मे संस्कार की मात्रा लगभग आधी होनी चाहिए । उसके बाद जीवन सक्षम तथा स्वावलंबी होने के लिये औद्योगित शिक्षा व अन्य कौशल्य शिक्षा प्राप्त करना जरुरी है । महात्मा फुले

Scanned with OKEN Scanner

के कार्यकाल मे समाज की विचारधारा बहुत ही अपरिपक्व थी । उस समाज को प्रबोधित करके उपर उठाने के लिये उनको शिक्षीत करना यही एक उपाय था । वह कार्य बडी लगन के साथ, पुरी शक्ती लगाकर फुले जी ने किया ।

नीति ही मानव जीवन का आधार है । विश्व कुटूंब संकल्पना, सत्य धर्म संहिता आदि विषय पर ज्योतिबा जी ने बहुत लेखन किया । २८ सितंबर १८७३ को उन्होंने सत्यशोधक समाज की स्थापना की । शिक्षा का माध्यम ही उचित है, शिक्षा प्रत्येक को समान मात्रा मे मिलनी चाहिए और उसमे कोई भी भेदभाव नही होना चाहिए इसलिए जोतीबा ने शिक्षा के प्रति समाज मे जागृती लाने के लिए अथक प्रयास किए ।

मैकाले की शिक्षा नीति का उन्होंने विरोध किया था । शिक्षा के हकदार प्रथम उपेक्षित लोग है, बाद मे अपेक्षित लोग यह विचार फुले जी के थे । सभी को ***समान शिक्षा का अधिकार*** के लिए उन्होंने बहुत प्रयास किये । प्रथमतः अपनी पत्नी सावित्रीबाई को उन्होंने शिक्षीत किया । १८४८ मे भिडे वाडा पूणे मे पाठशाला की स्थापना करके सावित्रीबाई को पाठशाला की जिम्मेदारी सौंपी । वह पाठशाला केवल स्त्री शिक्षा के प्रति समर्पित थी । स्त्री स्वयं पहले शिक्षीत होनी चाहिए, यही उनकी धारणा थी । अस्पृश्यता निवारण, स्त्री शिक्षा, सभी को समान न्याय, त्रिभाषा सूत्री आदि के लिए उन्होंने बहुत प्रयास किया । उन्होंने अपने विचार सभी समाज तक पहूंचाने के लिये लेखन भी किया ।

एक विचारवंत, समाज, उद्धारक, प्रबोधनकार, शिक्षा महर्षि आदि उपाधी के साथ ज्योतिबाजी जाने जाते है। अभी जो नई राष्ट्रीय शिक्षा निति आई हे, उसमे ज्योतिबा के मुल विचार प्रकट होते हुये नजर आते है । सभी को शिक्षा लेने का अधिकार, प्राथमिक शिक्षा सभी को अनिवार्य तथा निःशुल्क होनी चाहिए, यह विचारधारा ज्योतिबाजी ने उस समय मे रखी थी । उसका पूर्ण रुप हमे अभी नजर आ रहा है । इस शैक्षणिक क्रांति का श्रेय, प्रणेता के रुप मे ज्योतिबा फुले के विचार तथा कार्य को जाता है । स्वयं डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर ज्योतिबा फुले को गुरु मानते थे । ज्योतिबा ने थॉमस पेन लिखीत ***'राईटस् ऑफ मेन'*** पुस्तक पढी थी । समाज मे जो जातिभेद है वह ईश्वर निर्मित नही, बल्की मानव निर्मीत है, यह प्रेरणा उस पुस्तक से उन्हे मिली थी । तब से ये उनकी धारणा पक्की हो गई थी।

बहुजन समाज का अज्ञान, दलित, गरीब लोगो पर होनेवाले अत्याचार, जाचक रुढी परंपरा, सती का अनिष्ट प्रथा, किसानों पर होनेवाले अन्याय, भ्रुण हत्या, गर्भवती विधवा महिला के साथ दुर्व्यवहार, सामाजिक विषमता, जातीय उच–निच भेदभाव आदि घटनाए सदा सर्वदा होती रहती थी । उसी के लिये ज्ञान, शिक्षा सभी लोगो को सम समान मिलने की जरुरत उन्हे अनुभव होती थी । इसलिए शिक्षा प्रणाली मे आमुलाग्र परिवर्तन की नीति पर ज्योतिबा जी बहुत ही अधिक कार्य करते रहे । उस जमाने मे जो शिक्षा की नींव रखी गयी थी, उस भवन के शिखर पर अब नई राष्ट्रीय शिक्षा निति के रुप मे झंडा फहरता हुआ नजर आ रहा है । उसका प्रसार करना हमारा परम कर्तव्य है । यही हमारी सामाजिक तथा शैक्षणिक क्रांती के शिल्पकार, विशाल दृष्टी वाले, जोतीबा फुलेजी को सच्ची श्रद्धांजली होगी ।

महापुरुषो की प्रेरणा

कु. पल्लवी आत्माराम माळवे
बी.एस्सी. भाग–१

जिस देश मे मेरा जन्म हुआ है ।
उस देश का नाम भारत है ।
यु तो कही देश है दुनिया में,
मगर भारत देश जैसा महान देश नहीं है ।

जिस देश में मेरा जन्म हुआ है,
उस देश की उन बुराई को मुझे मिटाना है ।
शिक्षा पाकर मुझे बुराई हटा कर,
अच्छाई को लाना है ।

समाज के उन महान लोगों का संघर्ष,
देखकर मुझे समाज की बुराई को
मिटाना चाहता हुँ ।

शिक्षा ही महान लोगो की पहचान है,
ये लोगो को बताना चाहता हूँ ।

Scanned with OKEN Scanner

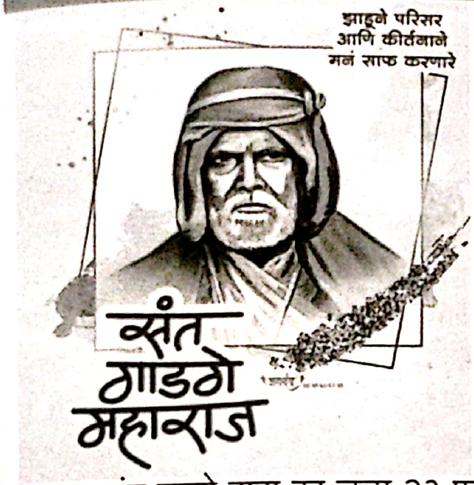

संत गाडगे महाराज के सैद्धांतिक विचार

कु. अक्षदा सुभाष पवार
बी.ए. भाग-१

संत गाडगे बाबा का जन्म २३ फरवरी १८७६ को अमरावती जिले कोटेगांव (शेंडगांव) में हुआ था । संत गाडगे बाबा का पुरा नाम देबुजी झिंगराजी जनोरकर था । उनके पिता झिंगराजी एक परिट थे । उनकी माता का नाम सखुबाई जनोरकर था । उनका बचपन मुर्तीजापुर तालुका के दापुरे में अपने मामा के साथ बिता । उनके मामा के पास एक बडा खेत था । कम उम्र से ही वही मवेशी, खेत और हल चलाते थे । डेबुजी की शादी १८९२ में एक बच्चे के रुप में हुई थी । उनकी चार बेटीया थी । लेकीन वे दुनिया में ज्यादा नही खेले । उन्होंने घर छोड दिया और दुनिया सुधारने के लिए निकल पडे । गाडगे बाबा शिक्षा के महत्व को समाज को समझाते हुऐ स्वच्छता और चरित्र की शिक्षा देते थे । गाडगे बाबा पैदल चलने वाला स्कूल था ।

मंदीर मत जाना, मुर्तियों की पुजा नही करना, सावकारों का कर्ज नहीं चुकाना, अज्ञानी नहीं रहना, पोथी-पुराण, मंत्र-तंत्र, देव देवस्की, चमत्कार जैसी बातों पर विश्वास नहीं करना । उन्होंने जीवन भर ऐसी शिक्षाएँ दी।

गाडगे बाबा के किर्तन में शिक्षा के माध्यम से सामाजिक परिवर्तन मुख्य विषयों में से एक था । गाडगे बाबा ने स्वयं अनुभव किया था की अज्ञानी, अनपढ व्यक्ति की हर जगह परेशान किया जा रहा है, उसे भारी जबरन वसुली का शिकार बनाया जा रहा है । वे कहते थे की अनपढ मनुष्य पशुओं के समान होता है । वह हर किर्तन में कहते थे, 'गरीबों के बच्चों को शिक्षित होना चाहिए ।' ''अपने बच्चों को स्कूल में रखो'', उन्होंने कहा । उन्होंने अमीरों से गरीबो के बच्चों की शिक्षा में मदद करने की अपील की ।

इतना ही नही गाडगे बाबा ने उनकी शिक्षा में कर्मवीर भाऊराव पाटील और पंजाबराव देशमुख की भी मदद की । शिक्षा से व्यक्ती कितना बडा बनता है इस बारे में डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर का उदाहरण देते थे । उन्होंने अपनी आवाज से ज्ञान का एक आंदोलन खडा किया था । इसलिए इसे सामाजिक ज्ञानोदय, शिक्षा विश्वविद्यालय कहा जाता है । शोषण मुक्त समाज बनाने के लिए बहुजन समाज को सिखना चाहिए और बुध्दिमान बनना चाहिए, यही उनका आदर्श वाक्य था । वे इस बात पर अडे थे की शिक्षा ही सभी सामाजिक बुराईयों का इलाज है, जैसे कि बुरी आदतें, अंध विश्वास, शोषण, धार्मिक पाखंड । उन्होंने अपने पुरे जीवन में बिना किसी हिचकिचाहट के ज्ञान फैलाने के इस व्रत को निभाया । महाराष्ट्र के इतिहास में एक अनपढ व्यक्ति के लिए शिक्षा के महत्व पर जोर देना और इसके लिए विभिन्न कार्यक्रम नहीं करना अभुतपूर्व था ।

अंधविश्वासों और कर्मकांडो के साथ साथ उनके किर्तन का मुख्य विषय शिक्षा और जातिगत भेदभाव था । जो आदमी कभी स्कूल नहीं गया उसे समाज को शिक्षा के महत्व के बारे में समझना चाहिए । वे कहते थे, बाबा, ज्ञान बहुत बडा खजाना है । शिक्षा लो, अज्ञानी आदमी और जानवर में कोई अंतर नहीं है । उन्होंने आगे कहा, 'मेरे पिता, थोडी देर के लिये भुखे सो जाओ, पिता, एक धोत्र को फाडके दो धोत्र बनाओ, लेकीन बच्चों को स्कूल भेजो । शिक्षा विहिन आदमी पत्थर है ।'

एक अनपढ व्यक्ती ने समाज के मन में यह शिक्षा बिठा दी, सभी दुर्भाग्य एक अज्ञानी व्यक्ति द्वारा किये गये । यह उनके विचारों के महत्त्व को दर्शाता है । जाति व्यवस्था के खिलाफआवाज उठाते हुये गाडगेबाबा ने कहा, पिताजी, आपको इंसानों में अंतर किसने बताया ? हम सब

एक ही प्रभू की संतान है। तो यह शिवशिव क्यों ? बाबा हो, इस दुनिया में केवल दो जातियां है नर और मादा । यह जातिगत भेदभाव हमारे समाज के लियें कलंक है।

इसके अलावा गाडगे बाबा ने दहेज प्रथा पर भी तीखा प्रहार किया था । वह कहा करते थे, दहेज मत दो, दहेज मत लो, दहेज लेने वाले की शादी में मत जाओ, किसी नवविवाहीत जोडे को कर्ज पर समझौता मत करो । रोटी–मक्खन के साथ मनाए शादी ।

गाडगे बाबा ने न केवल किर्तन के माध्यम से शिक्षा के महत्व के बारे में बताया और न केवल जाति व्यवस्था के खिलाफ बात की, बल्कि पंजाबराव देशमुख और कर्मवीर भाऊराव पाटील जैसे शिक्षाविदों की भी मदद की । उन्होंने लडकियों के लिए चार और लडकों के लिये नौ छात्रावास बनाए । जातिगत भेदभाव को मिटाने के लिए जन लाईन कार्यक्रम आयोजित किये । पंढरपुर में अछूतों के लिये एक विशेष धर्मशाला का निर्माण किया । हालांकि, मंदीर कही भी नही बनाया गया था । वही धर्मशाला डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर को समर्पित ।

गाडगे बाबा २० वी सदी के एक महान क्रांतीकारी थे जिन्होंने अपना पुरा जीवन महाराष्ट्र मे बहुजन समाज के उत्थान के लिये ५ दशकों तक सामाजिक ज्ञान और परिवर्तन के लिए एक महान जुनुन के साथ बिताया । वह एक अद्भुत लोक सेवक थे, जिन्होंने आम लोगो को शुध्द मानवता की एक नई नैतिकता सिखाई । स्वयं अनपढ होने बावजुद वे एक महान क्रांतीकारी विचारक थे जिन्होंने शिक्षा के महत्व पर बल दिया और पाखंडी निराशावाद पर प्रहार किया । गाडगे बाबा को कभी अपनी जान की चिंता नही हुई। लेकीन केवल दुनिया की परवाह ही ।

२० वी सदी में महाराष्ट्र में कई संत महात्मा बने । गाडगेबाबा उनमें से एक थे । उनके विचार इतने क्रांतिकारी थे की कोई भी इस बात से इनकार नही कर सकता की महाराष्ट्र को उनके रुप में एक सच्चा 'समाजवादी सत्य साधक' मिला । यह अविश्वसनिय है की जनता को राजी करने की अपनी शैली, लोगों के दृष्टिकोन को आगे बढाने की उनकी क्षमता और सामाजिक कार्य के अपने दृष्टिकोन को देखते हुये गाडगे बाबा अनपढ थे । अगली पिढी को यह बताने से काम नही चलेगा । एक अनपढ संत विज्ञान पर आधारित विज्ञान का उपदेश देता है, जो विश्व के इतिहास में अभुतपुर्व है ।

गाडगे बाबा फटे हुये कपडे, सिर पर जंजीर, खापर टोपी का तुकडा, एक कान मे कवडी, दुसरे कान में चुडी कांच का टुकडा, एक हाथ में खराटा और दुसरे में एक बर्तन पहने हुये थे । इसलिए लोग उन्हें *''गाडगे बाबा''* कहने लगे । लोगो से मिले दान से मनुष्य में ईश्वर की तलाश करने वाले इस संत ने नासिक, देहू, आलंदी और पंढरपुर के धार्मिक क्षेत्रों मे अनाथों और विकलांग लोगों के लिए धर्मशालाएँ, अनाथालय और भोजन के खेत स्थापित किए, आश्रम, छोटे और बडे अस्पताल सुरु किये और स्कुल । नदीयों पर घाट बनाए गये । उन्होंने यह कहते हुये किसी भी संप्रदाय का समर्थन करने से इनकार कर दिया कि, *''मैं किसी का गुरु नहीं हूँ और कोई मेरा शिष्य नहीं है''* गाडगे बाबा ने अपनी जन शिक्षा का कार्य किर्तन के माध्यम से रिनमोचन गांव से सुरू किया था । यहाँ उन्होंने लक्ष्मी नारायण का मंदिर बनवाया ।

* १९०८ में पुर्णा नदी पर एक घाट बनाया गया था ।
* चोखामेला धर्मशाला १९१७ में पंढरपुर में बनाई गई थी ।
* १९२५ में उन्होंने मुर्तीजापुर में एक चरवाहे के रुप में काम किया और एक धर्मशाला, एक विद्यालय का निर्माण किया ।
* ८ फरवरी १९५२ को श्री गाडगे बाबा मिशन की स्थापना की और पुरे महाराष्ट्र में शैक्षणिक संस्थानों और धर्मशाला ओं की स्थापना की ।
* १९३१ में गाडगे बाबा जागरण के साथ, वरवंदे में पशु वध रोक दिया गया था ।
* इसकी सुरुवात संत गाडगे बाबा ने १९३२ में की थी ।
* १९५४ में, जे.जे. अस्पताल के पास ही धर्मशाला का निर्माण अस्पताल के मरीजों के परिजनों के ठहरने के लिये किया गया था ।

गाडगे बाबा और संत तुकडोजी महाराज के बहुत घनिष्ट संबंध थे । डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर गाडगे बाबा को अपनी गुरुस्थानी मानते थे ।

संत गाडगे बाबा की मृत्यु २० दिसंबर १९५६ को पेधी नदी के तट पर वलगांव में हुई थी । अमरावती के गाडगे नगर में संत गाडगे बाबा का स्मारक है ।

Scanned with OKEN Scanner

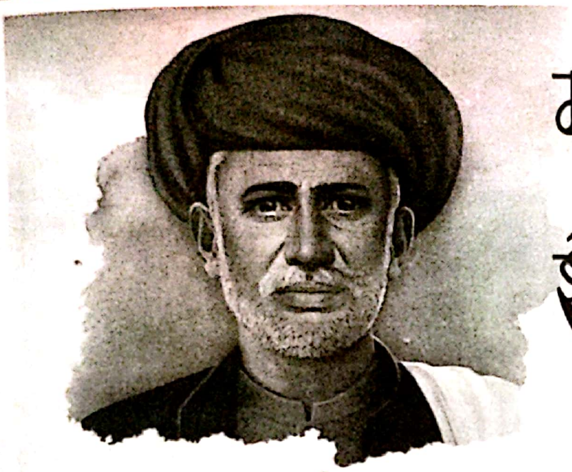

महात्मा फुले के शैक्षणिक विचार

तौफिक नजीरखाँ पठाण
बी.ए. भाग-३

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर ने बुद्ध तथा कबीर के बाद महात्मा फुले का अपना तिसरा गुरु माना है। महात्मा फुले ऐसे महान विचारक, समाजसेवी तथा क्रांतीकारी कार्यकर्ता थे। जिन्होंने भारतीय सामाजिक संरचना की जडता को उध्वस्त करने का काम किया। महिलाओं, दलित एवं शुद्रो की अपमानजनक जीवन स्थिती मे परिवर्तन लाने के लिए वे आजीवन संघर्षरत रहे।

१ जनवरी १८४८ को उन्होंने पुणे मे एक बालीका विद्यालय की स्थापना कर दी। १५ मई १८४८ को पुणे की अवधुत बस्ती मे अस्पृश्य लडके-लडकीयो के लिये भारत के इतिहास में पहली बार विद्यालय की स्थापना की। थोडे ही अंतराल में उन्होंने पुणे और उसके मध्यवर्ती इलाको मे १८ स्कुल स्थापित कर डाले। उस स्कूल में पढाने के लिए कोई शिक्षक न मिलने पर जोतीबा फुले की पत्नी सावित्री बाई फुले आगे आई। इस दौरान उन्हे तमाम अन्य मुश्किलों का भी सामना कर पडा लेकीन फुले दंपत्ती ने हार नही मानी। फुले ने अपने कारवां मे शेख साहब की बिबी फातेमा को भी शामील कर अध्यापन का प्रशिक्षण दिलाया। फिर अस्पृश्यो के लिए एक स्कुल मे अध्यापन का दायीत्व सौपकर फातिमा शेख को १९ वी सदी की पहिली मुस्लिम शिक्षीका का अवसर मुहैय्या कराया।

सामाजिक बहिष्कार का जवाब महात्मा फुले ने १८५१ मे दो और स्कुल खोलकर किया। सन १८५५ मे उन्होंने पुणे मे भारत की प्रथम रात्री प्रौढशाला और १८५२ मे मराठी पुस्तको के प्रथम पुस्तकालय की स्थापना की। यही वजह है की बहुजन समाज ५ सितंबर को शिक्षण दिवस का विरोध करत रहा है। नारी-शिक्षा, अतिशुद्रो की शिक्षा के अतिरिक्त समाज मे और कई बीभत्स समस्याएं थी जिनके खिलाफ पुणे के कट्टरपंथियो के डर से किसीने अभियान चलाने पहल कदमी नही की थी। लेकीन फुले थे सिंह पुरुष और उनका संकल्प था समाज को कुसंस्कार और शोषणमुक्त करना।

फुले ने अपनी गतिविधीयों को यही तक सिमीत ना कर किसानों, मिल मजदूरों, कृषि मजदूरो के कल्याण तक प्रसारित किया। इन कार्यो के माध्यम से उन्होंने अस्पृश्यों की शिक्षा के प्रती उदासिनता बरतने पर १९ अक्टुबर १८८२ को हंटर आयोग के समक्ष जो प्रतिवेदन रखा, उसे भी भुलाया नहीं जा सकता। अपने उद्देश को संस्थागत रुप देने के लिए ज्योतिबा फुले ने सन १८७३ में महाराष्ट्र मे ***सत्यशोधक समाज*** नामक संस्था का गठन किया। उनकी छोटी-बडी कई रचनाओं माध्यम से जो सर्वाधिक चर्चित हुई वे थी - ब्राम्हणों की चालाकी, किसान का कोडा और गुलामगिरी। इनमें १ जुन १८७३ को प्रकाशित गुलामगिरी का प्रभाव तो युगांतरकारी रहा।

मुंबई सरकार के अभिलेखो में भी जोतीबा फुले द्वारा पुणे एवं उसके आस पास के क्षेत्रो में शुद्र बालक बालिका ओ के लिये कुल १८ स्कूल खोले जाने का उल्लेख मिलता है। समाज सुधारो के लिए पुणे महाविद्यालय के प्राचार्य ने अंग्रेज सरकार के निर्देश पर उन्हे पुरस्कृत किया और वे चर्चा में आए।

२८ नोव्हेंबर १८९० को उनका महापरिनिर्वाण हो गया। बहुजन समाज महात्मा फुले को 'राष्ट्रपिता' का दर्जा देता है।

Scanned with OKEN Scanner

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

कु. शारदा विनेश चव्हाण
बी.ए. भाग - २

दलितो के मसीहा डॉ. भीमराव आंबेडकर का जन्म महाराष्ट्र के रत्नागिरी जिल्हे के अम्बवाडे गाव में १४ अप्रैल १८९१ मे महार जाती मे हुआ था। डॉ. आंबेडकर के पिता श्री रामजी राव सतपाल सेना में सुबेदार के पद पर थे। वे अत्यंत सरल और गंभीर धार्मिक पद्धतीके थे। अपने बच्चों के साथ बैठकर पुजा पाठ करना। उनका नित्य कर्म था। डॉ. आंबेडकर की माता का नाम भीमाबाई था। उनका स्वभाव अत्यंत सरल और गंभीर था। वे बनावटी जीवन से कोसो दुर थे।

बचपन मे डॉ. आंबेडकर अत्यंत चंचल एवं शरारती थे। पढाई की अपेक्षा खेलकुद में अधिक रुचि थी। बचपन से ही निडर और हट्टी थे।

स्कुल मे अपने चारों और असमानता और छुआछुत के जो वातावरण उन्हें और भी अधिक निडर बना दिया। उस समय के विषात्क वातावरण से उत्पन्न व्यवहार का सामना आंबेडकर जी को भी करना पडा। उसे समय अछुतो के साथ बडा अमानवीय व्यवहार किया जाता था।

केवल मतदाता होना पर्याप्त नही है। कानुन के निर्माता होना आवश्यक है अन्यथा जो कानून निर्माता हो सकते है.... वे उन लोगो के स्वामी होंगे जो केवल निर्वाचक हो सकते है..... डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

डॉ. आंबेडकर ने वर्ष १९६० मे मेट्रीक की परिक्षा उत्तीर्ण की। वर्ष १९१२ मे भीमराव जी ने स्नातक की उपाधी प्राप्त की और बाद मे बडोदा रियासत की और छात्रवृत्ती का समय समाप्त होने के कारण से भारत लौट आये। बडोदा नरेश को दीप गए वचन के अनुसार १९१७ मे रियासत की सेवा आरंभ कर दी। वह मिलीट्री मे सचिव पद पर नियुक्त हो गये लेकीन बाद में त्यागपत्र दे दिया।

वर्ष १९३८ मे डॉ. भीमराव आंबेडकर मुंबई के सिडेनहम कॉलेज मे अर्थशास्त्र के अध्यापक के रुप मे कार्य कार्य आरंभ कर दिया। डॉ. भीमराव आंबेडकर का एकमात्र लक्ष्य समाज मे व्याप्त विषमता का अंत करना तथा अछुतो का उद्धार करना था। इस लक्ष्य की प्राप्ती के लिये उन्होंने तिखे प्रहार किये। कुछ ही समय में वह दलितो के प्रतिनिधी, लोकप्रिय नेता के रुप में उभर कर आये। सन १९१३ मे उन्होंने दुसरी गोलमंच कॉन्फ्ररंस में दलिता का प्रतिनिधीत्व किया। दलितो की प्रथम प्रतिनिधीत्व की मांग को स्विकार कर दिया गया। डॉ. साहब ने हिंदू धर्म मे व्याप असमानता के तत्त्वों की समाप्ती के लिये जी जान से संघर्ष किया, लेकीन जब उन्हें सफलता ना मिली तो उन्होंने अपनी मृत्यु से दो माह पूर्व अक्टुबर १९६५ मे लाखों दलित साथीयों के साथ बौध्द धर्म मे दिक्षा ले ली।

क्रांतिकारी व्यक्तिमत्व के धनी डॉ. भीमराव आंबेडकर केवल समाजशास्त्र, अर्थशास्त्र तथा धर्मशास्त्र के ही नही वरना विधीशास्त्र के भी प्रकांड पंडित थे। अनेक विधीशास्त्र के ज्ञान के कारण ही उन्हें १९४७ मे भारतीय संविधान की संविधान समिती का अध्यक्ष चुना गया। इन सदस्यों मे से अधिकांश या तो बैठकों मे अनुपस्थित रह थे। कुछ विदेश चले गये, परिणाम स्वरुप डॉ. भिमराव आंबेडकर ने अकेले ही इस कार्य को पूरा किया। इसलिए उनको भारतीय संविधान का जनक कहा जाता है।

जीवनभर समाज में व्याप्त असामनता अस्पृश्यता और सवर्णो के दुर्व्यवहार को सहन करने वाले डॉ. भीमराव आंबेडकर ने ६ दिसंबर १९५६ को इस संसार से विदा ले ली। भारत सरकार ने उन्हें मरणोपरांत भारत रत्न की उपाधी से अलंकृत किया।

Scanned with OKEN Scanner

बडे बडे समाज सुधारक और राजनेता समाज के मुख से अस्पृश्यता और छुआछुत को समाप्त करने में असमर्थ रही। उसी कालिख को डॉ. भिमराव आंबेडकर ने संविधानिक रुप से सदा सदा के लिये धो डाला। वास्तव में डॉ. भीमराव आंबेडकर सच्चे राष्ट्रप्रेमी और समाजसेवी थे। भारत माँ के सच्चे सपुत तथा सही अर्थो में दलितों के मसिहा थे। उन्होंने जीवन भर दलितों के लिये कार्य किया।

आंबेडकर विपुल प्रतिभा के छात्र थे। उन्होंने कोलंबिया विश्वविद्यालय और लंडन स्कुल ऑफ इकोनॉमिक्स दोनों ही विश्वविद्यालयों से अर्थशास्त्र में डॉक्टरेट की उपाधियों प्राप्त की तथा विधी अर्थशास्त्र और राजनिती विज्ञान मे शोध कार्य भी किये थे। व्यवसायीक जीवन के आरंभीक भाग में ये अर्थशास्त्र के प्रोफेसर रहे एवं वकालत भी तथा बाद का जीवन राजनितीक गतिविधीयां से अधिक बिता। इसके बाद आंबेडकर भारत की स्वातंत्रता के लिये प्रचार और चर्चाओं में शामील हो गये और पत्रिकाओ को प्रकाशित करने, राजनितीक अधिकारों की वकालत करने और दलितो के लिये सामाजिक स्वातंत्रता की वकालत की और भारत के निर्माण में उनका महत्वपूर्ण योगदान रहा।

जिस तरह मनुष्य नश्वर है ठिक उसी तरह विचार भी नश्वर है। जिस तरह पौधे को पानी की जरुरत पडती है उसी तरह एक विचार को प्रचार-प्रसार की जरुरत होती है वरना दोनो मुरझा कर मर जाते है.......

डॉ. बी.आर.आंबेडकर

१४ अप्रैल को उनका जन्म दिवस आंबेडकर जयंती के तौर पर भारत समेत दुनिया भर में मनाया जाता है। डॉ. आंबेडकर की विरासत मे लोकप्रिय संस्कृति मे कई स्मारक और चित्रण शामील है।

कु. कोमल संजय मदनकार

बी.ए. भाग - ३

विद्या बिना मति गयी। मति बिना निती गयी।
निती बिना गती गयी। गती बिना वित्त गया।
वित्त बिना शुद्र गये। इतने अनर्थ अविद्या ने किये।

महात्मा जोतीबा फुले भारत के महान व्यक्तित्वों मे से एक है। एक समाज सुधारक, लेखक, दार्शनिक, विचारक क्रांतीकारी के साथ अनन्य प्रतिभाओं के धनी थे। समाज में व्याप्त कुरीतीयों जैसे छुआछुत, विधवा विवाह को समाप्त करने के लिये पुरा जीवन संघर्ष किया। किसानो के हित के लिए कई उल्लेखनिय कार्य किये। सितम्बर १८७३ में उन्होंने महाराष्ट्र में ***''सत्यशोधक समाज''*** की स्थापना की। महिला और दलितो के लिये उन्होंने अनेक महत्त्वपूर्ण कार्य किये।

अपने और अपने परिवार के लिये पुरी दुनिया कुछ ना कुछ करती है। लेकीन जो समाज के लिये संघर्ष करे वह सचमुच महान है। वह आदरणीय और वंदनीय है।

कुरितीयो और रुढिवादी
विचारो से की खुब लडाई,
जोतीबा फुले ने समाज
को सत्य की ज्योति दिखाई।.....

जोतीबा का जन्म व उनका प्रारंभिक जीवन :-

जोतीराव गोविंदराव फुले का जन्म ११ अप्रैल १८२७ को ब्रिटीश भारत के कटगुण (सातारा) में हुआ था। इनकी माता का नाम चिमणाबाई था। और उनके पिता का नाम गोविंदराव था। मात्र इनकी एक वर्ष की अवस्था में उनकी माता का निधन हो गया। इसके बाद इनके पालन-पोषण के लिये सगुणाबाई (एक दाई) को लगाया गया।

Scanned with OKEN Scanner

महात्मा जोतीबा फुले

कु. पुजा संदीप बोरेकर
बी.कॉम. भाग – १

महात्मा फुले हमारे देश के एक बडे समाज सुधारक थे । उनका पुरा नाम ज्योतीराव गोविंदराव फुले था। लोग उन्हे प्यार से ज्योतिबा कहते थे । जोतीराव का जन्म सन १८२७ में महाराष्ट्र में हुआ था । उनके पिता का नाम गोविंदराव और माता का नाम चिमणाबाई था। गोविंदराव फुल बेचते थे, इसलिए लोग उन्हे फुले कहते थे । उन दिनों हमारे देश में लडकियां को शिक्षा नहीं दी जाती थी । जोतीराव ने पूणे में लडकियों के लिये एक स्कूल खोला । हमारे देश में लडकियों का यह पहला स्कूल था । इस स्कुल में जोतीराव और उनकी पत्नी सावित्रीबाई ने लडकियों को पढाना सुरु किया । दलितों की पीने के पाणी की कठीनाई दूर करने के लिए जोतीराव ने अपने पानी का हौद खोल दिया था ।

विद्या बिना मति गयी । मति बिना निती गयी।
निती बिना गती गयी । गती बिना वित्त गया ।
वित्त बिना शुद्र गये । इतने अनर्थ अविद्या ने किये ।

इस पंक्ति में शिक्षा का महत्व बताने वाले, महात्मा जोतीबा फुले न केवल महाराष्ट्र के बल्कि भारत के एक महान लेखक, विचारक और समाज सुधारक थे । जब जोतीराव छोटे थे, उनकी माँ की मृत्यु हो गई । जोतीबा की १३ साल की उम्र में सावित्रीबाई से शादी हो गई। अपनी प्राथमिक शिक्षा पूरी करने के बाद सन १८४२ में उन्होंने माध्यमिक शिक्षा के लिये पूणे में ***स्कॉटीश मिशन हायस्कुल*** में प्रवेश लिया ।

उनकी बुध्दी बहुत शानदार थी । इसलिए उन्होंने ५–६ साल में कोर्स पुरा किया । बहुजन की अज्ञानता, गरिबी और जातिगत भेदभाव को देखते हुए, उन्होंने सामाजिक स्थिती मे सुधार करने का निर्णय लिया ।

महात्मा फुले के सामाजिक और शैक्षणिक कार्यो और उनके विचारो और सामाजिक सेवा के कारण मुंबई

जोतीबा का परिवार कई पिढी पहले सातारा से आकर पुणे बसा था । यहाँ उन्होंने फुले का काम सुरु किया। और उन्होंने फुलों की माला बनाने का काम सुरु किया इसलिये उन्हे फुले नाम से जाना जाता है ।

उनकी शिक्षा :-

जोतीबा ने पहले मराठी भाषा में शिक्षा प्राप्त की । परंतू जाती भेद के कारण उनकी पढाई छुट गई । बाद में उन्होंने उनकी २१ वर्ष की अवस्था में अंग्रेजी भाषा में ७ वी कक्षा की पढाई पुरी की ।

बाद में उनका विवाह १८४० मे सावित्रीबाई फुले से हुआ । बाद में ये स्वयं एक प्रसिध्द स्वयंसेवी महिला के रुप में सामने आयी । सावित्रीबाई और ज्योतिबा ने स्त्रि–शिक्षा और दलितो को शिक्षा का अधिकार दिलाने के लिये साथ मिलकर कार्य किया ।

उन्होंने सन १८४८ में एक स्कुल खोला । स्त्री शिक्षा और उनकी दशा सुधारने के क्षेत्र में यह पहला कदम था । पर उसके बाद एक और समस्या आई की लडकियों को पढाने के लिये कोई शिक्षीका नही मिली । तब ज्योतिबा ने दिन रात एक करके स्वयं यह कार्य किया और पत्नी सावित्रीबाई फुले को इस काबिल बनाया । सब लोगो ने उनके कार्य में बाधा डालने की कोशिश की । परंतु ज्योतिबा नही रुके तो उनके पिता पर दबाव दाल कर इन्हे पत्नी सहित घर से निकलवा दिया । इससे उनके कार्य व जीवन में बाधा आई परंतू शिघ्र ही वे अपने कार्य की और अग्रसर हो गये ।

जोतीबा फुले के सामाजिक कार्य :-

जोतीबा ने अपना सारा जीवन महिला और दलितो को शिक्षा का अधिकार के लिए ही जुटा दिया । उन्होने दलितो के लिए सत्यशोधक समाज की स्थापना की इन्होंने समाज के सभी वर्गो के लिये शिक्षा प्रदान किये जाने की मुखालत की । ज्योतिबा भारतीय समाज मे प्रचलित जाती व्यवस्था के घोर विरोधी थे । उन्होंने समाज के जाती आधारित विभाजन का सदैव विरोध किया ।

जोतीबा ने बाल विवाह का विरोध किया । विधवा पुनर्विवाह के समर्थक थे । और २८ नवंबर १८९० को ६३ वर्ष की उम्र मे उनका पुणे में निधन हो गया ।

Scanned with OKEN Scanner

के लोगो ने उन्हे ११ मई १९८८ को सम्मानित किया और उन्हे *'महात्मा'* की उपाधी से सम्मानित किया । तब से ज्योतिबा फुले महात्मा ज्योतिबा फुले बन गये । २८ नवंबर १८९० को पूणे में का निधन हो गया ।

महात्मा जोतीराव फुले ने अपने व्यक्तित्व का विकास अनायास और अपने प्रयासो के किया । उनका शरीर एक सक्रीय क्रांतीकारी का था । वह एक महान व्यक्ति थे जिन्होंने महाराष्ट्र मे समाज सेवा के लिये अपना जीवन समर्पित किया । उन्हे आधुनिक भारत मे पहले सामाजिक क्रांतीकारी के रुप मे जाना जाता है क्योंकि वे साधारण होते हुए भी विचार और क्रिया मे असामान्य थे । जोतीबा ने सामाजिक असमानता के खिलाफ विद्रोह किया । उनके काम को दो शब्दों मे अच्छी तरह से वर्णित किया जा सकता है । शिक्षा और समानता वह एक सेवक थे जो महाराष्ट्र के आम लोगो के लिये दिन रात काम करते थे ।

. कोमल संजय मदनकार
बी.ए. भाग-३

राजर्षी शाहू महाराज

आरक्षण देने वाले, पहले राजा....

जो माता-पिता अपने बच्चों को स्कूल नही भेजेंगे ।
उनको १ क का दण्ड देने वाले राजा....।

कला, संस्कृती, खेल-शिक्षा
इनको राजाश्रय देने वाले राजा....।

अंधविश्वास, कर्मकांड, आस्तिकता
इनपर प्रहार करने वाले राजा....।

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर इनके घर जाकर
उनका सम्मान करने वाले पहले राजा....।

सभी क्षेत्रो में अपनी छांप छोडने वाले राजा....।

संत गाडगे बाबा

कु. साक्षी दिलीप बोरोकर
बी.ए. भाग-३

बच्चो के जीवन में ज्ञान ही स्वयंपूर्ण होता है,
ज्ञान देनेवाला गुरू देवी देवता ओं से भी बडा होता है ।।१।।

आकाश मे तारे है, गंगा मे पाणी
क्या खुब कहते है गाडगेबाबा
बना ओ बच्चो तुम अपनी कहानी ।।२।।

एक हात में गाडगा, तो दुसरे हात में खराटा
कहते बाबा हमेश मुफ्त का मत खाओ बेटा
एक वक्त कमाकर दो वक्त खाना पर किसीके
सामने हात मत फैलाना ।।३।।

भगवान पत्थर से नही मनुष्य में देखना
दूध महादेव के पिंड पर गिराने से अच्छा गरीबो को
पिलाना, बहुत जरुरी है अपने अंदर के
अंधश्रध्दा को मिटाना ।।४।।

अशिक्षित होने पर भी इनके पास विचारोंका भंडार था
खुद कमाकर खाना इनका स्वभाव था
और इनका पुरा नाम डेबुजी झिंगाजी जानोरकर था ।।५।।

Scanned with OKEN Scanner

मेरे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

कु. कोमल संजय मदनकार
बी.ए. भाग-३

नजारों में नजारा देखा
ऐसा नजारा नहीं देखा
आसमान में जब भी देखा
मेरे बाबासाहेब जैसा
सितारा नही देखा ।

बाबासाहेब जी ने हमें
बलवान बना डाला है ।
हटा ना पाये वो चट्टान
बना डाला है ।।
नये युग की पहचान
बना डाला है ।
और हवा के ये झोके
को तुफान बना डाला है ।।

देश प्रेम में जिसने आराम
को ठुकराया था ।
गिरे हुये इंसान को
स्वाभिमान सिखाया था ।
हमको जिसने हर कठनाई
से लढना सिखाया था
देश का वो था अनमोल
दिपक जो बाबासाहेब कहलाया था ।

कर गये सबके भले
का ऐसा काम ।
बना गये हमारे देश का
संविधान ।

दुनिया को जगाने वाले
भीम थे,
कर गुजर गये वो भीम थे,
हमने तो सिर्फ इतिहास
पढा है ।
इतिहास बनाने वाले भीम थे ।

ममता, करुणा और
समता जिसका है आधार ।
हमारी उजाडी जिन्दगी
में ला दी बाबासाहेब ने बहार
आजादी की कहानी लिखी भीम ने ।।

ना होता वो मसीहा
तो खुशियों का सिलसिला
नही होता ।
बे रंग रहती ये जमी
और आसमान का रंग
निला नही होता ।।
अगर भीमराव आंबेडकर
जैसे हिरा मिला नही होता ।।

है ये सारा जहाँ
जिनकी शरण में
हमारा है नमन उन
बाबा के चरण में
है पुजा के योग्य बाबा
हम सबकी नजर में ।।

बाबासाहेब हमारे भाग्य विधाता

कु. अंकिता राजेश मुंडलिक
बी.एस्सी. भाग-३

भारत के संविधान निर्माता,
दलित-शोषितों के भाग्य विधाता ।
लोगों को दिया समानता का अधिकार,
बनायी जनता की सरकार ।
न्याय और जातिवाद से लिया लोहा,
लोगों के मन को मोहा ।
महिलाओं और दलितों को दिये अधिकार,
सबके सपनों को किया साकार ।
दलितों के अधिकारों के लिये किया संघर्ष,
हर चुनौती को स्विकार किया संघर्ष ।
राष्ट्र निर्माण के लिये किया कार्य,
हर चुनौती को किया स्विकार ।
देशहित के लिऐ सहे हर अपमान,
इसलियें आओं करे बाबासाहब का सम्मान ।

Scanned with OKEN Scanner

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर के शिक्षा संबंधी विचार

कु. श्रुती विवेक शेंडे
बी.एस्सी. भाग - ३

डॉ. आंबेडकर ने केवल अर्थशास्त्र, विधी, संविधान और राजनिती विज्ञान के क्षेत्र में ही काम नहीं किया । उन्होंने समाजशास्त्र, दर्शन, धर्म, मानवशास्त्र आदि से संबंधित काफी लेखन किया । शिक्षा के क्षेत्र में भी उनकी गहरी दिलचस्पी थी, वे केवल सैद्धांतिक तौर पर ही इस क्षेत्र में काम नहीं कर रह थे बल्कि अच्छे सिद्धांतो को अमली जामा पहनाने के लिये भी वचनबध्द थे ।

डॉ. आंबेडकर सोचते थे की लोगो का जीवनस्तर उठने के लिये शिक्षा सबसे महत्वपूर्ण अस्त्र है । उनका नारा भी था *''शिक्षित बनो, संगठीत रहो, संघर्ष करो''* दलीतोत्थान के लिये अन्य क्षेत्रों मे उनके अभूतपूर्व योगदान की वजह से उनके शिक्षा संबंधी विचारों का सही मुल्यांकन नहीं हो पाया है । शिक्षा के क्षेत्र में उन्होंने सिध्दांत निर्माण ही नहीं किया बल्कि अपनी शैक्षणिक संस्थाओं में उन सिद्धांतो को व्यवहारिक धरालत पर लागू भी किया ।

आंबेडकर दलितों की शिक्षा के प्रति हमेशा चिंतित रहे । वे निश्चित तौर पर आधुनिक भारत के प्रमुख सिद्धांत कारों में एक विशेष रखते है । उन्होंने अपने कार्यो से आधुनिक भारत के इतिहास को गहराई से प्रभावित किया । लेकीन उनके योगदान का ज्ञान की विविध शाखाओं में उचित नही किया गया, खासकर शिक्षा के क्षेत्र में । जैसा की जॉन एडम ने कहा ''शिक्षा दर्शन का एक गत्यात्मक पहलू है'' यह बात राष्ट्रभक्त, समाज सुधारक और दार्शनिक आंबेडकर के संदर्भ में सही साबित होती है । शिक्षा के क्षेत्र में अपने योगदान के लिये आधुनिक भारत के शिक्षाविदों में महात्मा गांधी, रविन्द्रनाथ टैगोर, महर्षी अरविंद, स्वामी दयानंद सरस्वती, स्वामी विवेकानंद, मदनमोहन मालवीय आदि प्रख्यात है । डॉ. भिमराव आंबेडकर के शिक्षा संबंधी विचारों का विधिवत अध्ययन अभी तक नहीं हो पाया है जबकी उन्होंने १९२४ की शुरुवात में बहिष्कृत हितकारीणी सभा के गठन से ही इस क्षेत्र में कार्य शुरु कर दिया था । सभा ने शिक्षा को प्राथमिकता बनाया और खासकर पिछडे वर्गो के बिच उच्च शिक्षा और संस्कृती के विस्तार हेतू कॉलेज, हॉस्टेल, पुस्तकालय, सामाजिक केंद्र और अध्ययन केंद्र खोले । सभा के निर्देशन और मार्गदर्शन में विद्यार्थीयों की पहल पर *'सरस्वती बेलास'* नामक एक मासिक पत्रिका का प्रकाशन शुरु किया गया । इसने १९२५ में सोलापुर और बेलगांव में छात्रावास और मुंबई में मुफ्त अध्ययन केंद्र, हॉकी क्लब और दो छात्रावास खोले । डॉ. आंबेडकर ने १९२८ में डिस्प्रेस्ड क्लास एज्युकेशनल सोसायटी का गठन किया । उन्होंने १९४५ में समाज के पिछडे वर्ग के लिये विद्यालय खोले । कुछ छात्रावासों को इन्होंने वित्तीय सहाय्यता भी दी । संक्षेप में, लोक शैक्षिक समाज ने दलितों के बीच उच्च शिक्षा के प्रसार में अहम योगदान दिया ।

जैसा की हमने पिछले अनुच्छेद में देखा की डॉ. आंबेडकर का मशहुर नारा *''शिक्षित बनो, संगठीत रहो, संघर्ष करो''* है इसमे शिक्षा को सबसे पहले रखा गया है । इसकी स्पष्ट वजह है मानवीय व्यक्तिमत्व और चेतना के निर्माण में शिक्षा की निर्विवाद भुमिका । शिक्षीत व्यक्ति ही अपने वर्गीय हितों को समझ सकता है और वर्गीय आधार पर संगठीत हो सकता है । यही प्रक्रिया व्यक्ति को संघर्ष के लिये प्रेरित करती है । आजीविका का सहारा बनाती है, आदमी को ज्ञान और समानता का पाठ पढाती है। सच्ची शिक्षा समाज में जीवन का सृजन करती है ।

शिक्षा उद्देश-दर्शन का एक महत्त्वपूर्ण पहलू है । डॉ. आंबेडकर के सामाजिक दार्शनिक विचार मानवता पर आधारित है । डॉ. आंबेडकर के समाज दर्शन में मानवीय

गरिमा और आत्मसन्मान का स्थान सर्वोपरि है । शिक्षा के माध्यम से वे समाज में न्याय, समानता, भाईचारा, स्वतंत्रता और निर्भयता स्थापित करना चाहते थे । और जाहिर है नैतिक मुल्यों का विकास अच्छी शिक्षा के माध्यम से ही संभव है ।

डॉ. आंबेडकर बौद्ध दर्शन से प्रभावित थे और इसीलिए वे सभी मनुष्यों में नैतिकता के विकास के पक्षधर थे । उन्होंने शिक्षा के केवल उन्ही उद्देश्यों को सार्थक बताया जो मानवीय सुख, समृध्दी और सामाजिक विकास की प्रासंगिकता में सहयोगी हो । वे शिक्षा को रोजगार से जोडने के भी पक्षधर थे । शिक्षा समाज में स्थिरता लाने में मददगार साबित होती है । अच्छा व्यवहार और चरित्र व्यक्ति की तार्किक समझ पर निर्भर करता है और वह शिक्षा, अनुभव और संवाद के माध्यम से ही अर्जित की जा सकती है । इस तरह आंबेडकर के अनुसार शिक्षा का उद्देश वही है जो स्वयं उनके जीवन और सामाजिक, आर्थिक और राजनितीक विचारों में है । वे हमेशा तार्किक और वैज्ञानिक शिक्षा के पक्षधर रहें ।

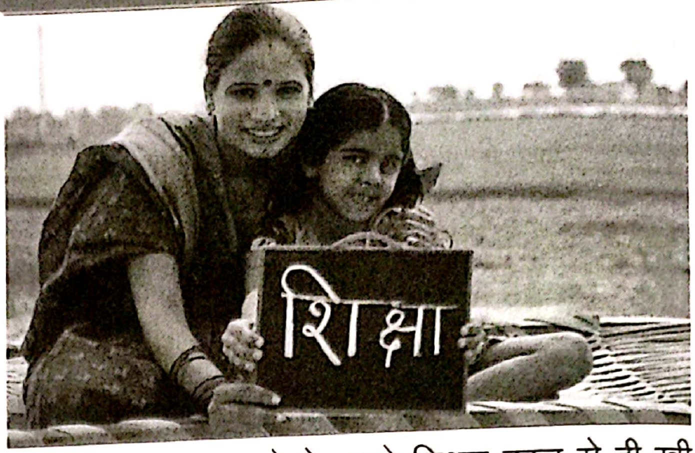

महापुरुषों के शैक्षणिक विचार...

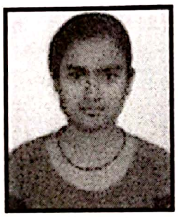

कु. रोहिणी ब. राठोड
बी.एस्सी. भाग – २

शिक्षा, शिक्षा का मतलब सिखना । शिक्षा हमे विभिन्न प्रकार का ज्ञान और कौशल्य को प्रदान करता है । शिक्षा छात्र को राह दिखाने का कार्य करती है । शिक्षा लोगों को समस्या का सही समाधान करने में उनकी मदत करती है । शिक्षा मनुष्य को विकसित करने एवं उसके कौशल्य को बादर निकालने का कार्य करती है । शिक्षा, ज्ञान के वजह से आज इंसान चाँद को छूँ सकता है और तालाब, नदियों के अंदर जाकर मछलियों को देख सकता है ।

आज शिक्षा को चौथी जरुरत माना जाता है, लेकीन कुछ सालों पहले शिक्षा का महत्त्व कोई नही जानता था । इसलिए कई महान पुरुषोंने अपने शैक्षणिक विचारों को व्यक्त किया है । जिनमेसे एक महान पुरुष महात्मा जोतीराव फुले भी थे । महात्मा फुले ने शिक्षा का महत्व समझ लिया था । केवल अविद्या के कारण शूद्र–अतिशूद्र तथा नारी गुलामी का जीवन जी रही है ऐसा उनका स्पष्ट मत था । महात्मा फुले ने अपने शिक्षण काल से ही स्त्री शिक्षा की कमी का अनुभव कर लिया था ।

उन्हें ज्ञान था की छत्रपती शिवाजी महाराज को योध्दा और एक महान सम्राट बनाने में उनकी माँ का ही हात था । उन्होंने समझ लिया भावी पिढीयों के निर्माण में माता की शिक्षा बहुत आवश्यक है । इसलिए महात्मा फुले ने सबसे पहले कन्या शाला खोलने का निर्णय लिया । महात्मा फुले १९.१०.१८८२ को प्रस्तृत किये अपने निवेदन में अपना वर्णन करते हुये कहाँ की मै एक व्यापारी, किसान और नगर पिता हु । किसान का कोडा, गुलामगिरी, ग्रंथो में जोतीबा फुले के शैक्षणिक विचार मिलते है । उन्होंने सबके खिलाफ जाकर अपनी पत्नी को पढाकर पहली महिला शिक्षिका बनाकर महिलाओं के शिक्षण की सुरवात की ।

शिक्षा को ज्ञान का तिसरा नेत्र भी कहा है । ज्ञान हर व्यक्ति के जीवन का आधार है । प्रतिभाओं को शिक्षा के दम पर ही निखारा जा सकता है । बाबासाहेब आंबेडकर ने कहा की ***शिक्षा शेरनी का दूध है जो पियेगा वही दहाडेगा ।*** बाबासाहेब प्रचलित शिक्षा व शिक्षण पध्दती को बदलना चाहते थे । उनका मानना था की समस्त दुनिया में समरसता निर्माण करनेवाली एवं लोकतांत्रिक मुल्यों की भावना का विकास करने वाली शिक्षा व पाठ्यक्रम ही पढाया जाना चाहिए । उनका दृढमत था की समाज में ऐसी शिक्षा व्यवस्था होनी चाहिये जिसकी समय के अनुकूल आवश्यकता है । वे मानते थे की शिक्षा का माध्यम मातृभाषा मे होना चाहिए, जिससे बालकों में रुचि से पढने का स्वभाव निर्माण हो । विदेशी भाषा में पढनेवाले व्यक्ति का समुचित विकास हो पायेगा ऐसी उनके मन मे शंका थी ।

उनका स्पष्ट मत था की यदि दलित समाज की महिलाएं शिक्षित होंगी तो वे अपनी संतानों को भी शिक्षीत व संस्कारवान बना सकती है ।

Scanned with OKEN Scanner

महात्मा जोतीबा फुलेजी के शैक्षणिक विचार

कु. अंकिता राजेश मुंडलीक
बी.एस्सी. भाग - ३

महात्मा जोतीबा फुले उनका जन्म ११ अप्रैल १८२८ सातारा महाराष्ट्र में हुआ था। उनका परिवार बेहद गरीब था और जीवनन्यापन के लिये बाग बगीचों में माली का काम करता था। जोतीबा जब मात्र एक वर्ष के थे तभी उनकी माता का निधन हो गया था। जोतीबा का लालन पालन सगुणाबाई नामक एक दाई ने किया। महात्मा फुले को १९ वी सदी का प्रमुख समाज सेवक माना जाता है।

महात्मा जोतीबा फुले की शिक्षा संबंधी बडा आदर था। आधुनिक दृष्टी से जिसे हम शिक्षा कहते है, वह शिक्षा जोतीराव के जन्म से पूर्व अस्तित्व में नही थी। जहाँ उच्च वर्णीयों की अधिक बस्ती होती थी वहाँ कुछ शास्त्री निजी पाठशालाएँ चलाते थे। इन पाठशालाओं में संस्कृत, व्याकरण, विधी, चिकीत्साशास्त्र, ज्योतिष, वेद, अलंकार और धर्मशास्त्र जैसे विषय पढाये जाते थे। लोगों में यह धारणा बनी हुई थी समाज के निम्न जाति के लोगों को शिक्षा ग्रहण करने का अधिकार ही नहीं है। इसलिए उन्हें शिक्षा प्रदान करने के लिये उच्चवर्णीयों ने कभी विचार तक नही किया। कुछ कस्बों में बच्चों को प्राथमिक शिक्षा प्रदान करने वाली पाठशालाएँ थी। वहा अधयापक द्वारा व्यापारियों और धनवानों के बच्चों को शिक्षा दी जाती थी। साहुकारी अथवा व्यापार करने के लिए कुछ पढना लिखना आना चाहिए, इतने सिमीत उद्देश से ये पाठशालाएँ चलाई जाती थी। जोतीबा फुले भी इस अंधकारपूर्ण युग से गुजरे थे और कई कटू अनुभव उनको हुये थे।

जोतीबा स्पष्टता जानते थे की यहाँ के जटिल समाजिक जीवन में सदियों की दासता और व्यापक गरीबी, धार्मिक कट्टरता, जाती-पाति संप्रदायवाद और छुआछूत की भावना ने दलितों और मेहनतकश जातियों में शिक्षानुराग की मूल कल्पना को ही मृतप्राय बना डाला है। ना उनमें कोई चेतना है, न उनमें उत्साह।

जोतीबा की पैनी नजर यह भाँप गयी थी। युगों से पिछडे हुये अछूतों तथा स्त्रियों को उपर उठाना है, तो शिक्षा के अलावा दुसरा रास्ता नहीं। शिक्षा के सहारे ही वे यह जान लेंगे की वे आज जहां है। महात्मा फुले ने शिक्षा का महत्व समझ लिया था। केवल अविद्या के कारण शुद्र अतिशुद्र तथा नारी गुलामी का जीवन जी रही है ऐसा उनका स्पष्ट मत था। उनका निम्नलिखीत वचन शिक्षा संबंधी दृष्टिकोन को स्पष्ट करता है।

महात्मा फुले ने किसान का कोडा पुस्तक के प्रारंभ में शिक्षा के महत्व के बारे में तथा उसकी कमी के कारण शुद्रो को जो नुकसान उठाना पडा एंव अशिक्षा जनित अज्ञान के कारण उनकी जो अधोगति हुई है उसका वर्णन इस पुस्तक में किया गया है, जो इस प्रकार है :-

विद्या बिना मति गयी। मति बिना निती गयी।
निती बिना गती गयी। गती बिना वित्त गया।
वित्त बिना शुद्र गये। इतने अनर्थ अविद्या ने किये।

विद्या के न होने से बुद्धी नहीं, बुध्दि न होसे नैतिकता न रही, नैतिकता के न होने से गतिसमानता न आई, गतिमानता के न होने से धन दौलत न मिली, धन दौलत न होने से शूद्रों का विनाश हुआ। इतना अनर्थ एक अविद्या से हुआ।

Scanned with OKEN Scanner

महात्मा जोतीबा फुलेजी के शैक्षणिक विचार

कु. नेहा काळे
बी.एस्सी. भाग - १

महात्मा जोतीराव गोविंदराव फुले (११ अप्रैल १८२७ - २८ नवम्बर १८९०) एक भारतीय समाजसुधारक, समाज प्रबोधक, विचारक, समाजसेवी, लेखक, दार्शनिक तथा क्रान्तिकारी कार्यकर्ता थे। इन्हें महात्मा फुले एवं "जोतिबा फुले के नाम से भी जाना जाता है। सितम्बर १८७३ में इन्होने महाराष्ट्र में सत्य शोधक समाज नामक संस्था का गठन किया। महिलाओं व पिछडे और अछूतो के उत्थान के लिय इन्होंने अनेक कार्य किए। समाज के सभी वर्गो को शिक्षा प्रदान करने के ये प्रबल समथर्क थे। वे भारतीय समाज में प्रचलित जाति पर आधारित विभाजन और भेदभाव के विरुद्ध थे।

इनका मूल उद्देश्य स्त्रियों को शिक्षा का अधिकार प्रदान करना, बाल विवाह का विरोध, विधवा विवाह का समर्थन करना रहा है। फुले समाज की कुप्रथा, अंधश्रद्धा की जाल से समाज को मुक्त करना चाहते थे। अपना सम्पूर्ण जीवन उन्होंने स्त्रियों को शिक्षा प्रदान कराने में, स्त्रियों को उनके अधिकारों के प्रति जागरूक करने में व्यतीत किया.१९ वी सदी में स्त्रियों को शिक्षा नहीं दी जाती थी। फुले महिलाओं को स्त्री-पुरुष भेदभाव से बचाना चाहते थे। उन्होंने कन्याओं के लिए भारत देश की पहली पाठशाला पुणे में बनाई। स्त्रियों की तत्कालीन दयनीय स्थिति से फुले बहुत व्याकुल और दुखी होते थे इसीलिए उन्होंने दृढ़ निश्चय किया कि वे समाज में क्रांतिकारी बदलाव लाकर ही रहेंगे। उन्होंने अपनी धर्मपत्नी सावित्रीबाई फुले को स्वयं शिक्षा प्रदान की। सावित्रीबाई फुले भारत की प्रथम महिला अध्यापिका थीं।

विद्या बिना मति गयी । मति बिना निती गयी।
निती बिना गती गयी । गती बिना वित्त गया ।
वित्त बिना शुद्र गये । इतने अनर्थ अविद्या ने किये ।

शिक्षा क्या है ? शिक्षा संस्कार का दुसरा नाम है । प्राथमिक तथा माध्यमिक स्तर पर शिक्षा में संस्कार की मात्रा लगभग आधी होनी चाहिए । महात्मा जोतीबा फुले के कार्यकाल में समाज की विचारधार बहुत ही अपरिचय थी । अनिती, संकुचित भावना समाज मन पर हावी थी । उस सामाज को प्रबोधित करके उपर उठाने के लिये उनको शिक्षीत करना यही एक उपाय था । वह कार्य बडी लगन क साथ, पुरी शक्ति लगाकर फुले जी ने किया । मैकाले की शिक्षा नीति का उन्होंने विरोध किया था । शिक्षा के हकदार प्रथम उपेक्षित लोग है, बाद में अपेक्षित लोग यह विचार फुले के थे ।

'समान शिक्षा का अधिकार' के लिये उन्होंने बहुत प्रयास किये । प्रथमतः अपनी सावित्रीबाई को उन्होंने शिक्षित किया । १८४८ में भिडे वाडा पुणे में पाठशाला की स्थापना करने सावित्रीबाई को पाठशाला की जिम्मेदारी सौंपी । स्त्री स्वयं पहले शिक्षित होनी चाहिए, तभी समाज शिक्षीत हो सकता है, यही उनकी धारणा थी । अस्पृश्यता निवारण, स्त्री शिक्षा, सभी को समान न्याय, त्रिभाषा सुत्री आदि के लिये उन्होंने बहुत प्रयास किया । उन्होंने अपने विचार सभी समाज तक पहुचांने के लिये लेखन भी किया । एक विचारवंत समाज उध्दारक, प्रबोधनकार, शिक्षा महर्षि आदि उपाधी के साथ ज्योतिबा जी जाने जाते है ।

अभी जो नई राष्ट्रीय शिक्षा निति आई हे, उसमे जोतीबा के मुल विचार प्रकट होते हुये नजर आते है । सभी को शिक्षा लेने का अधिकार, प्राथमिक शिक्षा सभी को अनिवार्य तथा निःशुल्क होनी चाहिए, यह विचारधारा जोतीबाजी ने उस समय मे रखी थी । उसका पूर्ण रुप हमे अभी नजर आ रहा है । इस शैक्षणिक क्रांति का श्रेय, प्रणेता के रुप मे जोतीबा फुले के विचार तथा कार्य को जाता है । स्वयं डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर जोतीबा फुले को गुरु मानते थे । जोतीबा ने थॉमस पेन लिखीत *'राईटस् ऑफ मेन'* पुस्तक पढी थी । समाज मे जो जातिभेद है वह ईश्वर निर्मित नही, बल्की मानव निर्मीत है, यह प्रेरणा उस पुस्तक से उन्हे मिली थी । तब से ये उनकी धारणा पक्की हो गई थी। इसलिए शिक्षा प्रणाली मे आमुलाग्र परिवर्तन की नीति पर जोतीबा जी बहुत ही अधिक कार्य करते रहे । उस जमाने मे जो शिक्षा की नींव रखी गयी थी, उस भवन के शिखर पर अब नई राष्ट्रीय शिक्षा निति के रुप मे झंडा फहरता हुआ नजर आ रहा है । उसका प्रसार करना हमारा परम कर्तव्य है । यही हमारी सामाजिक तथा शैक्षणिक क्रांती के शिल्पकार, विशाल दृष्टी वाले, ज्योतिबा फुलेजी को सच्ची श्रध्दांजली होगी ।

Scanned with OKEN Scanner

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर : दलितो के मसिहा और शिक्षा हेतू संघर्ष

कु. वैष्णवी ठाकरे
बी.एस्सी. भाग - ३

डॉ. भीमराव रामजी आंबेडकर जिन्हे लाखों प्रशंसक और अनुयायी स्नेहपूर्वक *'बाबासाहेब'* नाम से बुलाते है। डॉ. आंबेडकर ने अपने जीवनकाल में अधिक से अधिक मुसिबतों को सामना किया है। डॉ. आंबेडकर स्वतंत्र भारत के रुप में सामने आये। उनका जन्म मध्यप्रदेश के मऊ इस छोटे से गांव में हुआ। १४ अप्रैल १८९१ उनके पिता का नाम रामजी मालोजी संकपाल और माता का नाम भीमबाई था।

वे महार समुदाय एक हिन्दु अछूत जाति, महार समुदाय के थे। आंबेडकर जी अपने सभी भाई-बहनों मे छोटे थे, जिसकी वजह से उन्हें परिवार के सभी लोग उनसे बडा स्नेह रखते थे। आंबेडकर जी को राष्ट्रीय आंतर-राष्ट्रीय स्तर पर पहचान दिलाने मे उनके लेखन का अहम योगदान है। एक सामाजिक कार्यकर्ता और दलित समाज के *महानायक* के रुप में तो उस समय सिर्फ दलित समाज ही आंबेडकर की भुमिका को देख पा रहे थे। लेकिन एक सजग चिंतक के रुप में वे अपने लेखो, पुस्तकों और पत्र-पत्रिकाओं के माध्यम से दुनिया भर में ख्यात हो रहे थे।

२५ दिसम्बर १९२७ को महाड महाराष्ट्र में अपने एक सत्याग्रह के दौरान डॉ. आंबेडकर ने दलितों के साथ भेदभाव सिखानेवाली, रुढीवादी विचारों वाली और अवैज्ञानिक सोच पर आधारित ब्राम्हणवादी पुस्तक मनुस्मृती एक भव्य जन समूह के सामने जला डाली और कडे शब्दों मे इस पुस्तक में बताई गई वर्णव्यवस्था सिरे ही ठुकराते हुये अपने अनुयायी ओं को भी इसे बिलकुल न माने का निर्देश दे दिया। उन्होंने सार्वजनिक स्थानों पर दलितों को पाणी लेने का भी ऐलान किया क्योंकि भगवान ने सभी कुदरती स्थान, साधन और व्यवस्थायें सभी इन्सानों के लिये ही की हुई है। कुछ मनुवादियों को डॉ. आंबेडकर द्वारा दी गई चुनौतिया पसंत नही आई और उन्होंने डॉ. आंबेडकर की इन हरकतों को समाज विरोधी बताया और ऐसा करने वालों में महात्मा गांधी समेत कॉंग्रेस के बहुत से बडे-बडे नेता गण भी शामिल थे। लेकीन डॉ. आंबेडकर उनकी परवाह न करते हुये अपने मिशन मे आगे बढते ही जा रहे थे। दुसरी तरफ डॉ. आंबेडकर ने अंग्रेजी हुकूमत को बार बार पत्र लिखकर दलित शोषित वर्ग की स्थिती से अवगत

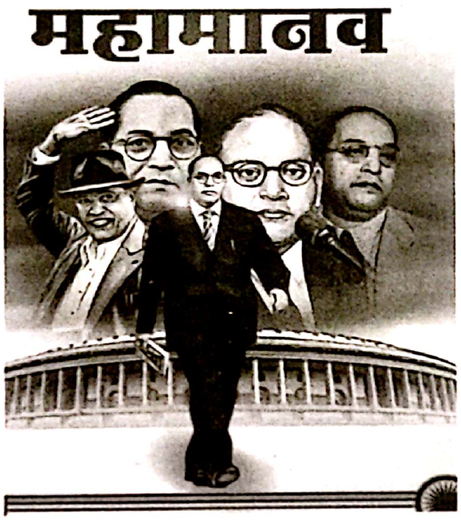

करवाया गया और उन्हें अधिकार दिलवाने के लिये मांगपत्र भी भेजे। बाबासाहेब के पत्रो के वर्णित छूआछूत व भेदभाव के बारें में पढकर अंग्रेज दंग रहे गये की एक मानव दुसरे मानव के साथ ऐसे भी पेश आ सकता है। वैसे तो डॉ. आंबेडकर बहुत पहने अपने मन की बात कह चुके थे की उनका जन्म हिन्दू धर्म में हुआ है, लेकीन वह हिन्दू मरेंगे नही और अंततः १४ ऑक्टोबर १९५६ को डॉ. आंबेडकर ने अपनी पत्नी सविताबाई आंबेडकर, अपने निजी सचिव नानकचंद रत्तु और दो लाख अनुयाईओं के साथ नागपूर में हिंदू धर्म त्यागने की घोषणा कर दी और बौध्द धर्म को अपना लिया। इतनी ज्यादा विभीन्नताओं से भरे देश के लिये संविधान भी लिखा मगर इतना कुछ करने के बाद भी उनको देश का सर्वोच्च पुरस्कार भारत रत्न से नही नवाजा था आखिर यह तो तब संभव हो पाय जब १९९० में वी.पी. सिंह प्रधानमंत्री बने जबकि कोलंबिया विश्वविद्यालय, अमेरिका यहाँ से उन्होंने पीएच.डी की थी, उन्होंने डॉ. आंबेडकर द्वारा लिखे गये संविधान का जब भारत ने २६ जनवरी १९५० को लागु कर दिया था। तब ही अपने विश्वविद्यालय के प्रांगण में डॉ. आंबेडकर को यथासम्भव सम्मान देते हुये उनकी प्रतिमा स्थापित कर दी गई थी।

Scanned with OKEN Scanner

ऐसे हमारे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

कु. पुजा निमकर
बी.एस्सी. भाग-३

नाम उनका डॉ. भीमराव आंबेडकर,
जीवन भर दूसरों की सहायता के लिये रहे तत्पर।

अनेको कष्टों को सहकर पाया शिक्षा का अधिकार,
जातिप्रथा और छुआछुत की समस्या पर किया वार।

संविधान बनाकर दिया दबे कुचलों को अधिकार,
ऐसे ये हमारे बाबासाहेब आंबेडकर।

मध्यप्रदेश के महू में लिया जन्म,
मानवता को मान लिया अपना कर्म।

रास्ते मे आयी तमाम विपत्तीया,
लेकीर हर चुनौती का डटकर किया सामना।

देशहित में किये कई महान कार्य,
लोगो के अधिकारों हेतू किया संविधान निमार्ण।

दबे-कुचलों और शोषितों को राह दिखाया,
आजादी और आत्मसन्मान का महत्व बतलाया।

इसलिये तो ऐसे थे हमारे बाबासाहेब आंबेडकर,
जिन्होंने किया हर विपत्ती का सामना डटकर।

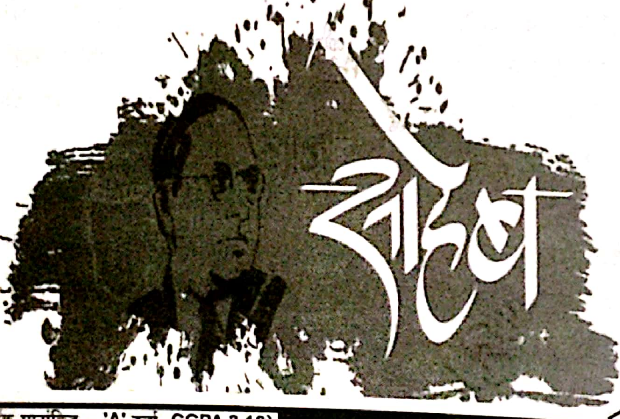

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

कु. प्रतिक्षा आडे
बी.एस्सी. भाग-३ (बायो.)

भारत के संविधान की, की थी जिसने रचना,
ऐसे वीर की सोच से, हर बुराई को है बचना।
अच्छी सोच के आडे, जो कोई भी आता है,
बुराई के पथ पर चलते चलते, वो भी अंत में,
फिर सही पथ पर ही निकल जाता है।

बताया सबने, मगर इन्होने दिखाया करके,
बढ चले वो आगे, फिर सब जातियों को एक करके।
ना मोह का बंधन, ना थी जिसमें लालच की आग,
निडर होकर लिया, उन्होंने हर परिस्थीती में भाग।

जो बरसे अंगारे या बरसी शब्दो की मार,
चुप नही बैठे वो कभी मानकर अपनी हार।
ऐसे वीर युगों युगों में एक ही आते है,
प्रदर्शन कर अपने गुणों का, वो अनोखा इतिहास रचाते है।

मेरी तुम्हारी कुछ नहीं, उन्होंने समझा हमारा,
कुछ ना लिया तुमसे, फिर भी कर दिया सबकुछ तुम्हारा।
जाति धर्म की लडाई में बट गया था ये भारत देश हमारा,
अपने जीवन की उर्जा से उन्होंने फिर सबका जीवन था संवारा।

भेदभाव कर आपस में बडा तो,
कोई कुछ हासिल कर नही पाता है,
नफरत की आग की ज्वाला,
सच्चे धर्म के बीज को भी जलाता है॥

महात्मा जोतीबा फुलेंका शिक्षा दृष्टिकोन

कु. वैष्णवी ठाकरे
बी.एस्सी. भाग – ३

बेहतर शिक्षा सभी के लिये जीवन में आगे बढने और सफलता प्राप्त करने के लिये बहूत आवश्यक है । यह आत्मविश्वास विकसित करने के साथ ही हमारे व्यक्तित्व निर्माण में भी सहाय्यता करती है । और इसलिये शिक्षा का बहुत महत्त्व है । इस बात पर भारतवर्ष में जिनके जीवन को समाज उध्दार के प्रति समर्पित कहा जा सकता है । उनमें अग्रणी नाम है जोतीबा फुले । महात्मा जोतिबा फुले का शिक्षा दर्शन यह विषय उनकी जीवनी का एक महत्त्वपूर्ण अंग है । जिसे परखकर आज हमें अपने शैक्षणिक मूल्यों मे समाविष्ट करना जरुरी हो गया है ।

तत्वतः शिक्षा क्या है ? शिक्षा, संस्कार का दुसरा नाम है । प्राथमिक तथा माध्यमिक स्तर पर शिक्षा मे संस्कार की मात्रा लगभग आधी होनी चाहिए । उसके बाद जीवन सक्षम तथा स्वावलंबी होने के लिये औद्योगित शिक्षा व अन्य कौशल्य शिक्षा प्राप्त करना जरुरी है । महात्मा फुले के कार्यकाल मे समाज की विचारधारा बहुत ही अपरिपक्व थी । उस समाज को प्रबोधित करके उपर उठाने के लिये उनको शिक्षीत करना यही एक उपाय था । वह कार्य बडी लगन के साथ, पुरी शक्ती लगाकर फुले जी ने किया ।

मैकाले की शिक्षा नीति का उन्होंने विरोध किया था । शिक्षा के हकदार प्रथम उपेक्षित लोग है, बाद मे अपेक्षित लोग यह विचार फुले जी के थे । सभी को ***समान शिक्षा का अधिकार*** के लिए उन्होंने बहुत प्रयास किये । प्रथमतः अपनी पत्नी सावित्रीबाई को उन्होंने शिक्षित किया । १८४८ मे भिडे वाडा पूणे मे पाठशाला की स्थापना करके सावित्रीबाई को पाठशाला की जिम्मेदारी सौंपी । वह पाठशाला केवल स्त्री शिक्षा के प्रति समर्पित थी । स्त्री स्वयं पहले शिक्षित होनी चाहिए, यही उनकी धारणा थी । अस्पृश्यता निवारण, स्त्री शिक्षा, सभी को समान न्याय, त्रिभाषा सूत्री आदि के लिए उन्होंने बहुत प्रयास किया । उन्होंने अपने विचार सभी समाज तक पहूंचाने के लिये लेखन भी किया । एक विचारवंत, समाज, उद्धारक, प्रबोधनकार, शिक्षा महर्षि आदि उपाधी के साथ जोतीबाजी जाने जाते है।

अभी जो नई राष्ट्रीय शिक्षा निति आई हे, उसमे जोतीबा के मुल विचार प्रकट होते हुये नजर आते है । सभी को शिक्षा लेने का अधिकार, प्राथमिक शिक्षा सभी को अनिवार्य तथा निःशुल्क होनी चाहिए, यह विचारधारा ज्योतिबाजी ने उस समय मे रखी थी । उसका पूर्ण रुप हमे अभी नजर आ रहा है । इस शैक्षणिक क्रांति का श्रेय, प्रणेता के रुप मे ज्योतिबा फुले के विचार तथा कार्य को जाता है । स्वयं डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर जोतीबा फुले को गुरु मानते थे । जोतीबा ने थॉमस पेन लिखीत *'राईटस् ऑफ मेन'* पुस्तक पढी थी । उसका प्रभाव उनके विचारों पर भी पडा था । ऐसे महान समाजसेवक, महापुरुष को मैं शत शत प्रणाम करता हूँ ।

संत गाडगे बाबा के अमूल्य विचार

शे.सोनु शे. अब्दुल
बी.ए. भाग–२

- भुखे को अन्न रोटी दो ।
- प्यासे को पाणी पिलाओ ।
- वस्त्रहीन लोगो को वस्त्र दो ।
- गरीब बच्चों की शिक्षा में मदद करो ।
- हर गरीब को शिक्षा देने में योगदान दो ।
- बेघर लोगो को आसर दो ।
- अंधे, विकलांग, बीमार व्यक्ति की सहाय्यता करो
- बेरोजगारों को रोजगार दो ।
- पशू–पक्षी, मूक प्राणीयों को अभयदान दो ।
- गरीब, कमजोर लोगो के बच्चो की शादी में मदद करो ।
- दुःखी और लोगों को हिम्मत दो ।

Scanned with OKEN Scanner

English Section

Chatrapati Shahu Maharaj

The Original Champion of Right to Education.

Saurabh Madhukar Thakare
B.A. III

Rajarshi Chhatrapati Shahu Maharaj was the great king (1894–1922) of the princely state of Kolhapur of Maharashtra. Chh. Rajarshi Shahu Maharaj realized the importance of education for all. At present, the Government of India and state governments have adopted the same strategy of providing free primary education to all. But even now the objective has not been achieved. Political, social changes have in turn changed the nature of education and training. However, there are clear signals about the insufficient educational advancement in the nation. His Highness, the late Chhatrapati Shahu Maharaj, in spite of being a Prince of a small principality in the Deccan, was a great radical social reformer, an administrator of unequaled caliber and a champion of the cause of the backward and the downtrodden masses in Maharashtra. From 2nd April 1894 when he assumed power in the governance of the Kolhapur state to 1922, a period of 28 years, Rajarshi Chhatrapati Shahu Maharaj ignited the Indian social fabric with his constructive work, views and his philosophy of the protection of the weak.

The Idea of Free Education :-

Shahu Maharaj wanted to promote the Depressed Classes in the education sector, and the administrative process of his state. Hence, he started the idea of free education (Bagade, 1982). Through education, he wanted to include the lower caste community in the administration.

In his period, the untouchables were not aware of the long-term benefit of education. Hence, Chh. Shahu decided to provide education as compulsory merit good to them all. He was very familiar with the concentrated power of the forward communities in administration and bureaucracy. So he realised it was essential to spread knowledge in all society before transferring power to the lower castes. Hence he made education compulsory for all. He advised that free and compulsory primary education is the only invigorating tonic that will enable the lower classes to throw off the burdens of the past (Kumbhar, 1992).

History doesn't focus on the efforts undertaken by Chh. Shahu Maharaj for women's' education, but he had made significant endeavours for providing education to women, especially to those from backward communities. On 3rd March 1913, he announced Radhabai Akkasaheb Maharaj Scholarships and Shri Nandkuvar Maharani, Bhavnagar, Scholarships for lady students in Kolhapur state. As Vakil and Natarajan, 1966, recorded in their writings, the backward community girls of the time hesitated in the taking up education in schools and colleges. Hence, to solve this problem Maharaj had appointed the lady servants belonging to backward communities to assure lady students. Chh. Shahu Maharaj also made efforts to provide English language education to girl students. From 1911 to 1914, a total of 8369 girls had received education through this system.

Scanned with OKEN Scanner

Education for Equality :-

Chh. Shahu Maharaj knew that without providing education to all equality in society wasn't possible. Traditional society had many superstitions, ideas, and beliefs which adversely affected the principle of equality in society. According to Shinde (1995), Chh. Shahu thought that education is a weapon that is very useful in the war of life. He also mentioned that in this age the struggle to survive was increasing and only the educated will survive. In his opinion,without proper nutrition, man becomes weak and without knowledge, man becomes backward (Latthe, 1924; 4. Kavalekar, 1979). Hence, education is the most important tool for solving many problems.

Conclusion :-

Chhatrapati Shahu Maharaj was visionary and really democratic in nature and he had the ambition to bring about social change through the education. He realized the importance of education in social change, empowerment of the backward, empowerment of women and socially disadvantaged people. The Maharaja was also aware of the various types of education and training, he focused his efforts on not only conventional education but also undertook efforts for industrial education, medical education, agricultural education. Most importantly, he realized the concept of free and compulsory education for all in that era. He not only realized that, but also worked on a comprehensive program of promoting free and compulsory education for social change.

Dr. Ambedkar's Empowerment on Educational Thoughts

Ku. Pratiksha Sanjay Ade
B.A. III

Introduction :-

Dr. Babasaheb Ambedkar was a great scholar and an eminent educationist. He carried out his studies in India and abroad. In the early twentieth century, when most of the Scheduled Castes people received hardly any education, Dr. Babasaheb Ambedkar received the best possible education and obtained an array of degrees from reputed universities abroad. As a scholar, he participated in seminars and presented papers, wrote articles for journals and authored several books. He started his career as a teacher and was also Principal in the Government Law College, Bombay for some time. But he left the job in order to devote himself fully to the service of the nation and the welfare of the downtrodden sections. His contribution to the advancement of education in the country is multifarious. Besides being a teacher and Principal, he was a great spokesman of education and founder and builder of educational institutions of national repute. Above all, like the Buddha, he was a great teacher and educator of the masses.

Ambedkar's thoughts on Education :-

Dr. Ambedkar did not visualize education simply as a means for the development of a child's personality or as a source of earning livelihood. Rather, he considered education as the most powerful agent for bringing about desired changes in society and a prerequisite for organized effort for launching any social movement in the modern times. For him, education was an instrument to liberate the dalits from illiteracy, ignorance and superstitions and thus enable them to fight against all forms of injustice, exploitation and oppression.

Dr. Ambedkar gave the highest priority to education in his struggle for the liberation of the dalits from the age-old oppressive character of the caste-ridden Indian Society. For he believed that it is only education through which various kinds of disabilities of the dalits could be overcome and their shackles of social slavery thrown away. Education provides strength and opportunity to them to fight against poverty, disease, and backwardness. Keeping in view the crucial role of education in social emancipation of the dalits, Dr. Ambedkar gave the following message to his brethren: "Educate, Organize and Agitate". This is evident from his speech on the Bombay University Act Amendment Bill in the Bombay Legislative Council on 5 October 1927.

Empowerment :-

Empowerment refers to increase in the spiritual, political, social, racial, educational, gender or economic strength of individuals and communities. The term empowerment covers a vast landscape of meanings, interpretations, definitions and disciplines ranging from psychology and philosophy to the highly commercialized self-help industry and motivational sciences. Sociological empowerment addresses that the members of groups that social discrimination processes have excluded from decision-making processes through, for example - discrimination based on disability, race, ethnicity, religion or gender. Empowerment as a methodology is often associated with feminism. Empowerment is the process of obtaining the basic opportunities for marginalized people, either directly by the people or through the help of non-marginalized others who share their own access to these opportunities.

M. Jotiba Phule : Educational Philosophy of Mahatma Phule

Narayan Shankar Salodkar
B.A. III

Jotiba with access to justice, equity, and growth for lower castes and women. It asserted that only through education growth could be possible. Phule's thoughts on education can e summarised as follows- 'Lack of education leads to a lack of wisdom, which in turn leads to a lack of justice. It leads to a lack of progress, which leads to a lack of money and results in the oppression of the lower castes'.

Scanned with OKEN Scanner

Mahatma Phule was fully conscious about the importance of education as a tool of social justice and equality. In fact he saw education as the harbinger of a social revolution. The essence of the philosophy of Mahatma Phule was that 'education is a human right.' He was indeed the protagonist of the ides of universalization of educational opportunities.

Universalization of education by Jotiba Phule :

It basically means accepting and extending facilities of education to all caste, creed, religion, sex, and physical or moral disability. Article 45 Indian Constitution is the symbol of victory for the philosophy of equality of educational opportunity propounded by Mahatma Phule. He also worked for education of women and virtually laid the foundation for opening up opportunities for women to seek formal education. This was especially true of women from the marginalised sections.

For achieving the aims, he opened a girl's school in 1848 at Budhwar Peth in the residential building 6 of Tatya Sahib Bhide. He opened two more schools by 1851, among which one school was for girls of backward class. He had extraordinary ideas about different aspects of education.

Salient Features of the Educational Philosophy of Jyotiba Phule :

Since all human beings are equal, access to education must be uniform. Monopolistic controls over education must be curtailed. Universalisation of opportunities and compulsory education must be ensured. In educating individuals, religion, race, caste, and sex should not be considered.

Curriculum must be utilitarian and practical :

Curriculum has to cover the needs of the society. Preliminary knowledge about agriculture and health should be included in the curriculum. There should be a differentiation between the curriculum of rural and urban schools. Values that stand the test of time, such as freedom, equality, fraternity, kindness, self-respect, devotion to one's nation, and internationalism, should be developed through education.

Professional ability and capabilities through education :

Education should be able to develop professional ability and capabilities so that knowledge may be properly linked. The downward filtration theory advocated by Lord Macaulay is not philosophically sound as it ignores the common masses. Practical knowledge is superior to bookish knowledge. Hence primary knowledge in Modi (a special Marathi script) accounts, history, grammar, agriculture ethics and health should be imparted. Though quantitative growth in primary schools is important, it should not be at the cost of qualitative growth. The government must formulate the scheme of scholarships and rewards for deserving students and those in need of support.

Jotiba Phule's Bold efforts to educate women :

Phule's bold efforts to educate women, Shudras and the untouchables

Scanned with OKEN Scanner

had a strong effect on the values, beliefs, and ideologies relating to the movement for social justice through education. His efforts unleashed the forces of awakening among the common masses. Education made women more knowledgeable. They became conscious of the differences between the right and the wrong and could analyse these differences with a scientific approach. They began to question the age-old customs which degraded them. Similarly, Shudras started claiming equality with upper castes in all areas of 7 life. In short, Jyotiba Phule launched a movement for liberating women and Shudras from the control of vested interests and laid the foundation for a Backward Class Movement in India.

The relevance of Jyotiba's Educational Philosophy Today :

In today's educational scenario, Phule's thoughts on education is very relevant. As we know, today education has been mostly reduced to information transmission. There is always a fear of examination because of bookish education. But for Phule knowledge was not just information. It involves questioning, understanding critiquing and interpreting knowledge. As early as in the 19th Phule had given alternative education models.

For him, 'Education is the power to think, the power to act well in the world's work, and the power to appreciate life.' For Phule knowledge matters because it can question, change and transform the individual and society. Education can empower and make society more democratic. It can help in reconstructing, rethinking and in interpreting tradition. This thought of Phule is extremely relevant in the paradoxical context of caste in contemporary India- where despite constitutional provisions, caste discrimination is widespread.

Concluding Note :

Jyotiba Phule was the first Indian educationist whose pragmatic views on education were honoured by the British rulers in India. He was a practical man with a good philosophical background. The Indian educationists of that period and after were deeply impressed by the richness and originality of Phule's thoughts.

His educational ideas and principles, especially in women's education and universal, free, and compulsory primary education, are most relevant in modern Indian society as elsewhere. It is not an exaggeration to say that the history of women's education in India would be incomplete without mentioning the contribution of Mahatma Jyotiba Phule. He is truly called Mahatma.

Scanned with OKEN Scanner

Panjabrao Deshmukh's Educational Thoughts

Ku. Jaya Onkar Belkhade
B.Com. III

Panjabrao Shamrao Deshmukh was a social activist and a leader to farmers in India. He was the Minister of Agriculture in the first cabinet of Jawaharlal Nehru in 1952.

He studied under Satya Shodhak Samaj of Mahatma Phule. He did satyagraha to allow untouchables to enter Ambabai Temple, Amravati, which was condemned by the upper castes. Dr. Bhimrao Ramji Ambedkar supported him in this movement. The management of the temple later allowed untouchables to enter the temple. Dr. Punjabrao Deshmukh started another equality movement from his home. After the death of his father, his mother asked him to conduct traditional activity "Shradhha" with Brahmins. He brought untouchable students home from his school hostel and his mother treated them as Brahmins.

Shree Shivaji Education Society is the largest Educational Society in Vidarbha. It was established by Dr. Panjabrao Deshmukh at Amravati Now this society is one of the largest of its kind in India. This society has arts, commerce, science colleges, along with a management college at Nagpur, Engineering college at Akola and medical college at Amravati & it has a widespread network of school & Colleges in Vidharbha.

Panjabrao alias Bhausaheb Deshumkh, the first Agriculture Minister of Government of India founded Shri Shivaji Education Society, Amravati in 1932 with noble aim of taking Dyanaganga to the doorsteps of common people.

He was born at village Papad in the district of Amravati on December 27, 1898. By the time he passed away on April 10, 1965, he had laid a firm foundation for dissemination of education among downtrodden and dispossessed regions of the country. He knew that prosperity would come only when the weapon of knowledge became available to all. For this purpose he made a small beginning with the establishment of Shri shivaji education society at Amravati.

Besides working tirelessly for peasants of Vidarbha, he dedicated himself for the prosperity and development of nation. His contributions towards the nation were recognized when he was selected by Jawaharlal Nehru to become the first AgriculturalMinister in union cabinet. He actively participated with his talent and dedication for formulation and implementation of policies that would bring prosperity in the agricultural sector.

He established the 'Bharat Krushak Samaj" and launched a campaign called 'Food for Millions' in the year 1955. He brought in the Japanese method of rice cultivation in 1958 and organized the world agriculture fair at Delhi in 1959 which was inaugurated by the then President of the US, Dwight Eisenhower. The fair was visited by dignitaries across the world, some of them being; Nikita Khrushchev, the President of the USSR, Mr. Bulganin, secretary of Communist Party of Soviet Russia, Lord and Lady Mountbatten, and many others. Dr. Deshmukh encouraged establishment of agriculture universities all across the country, and gave extended huge support for agricultural education, agricultural research and related extension activities. He wanted to ensure that the final beneficiary of all this enterprise would be an ordinary farmer. He opened rural institutes that would train youngsters in the engineering and technical aspects of farming.

Scanned with OKEN Scanner

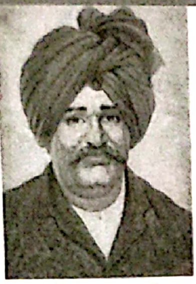

Chatrapati Shahu Maharaj

Ku. Pooja Sandip Borekar
B.Com. I

Chhatrapati Shahu Maharaj also known as Rajarshi Shahu Maharaj, was considered a true democrat and social reformer. He was born as Yeshwantrao in the Ghatge Maratha family, of Kagal village of the Kolhapur district as Yeshwantrao Ghatge to Jaisingrao and Radhabai on 26 June 1874. Jaisingrao Ghatge was the village chief, while his mother Radhabai hailed from the royal family of Mudhol. Young Yeshwantrao lost his mother when he was only three. His education was supervised by his father till he was 10 years old. In that year, he was adopted by Queen Anandibai, widow of King Shivaji VI, of the princely state of Kolhapur.

Chhatrapati Shahu Maharaj was married to Lakshmibai Khanvilkar, daughter of a nobleman from Baroda in 1891. The couple had four children – two sons and two daughters. Chhatrapati Shahu maharaj occupied the throne of Kolhapur for 28 years, from 1894 to 1922; during this period he initiated numerous social reforms in his empire. His emphasis was on education, his aim being to make learning available to the masses.

He introduced a number of educational programs to promote education among his subjects. He established hostels for different ethnicities and religions, including Panchals, Devadnya, Nabhik, Shimpi, Dhor-Chambhar communities as well as for Muslims, Jains and Christians. He established the Miss Clarke Boarding School for the socially quarantined segments of the community.

He introduced several scholarships for poor meritorious students from backward castes. He also initiated compulsory free primary education for all in his state. He established Vedic Schools which enabled students from all castes and classes to learn the scriptures, thus propagating Sanskrit education among all. He also founded special schools for village heads or 'patils' to make them better administrators. Shahu was a strong advocate of equality among all strata of society Status. He was a great patron of art and culture, encouraging music and the fine arts. He supported writers and researchers in their endeavours. He installed gymnasiums and wrestling pitches and highlighted the importance of health consciousness among the youth. The great Social Reformer died on 15 dec 1749 in Bombay. He was succeeded by his eldest son, Rajaram III as the Maharaja of Kolhapur. The reforms initiated by Shahu gradually began to fade for the lack of able leadership to carry on the legacy.

What Are Rajshri Shahu Maharaj's Thoughts On Women's Education?

Ku. Vaishnavi Prabhakar Matre
B.A. III

The Great Social Reformer :

We look at the period of Mahatma Phule, Chhatrapati Shahu Maharaj and Babasaheb Ambedkar as the period of enlightenment of modern Maharashtra. Modern Maharashtra has inherited progress from reformers like him and followers of his ideas. This created an awareness of social reformers in Maharashtra, India.

Scanned with OKEN Scanner

Rajarshi Shahu Maharaj's concept of transformational thought was full of awareness of broad social equality. With this in mind, he undertook the task of women's liberation. Shahu Maharaj, like Mahatma Phule, was aware that if the chain of female slaves was to be broken, the female class must first be educated. After that, women's education became a part of his reformist administration.

As soon as he took charge of Kolhapur Court, he took a vow to spread education and made primary education compulsory for all. He was spending one lakh rupees every year from the income of the institute on this primary education. Later, the cost went up to Rs. 3 lakh. For this, he asked Shri. Paranjape was appointed Minister of Education. All these activities of Rajshri Shahu's education spread included women's education.

His thought on Women Education :

The scope of Shahu Maharaj's female education cannot be complete without the mention of his Snusha Indumati Devi. Indumati became a widow in the year 11. Then, she outraged by the whole family, Shanu Maharaj decided to educate her.

Like Shahu Maharaj, a Social Reformer and steel-minded father-in-law stood behind Indumatidevi. He facilitated Indumati's education at Sontali (village). Along with her, education was also provided to girls of four different castes. Interestingly, there was also a Christian girl in it. Maharaj not only imparted book knowledge to Indumati, but also taught her many things like riding, hunting, horse riding, and motor driving so that she could face endless challenges in life.

Indumati's life was a perfect laboratory for Shahu Maharaj's ideas on women's education. Maharaj wanted to make Indumati a doctor. For this, he had also admitted Indumati in Lady Hardings Zanana Medical College, Delhi. Unfortunately, the Maharaja died before this resolution could be fulfilled.

Shahu Maharaj knew that the wheel of transformation of a woman's life would not turn without lubricating education in this way. But he also realize that radical social change is needed to revolutionize women's lives. If we want to give women the right to live as human beings, we must not only educate women, but also use our power to legislate for the emancipation of women. So he set foot in the precincts of social revolution by enacting five laws of women's liberation.

His Great work for Women :

Shahu Maharaj started schools for girls in hilly, rural and backward areas. In the first 4 to 5 years of her career, he established girls' schools in backward areas like Bhudargad near Sahyadri. In places where there are no separate schools for girls, he encouraged girls to come to school and study together with boys.

He did not wait for the caste system to be loosened to educate the girls, but opened separate schools for the girls. In order to make the teacher more interested in the education of girls, Shahu Maharaj implemented an innovative idea of rewarding the teachers for the number of girls who pass the school.

Shahu Maharaj also paid special attention to the education of adult women. In 1919, a special decree was issued declaring that all accommodation and meals for adult women from backward castes would be provided free of cost by the royal court. In order for intelligent girls to pursue further education, the Maharaja placed scholarships for such girls on behalf of the royal court.

Maharaj also started 5 scholarships of Rs. 40 each for the marriage of his daughter Akkasaheb Maharaj for the student who got the highest marks in the fourth annual examination. He started such scholarships not only in Maharashtra but also for girls in Gujarat.

Shahu Maharaj did not focus on the primary and secondary education of girls, but on giving them higher education. He sent Atrikabai Daniyal Baker, a Christian girl, to Pune. He also sent five girls, including Radhabai Suryavanshi and Tarabai Khanolkar, to Mumbai for higher studies. Krishnabai Kelvakar was sent to Grant Medical College, Mumbai and made a doctor. Later, Maharaj sent Krishnabai to England for higher medical studies.

Shahu Maharaj's approach to the advancement of women was the sky's the limit. He started a female training school in Kolhapur and appointed Rakhmabai Kelvakar, an intelligent woman, as his teacher. Rakhmabai made her choice meaningful and gave impetus to the work of women's education in Kolhapur Sansthan. After the retirement of Miss Lital, who was the education officer, Maharaj appointed Rakhmabai in her place.

Shahu Maharaj not only opened the doors of education to women at all levels, but also felt the need for women's political participation. So he sent two scholarly sisters, Krishnabai and Rakhmabai Kelvakar, from Kolhapur as volunteers to the National Congress convention held in Mumbai in 1895.

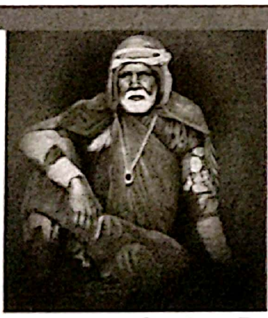

Sant Gadge Baba Relation with Ambedkar

Amol Dhanraj Rathod
B.A. III

Gadge Baba was highly influenced by Dr. Babasaheb Ambedkar. The reason for this was that the social reform work he was doing by preaching to the people through his "kirtan", Dr. Ambedkar was doing the same through politics. He was impressed by Babasaheb's personality and work. Gaadge Baba had donated the building of his hostel at Pandharpur to the People's Education Society founded by Dr Ambedkar. He used to cite the example of Ambedkar while urging the people to get educated. "Look, how Dr. Babasaheb Ambedkar became such a learned man by dint of sheer hard work. Education is not the monopoly of any class or caste. The son of a poor man can also obtain many degrees." Gadge Baba had met Ambedkar many times. Ambedkar used to meet him frequently and discuss social reform. Dr. Babasaheb Ambedkar had described him as the greatest servant of the people after Jyotirao Phule

Scanned with OKEN Scanner

Mahatma Jyotiba Phule Social Educational Philosopy of Jyotiba Phule

Ku. Disha Bharat Ade
B.A. 11

Introduction :

In this module we first discuss the contributions of Mahatma Jyotiba Phule to the development of education in modern India. We will try to understand Phule's thoughts and ideas on education as an answer to the present challenges of education in India. His wife Savitri Bai Phule had the pride of being the first woman teacher. We will also look at the contributions of Savitri Bai Phule to the field of education.

Jyotirao Phule : An Educational Philospher :-

Among many thinkers and theorists one come across in the field of education, Jyotiba Phule was the first who devoted his life for the cause of mass education, the education of backward communities and women (Bala and Marwaha, 2011). His thoughts and ideas were revolutionary. His single most concern was universalisation of primary education. He concentrated on such aspects as the need for primary education, the essential qualities to be possessed by primary school teachers and the curriculum of primary education. He gave importance to the upliftment of lower castes and women through education and took necessary steps for achieving this end. During Phule's time education for women and those born into castes considered untouchable was like a distant dream. In such a situation he launched a momentous struggle for the education of women and lower castes, inspite of threats to his life. For him education was not just literacy but a tool of social change in the real sense of the term. He was the forerunner of Dr. B.R.Ambedkar as far as education of the down trodden is concerned.

Phule's Writing :-

Phule was not only a leader and organiser of the movement for the emancipation of lower castes, but he was also an original thinker who had revolutionary ideas which he expressed through his books. Some of his major works were Tritiya Ratna (1855), Brahmananche Kasab etc. In all he worked for achieving his motive i.e., universal education, education for women and uplift of people who were ostracised by the caste system. In Brahmananche Kasab (1869) Phule exposed the exploitation being meted out by the caste system.

Educational Philosophy of Mahatma Jyotiba Phule :-

Jyotiba related education with access to justice, equity and growth for lower castes and women and asserted that only through education growth could be possible. Phule's thoughts on

Scanned with OKEN Scanner

education can be summarized as follows- 'Lack of education leads to lack of wisdom, which in turn leads to lack of justice. This leads to lack of progress, which leads to lack of money and results in oppression of the lower castes' (See Natarajan and Ninan, 2011).

Mahatma Phule was fully conscious about the importance of education as a tool of social justice and equality. In fact he saw education as the harbinger of a social revolution. The essence of the educational philosophy of Mahatma Phule was that 'education is a human right'. He was indeed the protagonist of the ides of universalization of educational opportunities. Universalization of education basically means accepting and extending facilities of education to all irrespective of caste, creed, religion, sex and physical or moral disability. Article 45 of Indian Constitution is the symbol of victory for the philosophy of equality of educational opportunity propounded by Mahatma Phule. He also worked for education of women and virtually laid the foundation for opening up opportunities for women to seek formal education. This was especially true of women from the marginalised sections. For achieving his aims, he opened a girl's school in 1848 at Budhwar Peth in the residential building of Tatya Sahib Bhide. He opened two more schools in 1851 among which one school was for girls of backward class. He had revolutionary ideas about different aspects of education.

Educational Thoughts of Chatrapati Shahu Maharaj

Ku. Varsha Subhash Chavhan
B.A. III

Rajarshi Chhatrapati Shahu Maharaj was the great king (1894–1922) of the princely state of Kolhapur of Maharashtra. Chh. Rajarshi Shahu Maharaj realized the importance of education for all. At present, the Government of India and state governments have adopted the same strategy of providing free primary education to all. But even now the objective has not been achieved. Political, social changes have in turn changed the nature of education and training. However, there are clear signals about the insufficient educational advancement in the nation. His Highness, the late Chhatrapati Shahu Maharaj, in spite of being a Prince of a small principality in the Deccan, was a great radical social reformer, an administrator of unequaled caliber and a champion of the cause of the backward and the downtrodden masses in Maharashtra. From 2nd April 1894 when he assumed power in the governance of the Kolhapur state to 1922, a period of 28 years, Rajarshi Chhatrapati Shahu Maharaj ignited the Indian social fabric with his constructive work, views and his philosophy of the protection of the weak.

The Idea of Free Education :-

Shahu Maharaj wanted to promote the Depressed Classes in the education sector, and the administrative process of his state. Hence, he started the idea of free education (Bagade, 1982). Through education, he wanted to include the lower caste community in the administration.

Scanned with OKEN Scanner

Chhatrapati Shahu Maharaj believed that no country could make progress without education. The best politicians, great warriors are not born in an illiterate country (Keer, 1976). So it is essential to give free and compulsory education to the people. He identified the importance of education to the masses, and the need to make it free and compulsory. Education is essential for survival and national progress: therefore, to compel parents to send their children to school, Chh. Shahu Maharaj issued a declaration that it is the responsibility of all parents to send their children to school when they attain schooling age. If they delayed it, Mamledar used to fine each parent Rs.1 per month. Chh. Shahu Maharaj instituted scholarship programs for students from the backward sections of society, since 1911. To bear the educational expenditure, he taxed officers, doctors, and businessmen whose incomes were more than Rs. 100. They used to pay 2% of their incomes for the educational cess.

In his period, the untouchables were not aware of the long-term benefit of education. Hence, Chh. Shahu decided to provide education as compulsory merit good to them all. He was very familiar with the concentrated power of the forward communities in administration and bureaucracy. So he realised it was essential to spread knowledge in all society before transferring power to the lower castes. Hence he made education compulsory for all. He advised that free and compulsory primary education is the only invigorating tonic that will enable the lower classes to throw off the burdens of the past (Kumbhar, 1992).

Hence to solve this problem Maharaj appointed the lady servant belonging to backward communities to girls student. Shahu also made efforts to provide to English language education to girls. Student from 1911 to a total of 8369 girls had received educational thought to system. Chh. Shahu Maharaj knew that without providing education to all equality in society wasn't possible. Traditional society had many superstitions, ideas, and beliefs which adversely affected the principle of equality in society. According to Shinde (1995), Chh. Shahu thought that education is a weapon that is very useful in the war of life. He also mentioned that in this age the struggle to survive was increasing and only the educated will survive. In his opinion,without proper nutrition, man becomes weak and without knowledge, man becomes backward (Latthe, 1924; 4. Kavalekar, 1979). Hence, education is the most important tool for solving many problems.

History doesn't focus on the efforts undertaken by Chh. Shahu Maharaj for women's' education, but he had made significant endeavours for providing education to women, especially to those from backward communities. On 3rd March 1913, he announced Radhabai Akkasaheb Maharaj Scholarships and Shri Nandkuvar Maharani, Bhavnagar, Scholarships for lady students in Kolhapur state. As Vakil and Natarajan, 1966, recorded in their writings, the backward community girls of the time hesitated in the taking up education in schools and colleges. In this age the struggle to survive was increasing and only the educated will survive. In his opinion,without proper nutrition, man becomes weak and without knowledge, man becomes backward. Hence, education is the most important tool for solving many problems.

Scanned with OKEN Scanner

Sun that Never Sets Dr. Ambedkar

Ku. Dhanshri Ashok Rathod
B.Com. I

I see a sun that never sets,
that enlighten inner quest,
by transcending hearts gate
to overcome lives fade

I see a sun that never sets,
burns stoically for the rest
to help achieve forbidden glory
of those lives gloomy

I see a sun that never sets,
for millions pride sake
breaking law of nature
like a rebel dares death

I see a sun that never sets
and he is a man on mission
with sublime noble reason
to fight human discrimination

I see a man surmount a sun
brilliant high in the sky
nevertheless refusing to lie
unlike a sun that sets everyday

Truly Dr. Ambedkar, a dalit icon
is the only sun, dalits reckon
and world shall not witness
any other sun that never sets.

Sant Gadge Baba

Ku. Mahima Ganesh Jadhao
B.A. III

Sant Gadge baba was a kirtankar saint and social reformer in the state of Maharashtra. He was born on 23rd February 1876 at a shendgaon. Saint Gadge Maharaj real name was Debuji Zingoroji Janorkar.

Saint Gadge baba raised social awareness through keertans. During keertans than would ask a questions of the people and answer them himself. Why are our people poor ? because the have no education. He appealed to the people to be poor he is know as the greatest saint of the 20th century.

Gadge Maharaj was a social reformer who worked to eradicate ignorance, superstition and uncleanliness among the people.

He thought people do not work ship idols do not take out loans from moneylenders, do not remain ignorant. Don't believe in a things like pota-porana, Mantra-Tantra, miracles.

His name will always be remembered for his war in the public service.

What did he look like ? silver hair, brown eyes, fair skin. Big Tall and stout body. He wrapped a lungi around the waist and wore a torn but clean shirt. A cloth shoe adored one foot while the other foot was many times bare. He always carried a bowl and a stick. Because of this bowl or a gadge people started calling Gadge Baba or Gadge Maharaj.

He never stayed in a one place. He slept only on a rough blankets and used only his own arm as a pillow. He roamed from village to village spreading his message of cleanliness, humanity and the importance of thirst. What he like was bhajan, keertan and teaching people. Thousand of people flocked to listen to his keertan.

His keertans used to be very lively. He would not simply give lectures. He would often put question to the audience to keep up their interest. Then he would show them how to absurd they were in their words and actions for example, he would ask :

How many gods are there ?
- One

You workship Khandoba, Mhasoba, Viroba, and Vetal and so on, you workship many more, don't you ?
- Yes

Scanned with OKEN Scanner

Your actions show that you believe that there are a number of gods and yet you said a little while ago that you workship one god. where you asleep them ?

The audience would be taken by surprise then they would listen more attentively to the Baba would say.

- Yes we do.

And don't you say, God, My child is ill please make him well. I'll ofer you goat.

- Yes we do.

And don't you say that if god let's go the two legged child you will offer him in return a four legged animal ?

- We do.

Why ? can god who created this would be so cruel ? can he be so greedy ? can be bribed ?

- do.

Do you thing killing and eating one one of the god's creatures will please him ? will he ? will he bless you for that ?

Rajashri Shahu Maharaj

Sandip Subhash Pawar

B.A. III (A)

Rajashri Shahu Maharaj was a very visionary king. It was only to the work of Rajashri Shahu Maharaj that the institution which was smaller than other institutions like Kolhapur gain worldwide fame. He has to be seen as a very benevolent and public welfare king who always thing of the welfare and welfare of the ryots and devices various plans for it. During the British rule, the colonist were subject to a number of restriction and restriction on their functioning and movement. In such a situation other feudal lords from all over the country were busy with their handywork & pamplets while Rajashri Shahu Maharaj was thinking of how to use the major rights in his hands for the welfare of the people. That is why in their hands for the welfare, development. In the mere 28 years of his career from 1894 to 1922, the various works which Rajashri Shahu Maharaj undertook with his vision are still unmatched. In fact the importance of what he did a hundred years ago has not diminished even today, even after a hundred years. On the contrary the presentation of his work is still an inspiring and inspiring form for many works. About a hundred years ago, Rajashri Shahu Maharaj laid the foundation for the upliftment of Bahujan and Dalit education as an alternative by enacting a law free and compulsary education in his state. The provisions they made in the wider social interest. Therefore, the Gangotri of edcuation flowed in this department with great vigor. For this, by creating facilities like hostels, the education of the masses will not be disrupted.

Shahu Maharaj 's Education Thought :

Rajashri Shahu Maharaj saw the plight of the Bahujan Samaj due to lack of education. Therefore, he was thinking of giving free and compulsory education to this community. Maharaj knew the importance of education. Underlining this, Maharaj said in his speech delivered on 27 December 1917 at Khamgaon (Vidarbha) " I am convinced that education is our only means of survival. History has shown that no country can prosper without education. In a country drowned in ignorance, the best diplomats and fighting heroes will never to be born. That is why Hindustan is in dire need of compulsory and free education. In this case our past is dark night in history. Only one cast had the power of knowledge. Many and the scholars who followed him in keeping with the goal of the time imposed restrictions on the practice of different castes and closed the doors of the Vidyamandir to the people of lesser castes. He was also forbidden to read his own scriptures and Vedas.

Shahu Maharaj had also clarified his role in education in his speech in Nashik. He says," I am of the opinion that all the riots should get at least a little bit of elementary education instead of being fully educated. A large part of the riots remained ignorant, a few people become educated and if the people were given rights, it would fall into the hands of these few people and a well educated bureaucracy would be formed. Therefore compulsory and free primary education is essential for the Bahujan Samaj to be able to unleash the heavy, oppressive yoke that has been imposed on the intellect and knowledge of the lower classes."

In the same speech Rajashri Shahu Maharaj further says," I will not hesitate to change the way people are empowerd in the affairs of my institution in order to improve the quality of education of the Bahujan Samaj. Even, if it is at least partially equal to that of the senior class. In another speech, he said, "All my citizens have passed at least third class. If that happens then I will happily retire."

The above statements of Rajashri Shahu Maharaj show his passion and passion for education. The promise of not retiring until at least basic education has been established in all section of the society or at least not giving people the right to run the institute., show Rajashri's great faith and confidence in education society.

Scanned with OKEN Scanner

Chatrapati Shahu Maharaj

Ku. Kirti Kishor Morey
B.Com. I

Rajarshi Chhatrapati Shahu Maharaj was the great king (1894–1922) of the princely state of Kolhapur of Maharashtra. Chh. Rajarshi Shahu Maharaj realized the importance of education for all. At present, the Government of India and state governments have adopted the same strategy of providing free primary education to all. But even now the objective has not been achieved. Political, social changes have in turn changed the nature of education and training.

However, there are clear signals about the insufficient educational advancement in the nation. His Highness, the late Chhatrapati Shahu Maharaj, in spite of being a Prince of a small principality in the Deccan, was a great radical social reformer, an administrator of unequaled caliber and a champion of the cause of the backward and the downtrodden masses in Maharashtra. From 2nd April 1894 when he assumed power in the governance of the Kolhapur state to 1922, a period of 28 years, Rajarshi Chhatrapati Shahu Maharaj ignited the Indian social fabric with his constructive work, views and his philosophy of the protection of the weak.

The Idea of Free Education :-

Shahu Maharaj wanted to promote the Depressed Classes in the education sector, and the administrative process of his state. Hence, he started the idea of free education (Bagade, 1982). Through education, he wanted to include the lower caste community in the administration.

In his period, the untouchables were not aware of the long-term benefit of education. Hence, Chh. Shahu decided to provide education as compulsory merit good to them all. He was very familiar with the concentrated power of the forward communities in administration and bureaucracy. So he realised it was essential to spread knowledge in all society before transferring power to the lower castes. Hence he made education compulsory for all. He advised that free and compulsory primary education is the only invigorating tonic that will enable the lower classes to throw off the burdens of the past

Chhatrapati Shahu Maharaj believed that no country could make progress without education. The best politicians, great warriors are not born in an illiterate country (Keer, 1976). So it is essential to give free and compulsory education to the people. He identified the importance of education to the masses, and the need to make it free and compulsory. Education is essential for survival and national progress: therefore, to compel parents to send their children to school reforms initiated by Shahu gradually began to fade for the lack of able leadership to carry on the legacy.

Dr. B.R. Ambedkar

Ku. Gauri Rameshrao Thakare
B.A. I

The aim and functions of university education should be to see that the teaching carried on there is suited to adults, that it is scientific, detached and impartial in character; that it aims not so much at filling the mind of the student with facts or theories.....

Dr. Panjabrao Deshmukh

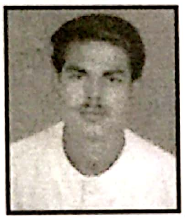

Durgadas Rohidas Chavhan
B.A. I

Dr. Panjabrao Deshmukh was born in 27 Dec. 1898 at Papal, Amravati. People were said them with love as 'Bhausaheb'. Their real surname was Kadam. Their father name of Shamrao Deshmukh and Mother 'Radhabai.'

Dr. Panjabrao Deshmukh learnt their primary education in Papal at home village. End of primary education they went to Pune at Ferfuson College and done matric education. After that, Dr. Panjabrao Deshmukh was done their Doctorate in Orgin & Development of religion in Vaidic Literature.

They came to India and married to vimalabai with traditional rituals. Their education at policies was much better than other. Because they influenced in Primary education. In 1926, they started 'Shraddhananda Hostel' for poor hard working students. In 1927, established of 'farmer association'. At the same year started the newspaper 'Maharashtra Kesari' for farmers Union Propaganda. They also known as 'Father of Indian Farmers Revolution'.

After that, in 1932 with the help of Mr. A.W. Patil and established 'Shivaji Education Foundation.' After the election of 1936 they was became education Minister. They was became the first 'Agriculture Minister of India' in the cabinet of Jawaharlal Nehru. In 1950, they established 'Lok-Vidyapeeth' after chaged its name become 'Yashwantrao Chavhan Maharashtra Open University' in Nashik.

In their political career, they was elected to Loksabha in 1952,1957 & 1962. They was such a good politician in education at background & social development. To solved problems of primary teacher established 'Primary Teacher Union'. In 1960's they was filled 'Water Agriculture Exhibition.'

Dr. Panjabrao Deshmukh was died in 10 April 1965 in Delhi.

Mahatma Jotiba Phule

Ku. Devali Dhananjay Rayke
B.A. II

Jotirao 'Jyotiba' Govindrao Phule was a prominent social reformer and thinker of the nineteenth century India. He led the movement against the prevailing caste-restrictions in India. He revolted against the domination of the Brahmins and struggled for the rights of peasants and other low-caste people. Mahatma Jotiba Phule was also a pioneer for women education in India and fought for education of girls throughout his life. He is believed to be the first Hindu to start an orphanage for the unfortunate children.

Efforts Towards Women Education :-

Jotiba's quest for providing women and girls with right to education was supported by his wife Savitribai Phule. One of the few literate women of the time, Savitribai was taught to read and write by her husband Jotirao.

In 1851, Jotiba established a girls' school and asked his wife to teach the girls in the school. Later, he opened two more schools for the girls and an indigenous school for the lower castes, especially for the Mahars and Mangs.

Jotiba realized the pathetic conditions of widows and established an ashram for young widows and eventually became advocate of the idea of Widow Remarriage.

Around his time, society was a patriarchal and the position of women was especially abysmal. Female infanticide was a common occurrence and so was child marriage, with children sometimes being married to men much older. These women often became widows before they even hit puberty and were left without any family support. Jotiba was pained by their plight and established an orphanage in 1854 to shelter these unfortunate souls from perishing at the society's cruel hands.

Scanned with OKEN Scanner

Dr. Ambedkar

Pratisad Sanjay Ade
B.A. I

Dr. Bhimrao Ambedkar's writings played an important role in turning him into an international figure. For the Dalit Community, Dr. Ambedkar was a hero towering over all others and a social activist, but for the world at large. Ambedkar was an alert & alive thinker.

Dr. Ambedkar's writings on education include his deposition before the Indian Statutory Commission in the Bombay Presidency on "State of Education of the Dalits." His deposition forms part of the compilation Dr. Ambedkar : Sampoorna Vangmay. In addition, his article titled "Subsidy for Education" has been included in Dr. Ambedkar : Sampoorna Vangmay.

Dr. Ambedkar's views on education have yet to be studied deeply - this despite the fact that he had been working in the field of edcuation since he founded the Hitkarini Sabha in 1924. Ensuring that more of the backward classes got an education was among the priorities of the sabha and with that purpose, it established a number of Colleges, hostels, libraries and reading centers.

'Educate' is the first word of his famous slogan. The reason is educations undeniable role in the building of human character and consciousness only an education person can understand his class interests and bring about class unity. Education propels a person on the path of struggle.

Dr. Ambedkar Said,"Education is what makes a person fearless, teaches him the lesson of unity makes him aware of his rights and inspires him to struggle for his rights". He believed that education is a movement. If it does not fulfil its objectives, it is useless. Dr. Ambedkar unambiguously stated that education that doesnot make a person capable that does not teach him equality and morality, is not true education. True education crodless humanity, generates sources of livelihood, imparts wisdom and imbues us with egalitarianism. True education makes society alive.

Sant Gadge Baba Thought

Ku. Priti Santosh Jadhao
B.A. II

A great saintly reformist who strived for the material as well as spiritual upliftment of the poor and to eliminate superstition, illiteracy and unsanitary conditions. The one who gets the victory over time gets the victory over the world.

Sant Gadge Spread the message of cleanliness, humanity & the importance of education.

Sant Gadge Baba was an Indian mendicant saint & social reformer from the Indian state of Maharashtra. He lived in voluntary poverty and wandered to different villages promoting social justice & initiating reforms, especially related to sanitation. He is still revered by the common people in India & remains a source of inspiration for various political parties & non-government organizations.

He Conducted his discourses in the form of "Kirtans" in which he would emphasize values like service to humanity & Compassion. During his kirtans he would educate people against blind faiths & rituals. He would use Dohas by Saint Kabir in his discourses.

Mahatma Jotiba Phule Educational Thoght

Ku. Akshada Subhash Pawar
B.A. I

Mahatma Jotiba Phule was born in 1827. His Father Govind rao was a vegetable vendor at Pune. Originally Jotiba Family was known as Gorhays came from Katgun, a village in Satara District of Maharashtra. His Grand Father Shetiba Gornay settled down in pune, Since Jotiba's father and two uncles served as florists under the last of the Peshwas, they came to be known as Phule's. Jotiba Mother passed away when he was hardly one year old. After completing his primary education, Jotiba had to leave school and help his father by working on the Family farm. Jotiba marriage was celebrated when he was not even thirteen.

Scanned with OKEN Scanner

Mahatma Jotiba Phule About Education :

1. Primary education is compulsory and free to all including Shudra and Atishudra.
2. Government should bestow them scholarship's and rewards to encourage about education.
3. Independent schools should be open to them.
4. Primary teachers should be trained and their qualification should be medium & minimum.
5. Teachers must come from farmer's class who should know the problems of these classes.
6. Their payments should be increased, then and then only worthy men will come in teaching field.
7. Curriculum must be students centered and it must be different from city to rural area because rural students can only grasp syllabus which is easy to understand and based on life activities.
8. Inspection of school shouldn't take place only in year but it should be taken after the gap of three months.
9. Primary education is compulsory hence school's must be increased in number and half of taxes must be given to school to run it properly otherwise central or state government win do its provision.
10. In each and every village schools for Shudras and Atishudras must be specially opened by government only.
11. Education systems must have under government control which is essential for developing primary and higher education.
12. Mumbai university gave permission for private degree education like B.A. & M.A. Mahatma phule welcomed this fact for propagation of knowledge.
13. Lastly he gave stress to technical & Practical education because all learned people won't get job hence it is important Mahatma Phule's thought about women, Shudra & Atishudra and their emancipation indicates keen observation & understanding of social milieu. His contribution to society & humanity is praise worthy with his timeless message, "the religion of the creator is truty; why then so many disputes?

Jotiba phule opened two more girl's school during 1851-52. In a memorial addressed to the education commission in 1882, he described his activities in the field of education.

Dr. B.R. Ambedkar Thought

Ku. Chanchal Santosh Wagh
B.A. II

1. Sincerity is the sun of all moral qualities.
2. Indifferentism is the worst kind of disease that can affect people.
3. Cultivation of mind should be the ultimate aim of human existence.
4. Religion is for man.... man is not for religion.
5. We are Indians firstly and lastly.
6. Religion and slavery are incompatible.
7. I measure the progress of a community by the degree of progress women have achieved.
8. Generally speaking, the smritikars never care to explain the why and the how of their dogmas.
9. Men are mortal, so are ideas. An idea needs propagation as much as a plant needs watering. Otherwise both will wither and die.
10. A great man is different from an eminent one is that he is ready to be the servant of the society.
11. The aim of human society must be to enable every person to lead a life of culture which means the cultivation of the mind as distinguished from the satisfaction of more physical wants.
12. We must break the chains once & forever.
13. Life should be great rather than long.
14. I like than religion that teaches liberty, equality and fraternity.
15. A good man cannot be a master and a master cannot be a good men.
16. Our is a battle; not for wealth nor for power, ours is battle; for freedom; for reclamation of human personality.
17. Freedom of mind is the real freedom.
18. A person whose mind is not free though he may not be in chains is a slave not a free man.
19. If I find the constitution being misused, I shall be the first to burn it.
20. Law & order are the medicine of the body politic and when the body politic gets sick, medicine must be administered.
21. However good a constitution may be, if those who are implementing it are not good, It will prove to be bad. However bad a constitution may be, if those implementing it are good. It will prove to be good.

Scanned with OKEN Scanner

Mahatma Jotiba Phule Educational Things

Ku. Sharda Vinesh Chavhan
B.A. II

Jotirao Govindrao Phule, also known as Mahatma Jyotiba Phule (11 April 1827 – 28 November 1890) was an Indian social activist, thinker, anti-caste social reformer and writer from Maharashtra. His work extended to many fields, including eradication of untouchability and the caste system and for his efforts in educating women and oppressed caste people. He and his wife, Savitribai Phule, were pioneers of women's education in India. Phule started his first school for girls in 1848 in Pune at Tatyasaheb Bhide's residence or Bhidewada. He, along with his followers, formed the Satyashodhak Samaj (Society of Truth Seekers) to attain equal rights for people from lower castes. People from all religions and castes could become a part of this association which worked for the upliftment of the oppressed classes. Phule is regarded as an important figure in the social reform movement in Maharashtra. He was bestowed with honorific Mahātmā (Sanskrit: "great-souled", "venerable") title by Maharashtrian social activist Vithalrao Krishnaji Vandekar in 1888.

Mahatma Phule was an education revolutionary of 19th Century India who brought about social reforms in society especially pertaining to women rights.

He believed that for society to develop and become qualities. It was necessary for women to be educated.

He hated to see social inequality. Slavery of women. The caste system, injustice and neglect of women's education and thus started the Satyasodhak Samaj.

He saw that women in general were denied educational opportunities. thus leaving them to life of misery and subjugation where they were relegate to the background.

He fought for legitimizing widow remarriage and desired to see women become independent and educated with vibrant personally of their own.

He believed charity begins at home & started training his wife Savitribai who become the first trained Female teacher in Maharashtra even though society strongly opposed this emancipation.

He approached the queen of England for Financial help.

Thus he continuously strived for the women's education in spite of meeting with resentment and several obstacles every step of the way seen today in the implementation of free women education right up to college level. Primary and secondary education free & compulsory for all.

Extension of help to weaker sections of society in terms of free books, stationary, scholarships, Free ships, Hostel facilities. Free Mid-Day meals etc. Grants are given to government as well as private institutions.

A great social reformer who was instrumental in the field of women's education in India.

Savitribai Jyotiba Phule (January 3, 1981 - March 10, 1897). She was an Indian social reformer. She along with her husband. Mahatma Jyotiba Phule played an important role in improving women's rights in India during British rule. They open the first women's school at Pune in 1848.

Scanned with OKEN Scanner

Dr. Babasaheb Ambedkar Educational Things

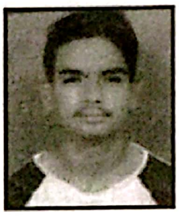

Sharad Bhagwan Lokhande
B.A. II

Dr. Bhim Rao Ambedker was a well-known teacher himself. He established People"s Education Society in Bombay and Aurangabad to educate the students of Dalit community. His educational philosophy is reflected in his lectures, his published articles in various magazines and his work in the educational institutions. He said that every educational institute should be an agency of change society. Dr. Ambedkar strongly held that education should be a priority for the society and utilised for growth of individuals with character.

The present paper is concerned with his educational thoughts of Dr. Ambedkar. Dr. Ambedkar wanted a type of education that not only inculcates awareness and fulfilment of human rights among citizen but also teaches human dignity and justice in India. According to him Education could open the eyes and encourage the oppressed ones to fight and remove injustice and exploitation they are suffering from ages. He recognized that, lack of education was the main cause for the backward ness of poor people.

He preferred humanistic education which enables a man to rediscover himself and ensure freedom rather than being a student of the church, school or the state. He put all his efforts to ensure the educational opportunities to all the citizens of independent India without any discrimination, for which he framed some rights in Indian Constitution.

The more you have knowledge the more you grow. Being educated and earning a professional degree prepares you to be a part in reputed organizations, companies or institutions. A person who gets good education will become good citizen. Education is the process by which man has made the great positive changes in the society and the lifestyle.

The importance of education cannot be stated enough. It is a self-enlightening process. It is crucial to the overall development of an individual and the society at large. Education for all means has been the most important debate in all stages of society, progress and development. According to Waghmare, "A person who is awakened knows what"s best for him/her, knows the difference between right and wrong and that"s when he is known as educated."

Dr. B.R Ambedkar was not only the father of Indian Constitution but was a great freedom fighter, political leader, philosopher, thinker, writer, economist, editor, and a revivalist for Buddhism in India. His Educational philosophy stresses on development of persons and their environment.

Dr. Ambedkar strongly believed that education should be provided without any discrimination to all the citizens of independent India. "Education is something which ought to be brought within the reach of every one." was the fundamental educational thought of Dr.Ambedkar.

Scanned with OKEN Scanner

Educational Philosophy of Dr. Babasaheb Ambedkar

Ku. Priti Rahul Paikrao
B.A. I

The term philosophy is derived from the Greek words 'Philos' which means 'love' and 'Sophia' which means 'Wisdom'. Philosophy thus means 'Love of wisdom'.

Philosophy of education is a careful, critical and systematic intellectual endeavor to see education as a whole and as an integral part of man's culture, the more precise meaning of the term varying with the systematic point of view of the stipulator or any Philosophy dealing with or applied to the process of public or private education and used as a basis for the general determination, interpretation and evaluation of educational problems having to do with objectives, practices, outcomes, child and social needs, materials of study and all other aspects of the field.

The present Paper deals with the philosophy of Education. Dr. Babasaheb Ambedkar's Educational philosophy is reflected in his Educational thoughts. Education is the comer stone of progress and upliftment. It leads to increased awareness and social consciousness of the people and provides for more responsible leadership of the nation. Obviously, education includes knowledge imparted through reading, speaking, listening and writing. However, education embodies and affects the daily action and habits of people and the interrelationship among the peoples. Thus we are constantly being educated and educating each other. This process encourages our growth and progress though it may not be steady growth. Dr. Ambedkar knew well that the more the education, the more the chances for progress and the easier the opportunities for his people. But since he thought that by giving his people political power, the problem of their education would be automatically solved through governmental efforts and agencies, he devoted his time and talent more to securing political rights than to securing educational uplift.

Importance of Education: Dr. Ambedkar thought that education was of tremendous importance as a foundation of progress. He thought that because people neglected the material needs of life and grew in different to the knowledge that enabled them to secure it, our country remained backward andher progress came to a standstill. He did not visualize education simply as a means for the development of a child's personality or as a source of earning ones livelihood. Rather, he considered education as the most powerful agent for bringing about desired changes in society and a prerequisite for organized effort for launching any social movement in modern times. For him education was an instrument to liberate the dalits from illiteracy, ignorance and superstitions and thus enable them to fight against all forms of injustice, exploitation and oppression. He felt if the dalits are educated than they could leave their tradition-al occupation and take up secular occupations thus breaking the age-old caste based structure of divisions of labor in our society. Babasaheb always held that education should be co-related to the social; political and economic needs of a developing nation. It should be an instrument of social change.It should beso devised, as to meet the realities of the times.With this end in view the People's Education Society, which was founded by Dr. Ambedkar started Diploma courses to equip students for responsible positions in various fields of profess-ional activity. He thus instituted the Siddharth College of Mass Communication and Media and the Siddharth Institute of Industry and Administration. He felt that for the betterment of society only education at school would not be enough. Informal education at home along with the education through news papers and other sources was also necessary.

Aims of Education :

The ultimate aim of education in ancient India was not knowledge as preparation forlife but for complete realization of self ancient educationist considered 'Vidya' knowledge as the third eye of man which gives him insight motto all affairs and teaches him how to actrighteously.Thus the aim of Education was self- realization. The immediate aim of education was to prepare the different classes of people for their actual needs of life. In Medieval India the aims of education stressed upon religious ideals and vocational growth. However education during British rule wasn't related to the needs of India, therefore I twas opposed.

Education in Free India brought in qualitative changes. Many committees and commissions were appointed during this time and aims of modernization, national integration, development of social and moral values;increasing productivity;promoting secularism were enforced in education. These aims are also stressed by Babasaheb.

Dr.Ambedkar upheld the democratic concept in education propounded by Dewey. Any education given by a group tends to socialize its members. Thus it is the responsibility ofthe society to impart education. Dr.Ambedkar himself was an example of what education could do to the under-privileged

Scanned with OKEN Scanner

मराठी भाषा व साहित्य विभाग २०२१-२२

मराठी प्राध्यापक परिषदेचे ३५ वे अधिवेशन उत्साहात संपन्न

मानवी मूल्य रुजविण्याची खरी ताकद मराठी भाषेतच - डॉ. शोभा रोकडे

स्थानिक दिग्रस विभागीय शिक्षण प्रसारक मंडळ दिग्रस द्वारा संचालित, बा.बु.कला, ना.भ.वाणिज्य व बा.पा. विज्ञान महाविद्यालय दिग्रस येथे संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ,मराठी प्राध्यापक परिषदेचे ३५ वे अधिवेशन नुकतेच मोठ्या उत्साहपूर्ण वातावरणात ख्यातनाम कवयित्री, समाजसेविका प्रा.डॉ.शोभाताई रोकडे, बडनेरा यांच्या अध्यक्षतेखाली संपन्न झाले. आपल्या अध्यक्षीय भाषणात अगदी सव्वातास पर्यंत अत्यंत मृदू वाणीतून आपले चिंतनशील विचार मांडताना डॉ. शोभा रोकडे म्हणाल्या, माणसामध्ये योग्य मूल्य रुजवण्याची खरी ताकद मराठी भाषेमध्ये आहे.महाविद्यालयातील मराठी भाषेचा प्राध्यापक हा अत्यंत जबाबदार व महत्त्वपूर्ण असल्यानं विद्यार्थ्यांमध्ये उत्तम प्रतिभेची बीजं अंकुरीत करण्याचं महत्त्वाचं काम मराठीच्या प्राध्यापकांकडूनच चांगलं होतं.म्हणूनच हा प्राध्यापक आपल्या विषयात अत्यंत निष्णात व अधिकाधिक समृद्ध, परिपक्व आणि तरबेज होण्याची गरज आहे. एकदा का नोकरी मिळाली की संपले, ही वृत्ती भविष्यात प्रचंड घातक ठरणारी वृत्ती आहे. असे प्रतिपादन त्यांनी केले.

सदर अधिवेशनाचे उद्घाटक म्हणून डी. व्ही. एस. पी. मंडळाचे अध्यक्ष मा. श्री विजयकुमारजी बंग तर स्वागताध्यक्ष म्हणून महाविद्यालयाचे प्राचार्य कॅप्टन विनोद खळतकर व मराठी प्राध्यापक परिषदेचे अध्यक्ष प्राचार्य डॉ.पवन मांडवकर हे उपस्थित होते. तसेच प्रमुख अतिथी म्हणून माजी मराठी विभाग प्रमुख, सं.गा.बा.अमरावती विद्यापीठ प्रा.डॉ.मनोज तायडे सर,* डी.व्ही.एस.पी.मंडळाचे सचिव द्वय मा.श्री.श्यामभाऊ पाटील- महिंद्रे व डॉ. अभयजी पाटील, डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे उपाध्यक्ष डॉ.प्रदीपजी मेहता, सदस्य मा.श्री.रघुराजसिंह चौहाण, मराठी व वाणिज्य भाषा अभ्यास मंडळाच्या अध्यक्षा डॉ.ममता इंगोले यांची देखील उपस्थिती होती. या पहिल्या उद्घाटन सत्राचे प्रास्ताविक या अधिवेशनाचे आयोजक प्रोफेसर डॉ. रूपेश नरहरी कऱ्हाडे यांनी केले. सूत्रसंचालन डॉ.अपर्णा पाटील तर आभार प्रदर्शन प्रा. निलेश गायकवाड यांनी केले.

मराठी भाषा व साहित्य संशोधनाच्या नव्या दिशा या अत्यंत महत्त्वपूर्ण विषयावर सादर एकदिवसीय अधिवेशनामध्ये दिवसभरातील विविध चार सत्रांमध्ये अनेक नामवंत वक्त्यांनी सविस्तर असे चर्चा - चिंतन-प्रबोधन व मार्गदर्शन केले आणि हे ३५ वे अधिवेशन यशस्वी करण्यामध्ये मौलिक हातभार लावला.

डॉ.अशोक पळवेकर यांच्या अध्यक्षतेखाली आयोजित दुसऱ्या सत्रामध्ये पीएच.डी. शोधप्रबंध प्रत्यक्ष लेखन: सतर्कता- चर्चा- चिंतन- आणि मार्गदर्शन, या विषयावर डॉ. कमलाकर पायस, अमरावती आणि डॉ.श्रीकृष्ण काकडे, अकोला या दोन वक्त्यांनी खूप सखोल आणि सर्वांगसुंदर मार्गदर्शन केले. या सत्राचे अध्यक्ष चिंतनशील आंबेडकरवादी कवी - विचारवंत डॉ. अशोक पळवेकर यांनी पीएच.डी. शोधप्रबंधाच्या आराखड्याचे स्वरूप व रूपरेषा, मांडणी या संदर्भात अगदी बारीक - सारिक अभ्यासपूर्ण,महत्त्वपूर्ण बाबींचा तपशीलवार आलेखच शब्दरूपानं मांडला. या सत्राचे सूत्रसंचालन डॉ. शांतरक्षित गावंडे, नेर यांनी मोठ्या कौशल्यपूर्णतेने केले.

या अधिवेशनाच्या तिसऱ्या सत्राचे अध्यक्ष डॉ. गणेश मालटे हे होते. पीएच.डी. शोधप्रबंधाचा आराखड्याचे स्वरूप: चर्चा- चिंतन- प्रबोधन व मार्गदर्शन या विषयावर डॉ. शिवाजी नागरे, अकोला यांनी आपले अमूल्य असे मार्गदर्शन केले.या सत्राचे सूत्रसंचालन डॉ.प्रल्हाद वावरे, पुसद यांनी शैलीसुंदरतेने केले.

या ३५ व्या अधिवेशनाच्या समारोप सत्राचे अध्यक्ष प्राचार्य कॅप्टन विनोद खळतकर हे होते तर प्रमुख अतिथी म्हणून प्रा.डॉ. ममता इंगोले, अधिवेशनाध्यक्षा प्रा.डॉ.शोभा रोकडे,प्रा डॉ. पवन मांडवकर, कळंब हेही उपस्थित होते. प्रा.डॉ.ममता इंगोले यांनी आजच्या संशोधनाची सद्यस्थिती यावर सखोल, महत्त्वपूर्ण व अत्यंत मार्मिक भाष्य केले.

मराठी प्राध्यापक परिषदेचे सचिव प्रा. अतुलकुमार सारडे यांच्या ठराव वाचनाने अधिवेशनाची सांगता करण्यात आली. सदर समारोपीय सत्राचे सूत्रसंचालन प्रा.निलेश गायकवाड यांनी केले तर एकूणच अधिवेशनाच्या साफल्यसाठी झटणाऱ्या सर्व उपयुक्त घटकांचे आभार मराठी विभाग प्रमुख, प्रोफेसर डॉ. रूपेश कऱ्हाडे यांनी मोठ्या सौजन्यशीलतेनं मानले. या अधिवेशनाच्या यशस्वीतेकरीता प्राचार्य व्ही.एल. खळतकर, प्रोफेसर डॉ. रूपेश कऱ्हाडे, डॉ. अपर्णा पाटील, साहायक प्रा.निलेश गायकवाड , प्रा. कु.आम्रपाली मेश्राम प्रा. कु. प्राची गावंडे, मराठी साहित्योपासक मंडळ अध्यक्ष श्यामकुमार बिडवाल, धम्मपाल दंदे,नारायण सालोडकर, संदीप पवार, कु.अंकिता धवणे, अमोल राठोड, कु.काजल झिंगुर्डे, कु.समृद्धी निंबाळकर, कु.कोमल मुळे, कु गायत्री मेहेत्रे तसेच महाविद्यालयातील सर्व प्राध्यापक वृंद यांनी अथक परिश्रम घेतले.

Scanned with OKEN Scanner

पदवी व पदव्युत्तर मराठी विभागातर्फे 'गझल लेखन तंत्र' यावर गेस्ट लेक्चर संपन्न

बापूराव बुटले कला, नारायणराव भट वाणिज्य व बापूसाहेब पाटील विज्ञान महाविद्यालय दिग्रस येथे नुकतेच महाविद्यालयाच्या सांस्कृतिक सभागृहामध्ये गझल लेखन : तंत्र आणि स्वरूप या विषयावर सुप्रसिद्ध गझलकारा सौ.आरतीताई पद्मावार यांचा अत्यंत बहारदार आणि रंगतदार अतिथी व्याख्यान मोठ्या संगीतमय वातावरणात संपन्न झाला.

आवश्यक मराठी आणि मराठी साहित्याचा विद्यार्थ्यांना गझल या काव्यप्रकाराचा सखोल परिचय व्हावा, गझल लेखनाच्या तंत्राची मुळातून माहिती मिळावी आणि यातून गझल लेखनाची प्रेरणा मिळावी या महत्त्वपूर्ण उद्देशाने कॉलेज आय.क्यू.ए.सी.व मराठी विभाग आणि मराठी साहित्योपासक मंडळातर्फे सदर गेस्ट लेक्चरचे आयोजन करण्यात आले होते.

या कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी महाविद्यालयाचे प्राचार्य कॅप्टन व्ही. एल. खळतकर हे होते, प्रमुख अतिथी म्हणून आय.क्यू.ए.सी. समन्वयक डॉ. आर. एम. कदम तर प्रमुख अतिथी मार्गदर्शक (गेस्ट लेक्चर) म्हणून उत्कृष्ट गझलकारा सौ.आरतीताई पद्मावार ह्या उपस्थित होत्या. महाविद्यालयातर्फे त्यांचा शाल व पुस्तक भेट देवून भावपूर्ण सत्कार करण्यात आला. सौ.आरतीताई पद्मावार यांनी आपल्या अतिथी मार्गदर्शनातून मराठी गझलेची फारसी, उर्दू, मराठी अशी परंपरा,गझल म्हणजे काय? गझल लेखनाचे तंत्र व स्वरूप, गझलेचे वृत्त, गझलेची जमीन, ऊला मिसरा-सानी मिसरा, मक्ता- मताला, शेर, काफीया, रदीफ, अलामत यासारख्या अत्यंत महत्वपूर्ण गोष्टी नेमकेपणाने विविध स्वलिखित गझलेचे उदाहरण देऊन विद्यार्थ्यांना अत्यंत सोप्या पद्धतीने समजावून सांगितले. खूप आशयघन अश्या विविध गझलांचे सुंदर आवाजात गायनही केले.

पदवी व पदव्युत्तर मराठी विभाग प्रमुख तसेच पीएच.डी. संशोधन केंद्र प्रमुख प्रोफेसर डॉ. रूपेश नरहरी कन्हाडे* यांनी कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक व अतिथी व्याख्याता यांचा सविस्तर परिचय करून दिला तसेच नामवंत गझलकार श्रीकृष्ण राऊत यांच्या 'दु:ख देखणे तुझे' या गझलेचे सुंदर गायन प्रा. रूपेश कन्हाडे यांनी केले. कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन प्रा. निलेश गायकवाड यांनी करून 'मित्र' या गझलेचे गायन केले, तर वैशिष्ट्यपूर्ण आभार प्रदर्शन प्रा.डॉ.अपर्णा अभय पाटील यांनी केले.

सदर कार्यक्रमांमध्ये अतिशय उत्साहानं प्रा.डॉ.व्ही.के. जाधव.प्रा. डॉ. आर. आर. वानखडे, प्रा.पी. व्ही. गावंडे, प्रा. डॉ. गौतम जयगावकर आणि इतर प्राध्यापक वृंद आवर्जून उपस्थित होते तसेच महाविद्यालयातील कला वाणिज्य व विज्ञान शाखेतील मराठी व मराठी साहित्य विषयाचे सर्व विद्यार्थी मोठ्या संख्येने उपस्थित होते. सदर कार्यक्रम यशस्वी करण्यासाठी श्याम बिडवाल,संदीप पवार, सोनू शेख, धम्मपाल दंदे, दुर्गेश आडे, नारायण सालोडकर, कु. अंकिता धवने, कु. काजल झिंगुर्डे, कु. प्राची गावंडे आणि मराठी साहित्योपासक मंडळाचे सर्व पदाधिकारी या सर्वांनी सर्वतोपरी अथक परिश्रम घेतले.

राज्यशास्त्र विभाग अहवाल

प्राचार्य कॅप्टन विनोद खळतकर यांच्या मार्गदर्शनाखाली राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख डॉ. अजय जाधव यांची शैक्षणिक सत्र २०२१–२२ मध्ये पुढील उपक्रम आणि कार्यक्रम राबविले.

१. संविधान दिन :

२६ नोव्हेंबर हा दिवस संविधान दिन म्हणून साजरा करण्यात आला. यावेळी संविधानच्या उद्देशिकेचे सामूहिक वाचन सुद्धा करण्यात आले.

२. आंतरराष्ट्रीय एड्स दिन :

१ डिसेंबर हा आंतरराष्ट्रीय एड्स दिन म्हणून साजरा करण्यात आला. या कार्यक्रमाचे अध्यक्ष कॅप्टन विनोद खळतकर तर प्रमुख मार्गदर्शन प्रा. मतीन खान आणि प्रमुख उपस्थिती म्हणून डॉ. वसंत जाधव होते.

३. मानवाधिकार दिन :

१० डिसेंबर हा आंतरराष्ट्रीय मानवाधिकार दिन म्हणून साजरा करण्यात आला. या कार्यक्रमाचे अध्यक्ष विजय रोटे तर प्रमुख अतिथी डॉ. मनोज भगत हे होते.

४. राष्ट्रीय मतदार दिन :

२५ जानेवारी हा राष्ट्रीय मतदार दिन विविध उपक्रमाद्वारे साजरा करण्यात आला. यामध्ये राज्यस्तरीय क्विझ कॉम्पिटिशन, निबंध स्पर्धा, नवमतदारांचा सत्कार, मतदान ओळखपत्राचे वितरण, मतदान जागृती रॅ... मतदार शपथ इत्यादींचा

Scanned with OKEN Scanner

समावेश होता. या कार्यक्रमाचे अध्यक्ष तहसिलदार सुधाकर राठोड प्रमुख अतिथी नायब तहसिलदार वसंत राठोड प्रमुख उपस्थिती प्राचार्य कॅप्टन विनोद खळतकर, डॉ. वसंत जाधव होते.

६. घर घर संविधान गाव गाव संविधान :

राज्यशास्त्र विभागाच्या वतीने घर घर संविधान गावा गाव संविधान हा उपक्रम राबविण्यात आला. या अंतर्गत पुसद तालुक्यातील इंदिरा नगर आणि दिग्रस तालुक्यातील निंबा येथे राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या शिबीरामध्ये जावून विभाग प्रमुख डॉ. अजय जाधव यांनी मार्गदर्शन केले.

या शिवाय महाविद्यालयामध्ये राष्ट्रीय छात्र सेना विभागाच्या वतीने आयोजित करणाऱ्या सर्वच कार्यक्रमांमध्ये तसेच महाविद्यालयाच्या इतर कार्यक्रमांमध्ये राज्यशास्त्र विभागाने सक्रिय सहभाग घेतला.

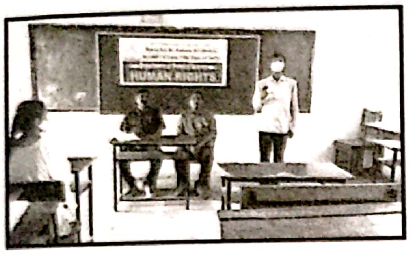

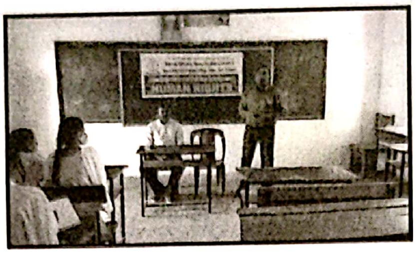

– इतिहास विभाग अहवाल –

१. इतिहास विभागाद्वारे दि. २६.११.२०२१ रोजी महाराष्ट्र शासनाच्या आदेशानुरूप ***'भारतीय संविधान दिवस'*** मोठ्या उत्साहाने साजरा करण्यात आला. २६ नोव्हेंबर या ऐतिहासिक दिवशी स्वतंत्र भारताचे संविधान स्वीकृत करण्यात आले. या दिवसाच्या स्मृतीप्रित्यर्थ सदर कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आलेले होते. या प्रसंगी भारतीय संविधानाच्या उद्देश पत्रिकेचे सामूहिक वाचन करण्यात आले. सदर कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी महाविद्यालयाचे प्राचार्य प्रा.व्ही.एल.खळतकर, आयोजक इतिहास विभागप्रमुख प्रा.पी.व्ही.गावंडे तर प्रमुख अतिथी म्हणून प्रा.डॉ.आर.आर.वानखडे, प्रा.डॉ.पी.एम.चांडक, प्रा.डॉ. एस.एम देवस्थळे, प्रा.डॉ.कु.पी.डी.भट, प्रा.डॉ.एम.एन.भगत आणि मोठ्या संख्येने विद्यार्थी उपस्थित होते.

२. इतिहास विभाग व महाविद्यालयीन आयक्यूएसी विभाग यांच्या संयुक्त विद्यमानातून ***बौध्दिक संपदा अधिकार कार्यदा : पेटंट व प्लॅग्यारिझम*** या विषयावर आभासी पध्दतीने दि.२५.०५.२०२२ रोजी कार्यशाळा संपन्न झाली. सदर कार्यशाळेस ***मुख्य वक्ते व विषय तज्ञ म्हणून श्री स्वप्निलजी गावंडे*** (संचालक,बीएलआय कन्सल्टनसी प्राय.लि. अमरावती) यांना आमंत्रित करण्यात आलेले होते. सदर कार्यशाळचे अध्यक्षीय स्थान महाविद्यालयाचे प्राचार्य कॅप्टन प्रा.व्ही.एल.खळतकर, आयोजक म्हणून आयक्यूएसी विभाग समन्वयक प्रा.डॉ.आर.एम.कदम व इतिहास विभागप्रमुख प्रा.पी.व्ही.गावंडे उपस्थित होते. कार्यशाळेस आभासी पद्धतीने ४४ सहभागींचा प्रतिसाद मिळाला.

३. विद्यार्थ्यांमध्ये व्यक्तिमत्व विकासाचे कौशल्य निर्माण व्हावे करिता दि. ०४.०५.२०२२ रोजी इतिहास विभागद्वारे व्यक्तिमत्व विकास आणि कौशल्य विकास या विषयावर मार्गदर्शन पर विशेष व्याख्यान कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले होते. सदर कायक्रमाचे मुख्य वक्ते म्हणून कनिष्ठ महाविद्यालयाचे प्रा.धीरज राहूतीया यांनी सदर विषयाची मांडणी केली. या प्रसंगी महाविद्यालयाचे प्राचार्य प्रा.व्ही.एल.खळतकर यांनी अध्यक्षीय स्थान भूषविले तर आयोजक म्हणून इतिहास विभागप्रमुख प्रा.पी.व्ही गावंडे, आयक्यूएसी विभाग समन्वयक प्रा.डॉ.आर.एम.कदम उपस्थित होते. सदर कार्यक्रमास विद्यार्थ्यांचा उत्तम प्रतिसाद मिळाला.

Scanned with OKEN Scanner

– वाणिज्य शाखा अहवाल –

शैक्षणिक सत्र २०२१–२२ मध्ये वाणिज्य विभागामार्फत खालील उपक्रम राबविण्यात आलेत.

१. वाणिज्य अभ्यास मंडळाची स्थापना :

वाणिज्य विभागामार्फत प्रत्येक शैक्षणिक वर्षात विद्यार्थ्यांचा सर्वांगिण विकास व्हावा या हेतूने वाणिज्य अभ्यास मंडळाची स्थापना करण्यात येते. दि.०५.१२.२०२१ वाणिज्य अभ्यास मंडळाची स्थापना करण्यात आली.

२. वाणिज्य अभ्यास मंडळाचे उद्‌घाटन -

वाणिज्य अभ्यास मंडळाचे उद्घाटन दि.१०.१२.२०२१ रोजी भारतीय जीवन बिमा निगम शाखा दिग्रस चे शाखाधिकारी श्री राजेश जयसिंगपुरे यांचे हस्ते आणि महाविद्यालयाचे प्राचार्य प्रा. व्ही.एल. खळतकर यांच्या अध्यक्षतेत तसेच भौतिकशास्त्र विभागप्रमुख प्रा.डॉ.व्ही.के. जाधव यांच्या प्रमुख उपस्थितीत संपन्न झाले.

३. सत्कार समारंभ -

वाणिज्य विभागाचे वरिष्ठ प्रा.डॉ.दिपक डी.निलावार यांनी महाराष्ट्र शासनाचा उपक्रम करियर कट्टा उपक्रमात महाविद्यालयात राबविला असतांना अमरावती विभागतून विद्यार्थी नोंदनीमध्ये द्वितीय क्रमांक मिळविला तसेच अमरावती विभागातून सर्वोत्कृष्ट समन्वयक म्हणून निवड झाल्याबद्दल वाणिज्य विभागातर्फे दि.०३.०३.२०२२ रोजी त्यांचा सत्कार करण्यात आला. तसेच नॅक मूल्यांकन समिती परिक्षणात महाविद्यालयाला *'अ'* दर्जा प्राप्त झाला त्याबद्दल महाविद्यालयाचे प्राचार्य प्रा.व्ही.एल.खळतकर, नॅक समिती समन्वयक प्रा.डॉ. मुकूंद ढोरे, आयक्युएसी समिती समन्वयक प्रा.डॉ. संजय देवस्थळे यांचा सत्कार दि.०३.०३.२०२२ वाणिज्य विभागामार्फत करण्यात आला.

४. शैक्षणिक सहल -

वाणिज्य विभागातील विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक सत्र २०२१–२२ मधील शैक्षणिक व औद्योगिक भेट अभ्यास सहल दि.२२ मार्च ते २५ मार्च २०२२ दरम्यान आनंदवन, वरोरा, भद्रावती, चंद्रपूर, चपराळा अभायारण्य, लोकबिरादरी प्रकल्प हेमलकसा येथे आयोजित करण्यात आली होती.

५. स्टूडंट एक्चेंज प्रोग्राम -

दि. ०१.०४.२०२२ रोजी श्री मुंगसाजी महाराज महाविद्यालय येथील वाणिज्य विभागाचे एकुण ३० विद्यार्थी आपल्या महाविद्यालयातील शिक्षण पध्दती व महाविद्यालयाची पाहणी करण्याकरिता वाणिज्य विभाग प्रमुख प्रा.डॉ.खुशाल व्ही. ढवळे यांचे मार्गदर्शनाखाली आलेत. व त्यांनी आपल्या महाविद्यालयात वर्गात बसून प्रशिक्षण घेतले. या सर्व विद्यार्थ्यांचे स्वागत वाणिज्य विभागप्रमुख प्रा.एस.पी. बडवाईक, प्रा.दिपक निलावार, प्रा. दिनेश साटोणे यांनी केले.

६. गेस्ट लेक्चर -

दि. २९.०३.२०२२ रोजी रोजगाराच्या संधी व कमवा व शिका याविषयावर समर्थ सक्सेस संस्था, पूणे येथील विभागीय प्रबंधक श्री रवि चव्हाण आणि तालुका समन्वयक व हिंदू पेपर चे वार्ताहार श्री अनिल राठोड यांचे मार्गदर्शन संपन्न झाले. या समांभाचे अध्यक्ष स्थानी वाणिज्य विभागप्रमुख प्रा.एस.पी. बडवाईक होते तर सूत्रसंचालन प्रा. दिनेश साटोणे व आभार प्रदर्शन कु. वैष्णवी चिरडे हिने केले.

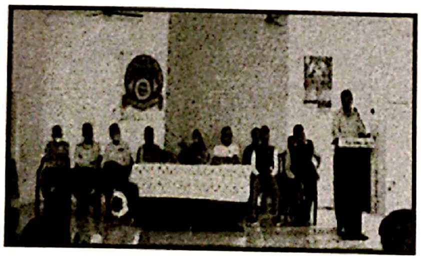

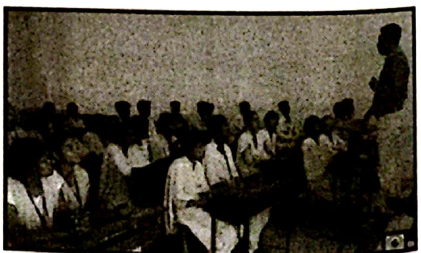

Scanned with OKEN Scanner

भौतिकशास्त्र विभाग अहवाल

महाविद्यालयाच्या भौतिकशास्त्र विभागाच्या वतीने दि. १३ जानेवारी २०२२ रोजी आभासी पद्धतीने गेस्ट लेक्चर चे आयोजन करण्यात आले. याप्रसंगी प्रा.डॉ. प्रदीप गायकवाड, अटल कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय गेवराई जि. बीड यांनी भौतिकशास्त्र विषयाच्या पदवीधरांसाठी नौकरी / व्यवसायाच्या संधी (Career Opportunities for Physics Gradutes) या विषयावर मार्गदर्शन केले. भौतिकशास्त्र विषयाची विविध औद्योगिक क्षेत्रात व वैज्ञानिक संस्थांमध्ये मोठ्या प्रमाणात उपयोगिता असल्यामुळे भौतिकशास्त्राच्या पदवीधरांना व्यवसाया ची संधी मोठ्या प्रमाणात उपलब्ध असल्याचे सांगितले. या कार्यक्रमच्या अध्यक्षस्थानी भौतिकशास्त्र विभागप्रमुख प्रा. डॉ.व्ही.के. जाधव सर,कार्यक्रमाचे प्रस्ताविक प्रा.डॉ.पी.एम. चांडक सर व कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन व आभार प्रदर्शन डॉ.जी.एस. जयगावकर यांनी केले. या कार्यक्रमच्या यशस्वी आयोजनासाठी प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल.खळतकर यांच्या मार्गदर्शनाखाली भौतिकशास्त्र विभागप्रमुख प्रा.डॉ.व्ही.के.जाधव, प्रा.डॉ.पी.चांडक, प्रा.डॉ.जी.एस. जयगांवकर यांनी अथक परिश्रम घेतले.

भौतिकशास्त्र विभागाच्या वतीने दि. २८.०२.२०२२ रोजी महाविद्यालयामध्ये राष्ट्रीय विज्ञान दिन साजरा करण्यात आला. या कार्यक्रमाच्या सुरवातीला भारतरत्न डॉ. सी.व्ही. रमण यांच्या प्रतिमेचे पूजन करण्यात आले. याप्रसंगी महाविद्यालयाच्या कला, वाणिज्य व विज्ञान शाखेचे प्राध्यापक व शिक्षकेत्तर कर्मचारी उपस्थित होते. याप्रसंगी विद्यार्थ्यांसाठी विज्ञान प्रश्नमंजूषा आयोजित करण्यात आली. त्यामध्ये बी.एस्सी. प्रथम, द्वितीय व तृतीय वर्षाच्या एकूण ८६ विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला. या प्रश्न मंजूषास्पर्धेत यशस्वी विद्यार्थी व सहभागी विद्यार्थ्यांना प्रमाणपत्र वितरण मा.प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल. खळतकर यांच्या हस्ते करण्यात आले.

- Department of Zoology -

The department of Zoology has organized various activities in the session 2021-22.

1) Online Guest lecture on "Snake Venom & anti-venom" by Dr. Sandeep Chede, Assistant Professor, G.S.G. College, Umarkhed, Dist-Yavatmal was held on 10th Jan. 2022.

2) Online Guest lecture on "Mechanism Of Respiration" by Dr. Sagar D. Dawada, Assistant Professor, Indira Gandhi Arts College, Ralegaon, Dist-Yavatmal was held on 18th Jan. 2022

3) Model competition on various themes like Genetics, Ecology, Immunology, Aquaculture, Molecular Biology, Cell Biology, Evolution & Biotechnology on dated 17th March 2022.

4) Field visit to Forest area of BhavaniTekadi to study biodiversity of Invertebrate fauna on 22nd March 2022.

5) Blood group testing camp for NSS Volunteers & V~lagers of Nimbha Village on 25th March 2022 in NSS special camp.

- Department of Chemistry -

The department of Chemistry organizes various extension activities in session 2021-2022 for the benefits of students. The different activities are as follow :

1. Science day exam prize distribution.
2. Guest lecture on Science Day.
3. Guest Lecture on academic Syllabus
4. Visit to water treatment plant.

- Department of Botany -

1) Department of Botany organized National Online E-Poster Competition & Celebration of World Fungus Day 2021 in collaboration with Shri Shivaji Science College Amravati & Mycological Society of India On the Occasion of World Fungus Day 2021 Shri Shivaji Science College Amravati and Mycological Society of India hosted many events in collaboration with some colleges during Fungal Awareness week from 27th September 2021 to 2nd October 2021 , So our Department of Botany Bapuraoji Butle Arts, Narayanrao Bhat Commerce and Bapusaheb Patil Science College got opportunity to host collaborative activity of organizing **National Online E-Poster Competition on Theme Fungi: Boon to Mankind** on **28th September 2021** for UG, PG and Research Scholar students of life Sciences, We got huge response for registration about 103 students from all over India registered for the competition of which 71 students submitted E-Posters Out of 71 Participants jury selected best three posters one from each category of UG, PG and Research scholars based on various criteria like presentation, poster's relevance to the topic, photographs , diagrams and its inference. Ku. Utkarsha Vilas Wankhade, Vidyabharti Mahavidyalay Amravati was the winner of best poster in UG Category, Mr. Kanifnath Burgute , Vasantrao Naik Marathwada Krishi Vidyapeeth was the winner of best poster in PG Category and Ku. Jaina Vinodchandra Patel from Anand Agriculture University got the best poster award in Research Scholar category.

2) Department of Botany celebrated **Wildlife Week (2 October 2021 to 8 October 2021) by organizing Wildlife & Biodiversity Conservation Quiz** on 8th October 2021 to spread awareness among students about importance of wildlife and its conservation through brainstorming quiz competition. About 37 Students of all UG and PG classes participated in quiz. E-Certificate of Participation were distributed to all participants of quiz through mail.

3) On the **National Science Day 28th Feb. 2022**, Department of Botany and Science Club Organized **Online BioGenius Quiz Competition 2022**.

4) Department of Botany organized program on **International day of forests 21st March 2022 and also organized Poster Competition** on the theme Conservation of Forest for B.Sc. Final Year and M.Sc. Botany Students. From among UG and PG Classes about 7 students Participated in Poster competition and presented poster on various conservation themes regarding forest.

5) As a Part of curriculum of B.Sc. VI Sem. **Field Visit** has been organized on 22nd March 2022 to **Biodiversity and Butterfly Park** at **Bhavani Tekdi Mandir** maintained and managed by Forest Department, Government of Maharashtra on the occasion of International Day Of Forests 2022 to aware and motivate students about biodiversity of flora and fauna and their importance in ecosystem by studying them in their habitat at park. Shri. Kunal Limkar, Range Forest Officer Pusad forest division guided the students about career opportunities and competitive exams in forest department and motivate students to prepare themselves for the competitive exams. This Visit help students to get an experiential learning on biodiversity of flowering plants their identification and their various pollinators at biodiversity and butterfly park. This Field visit was organized jointly by Department of Botany and Zoology.

6) Post Graduate Department of Botany Organized **Inauguration of Botanical Society** on 31st March 2022.

7) Department of Botany organized **flower arrangement competition in cultural fest 'BNB Talent' on 28th April 2022**,Students from various faculties participated in the competition and presented their innovative flower bouquets and arrangements.

Scanned with OKEN Scanner

राष्ट्रीय छात्र सेना अहवाल

शैक्षणिक सत्र २०२१-२२ मध्ये प्राचार्य कॅप्टन विनोद खळतकर यांच्या मार्गदर्शनाखाली लेफ्टनंट डॉ. अजय जाधव असोसिएट एनसीसी ऑफीसर यांनी वर्षभर खालील उपक्रम आणि कार्यक्रम राबविले.

१. भारतीय संरक्षण दलातील संधी राष्ट्रीय वेबीनार :

दि. १०.०६.२०२१ रोजी अपॉर्च्युनिटी इन डिफेन्स फोर्स या विषयावर ऑनलाईन वेबिनार चे आयोजन करण्यात आले. याचे अध्यक्ष प्राचार्य कॅप्टन विनोद खळतकर हे होते तर प्रमुख मार्ग दर्शक कर्नल मुरली कृष्णा कंपनी कमांडर ४७ महाराष्ट्र बटालियन हे होते. या वेबीनार मध्ये जवळपास ५०० विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदवला.

२. आंतरराष्ट्रीय योग दिवस :

दि. २१.०६.२०२१ रोजी ऑनलाईन आणि ऑफलाईन पद्धतीने आंतरराष्ट्रीय योग दिनाचे आयोजन करण्यात आले. ऑनलाईन कार्यक्रमाचे मुख्य मार्गदर्शक डॉ. मुरलीधर राठी तर ऑफलाईन कार्यक्रमाचे मुख्य मार्गदर्शक संजय निरपासे होते.

३. आजादी का अमृत महोत्सव पोस्टर कॉम्पिटीशन :

१५ ऑगस्ट या स्वातंत्र्य दिनाचे औचित्य साधून डी.जी.एन.सी.सी. ने आयोजित केलेल्या आजादी का अमृत महोत्सव पोस्टर कॉम्पिटीशन मध्ये राष्ट्रीय छात्र सेनेच्या विद्यार्थ्यांनी उत्साहात सहभागी झाले.

४. फ्रिडम रन फिट इंडिया रन:

आजादी का अमृत महोत्सव कार्यक्रमांतर्गत २ ऑक्टोबर रोजी महात्मा गांधी जयंती चे औचित्य साधून हा कार्यक्रम राबविण्यात आला. नागरिकांमध्ये आरोग्य सुदृढ करण्यासाठी जन जागृती रॅली काढण्यात आली.

५. सत्कार आणि मार्गदर्शन :

भारतीय सैन दलात भरती झालेल्या राष्ट्रीय छात्र सेनेच्या शुभम लोंढे याचा सत्कार करण्यात आला. शुभम लोंढे यांनी भारतीय सैन्य दलात भरती होण्यासाठी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले.

६. कोविड लसीकरण शिबीर :

२९.१०.२०२१ रोजी कोविड प्रतिबंधक लसीकरण अभियानांतर्गत महाविद्यालयातील प्राध्यापक शिक्षकेत्तर कर्मचारी आणि विद्यार्थ्यांकरिता लसीकरण शिबीराचे आयोजन करण्यात आले.

७. राष्ट्रीय छात्र सेना दिवस :

राष्ट्रीय छात्र सेना स्थापना दिना निमीत्त महाविद्यालयात क्रॉसकंट्री स्पधेचे आयोजन करण्यात आले. या स्पर्धेत मुलींच्या गटात प्रथम क्रमांक कु. साक्षी जाधव, द्वितीय अश्विनी गव्हाणे आणि तृतीय क्रमांक कु. कोमल ससाने आणि कु. प्रांजली राठोड यांनी पटकावले. मुलांच्या गटात प्रथम क्रमांक अविनाश राठोड, द्वितीय प्रविण गव्हाणे आणि तृतीय तुषार राठोड व स्वप्निल पठाडे यांनी पटकावले.

८. आंतरराष्ट्रीय एड्स दिन :

१ डिसेंबर हा आंतरराष्ट्रीय एड्स दिन म्हणून साजरा करण्यात आला. या कार्यक्रमाचे अध्यक्ष कॅप्टन विनोद खळतकर तर प्रमुख मार्गदर्शन प्रा. मतीन खान आणि प्रमुख उपस्थिती म्हणून डॉ. वसंत जाधव होते.

९. बिपीन रावत यांना श्रध्दांजली :

दि. ११.१२.२०१९ रोजी भारताचे पहिले सीडीएस जनरल बिपिन रावत आणि त्यांच्या सहकाऱ्यांचे हेलिकॉप्टर दुर्घटनेमध्ये शहीद झाल्याबद्दल श्रध्दांजलीचा कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला.

१०. स्वर्णिम विजय दिवस :

१६ डिसेंबर हा दिवस भारत-पाकीस्तान यांच्यात झालेल्या १९७१ च्या युध्दामध्ये भारताने प्राप्त केलेल्या विजयाला ५० वर्ष पुर्ण झाल्याबद्दल स्वर्णिम विजय दिवसाच्या आयोजन करण्यात आले.

११. स्वच्छता अभियान :

महाविद्यालय परिसरातील तसेच आजूबाजूला पसरलेली स्वच्छतेसाठी स्वच्छता अभियानाचे आयोजन दि.२२.१२.२०२१ रोजी करण्यात आले.

Scanned with OKEN Scanner

१२. शहीदो को शत शत नमन :

आजादी का अमृत महोत्सव अंतर्गत शहीदो को शत शत नमन या कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. यामध्ये १९७१ च्या युध्दात शहीद झालेल्या सुभेदार मनोहर उघडे यांच्या परिवाराला भारत सरकारच्या संरक्षण मंत्रालयाकडून देण्यात आलेल्या भेटवस्तू देवून शहीदाला सलामी अर्पण करण्यात आली.

१३. योगा कार्यशाळा :

दि. ०५.०५.२०२२ रोजी योग कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले याचे मुख्य मार्गदर्शक श्री संजय निरपासे होते.

१४. कु. नैना पवार ची निवड :

राष्ट्रीय छात्र सेनेची कु. नयना मनोज पवार ची निवड राज्यस्तरीय शुटींग स्पर्धे साठी झाली. याबद्दल प्राचार्य कॅप्टन विनोद खळतकर आणि लेफ्टनंट डॉ. अजय जाधव यांची तिचा सत्कार केला.

१५. नॅक मध्ये उत्कृष्ट प्रदर्शन :

राष्ट्रीय छात्र सेना युनिटने महाविद्यालयाची तपासणी साठी आलेल्या नॅक कमिटीचे टेबल ड्रिल सलामी शस्त्र मार्चिंग इत्यादी माध्यमातून स्वागत केले. नॅक कमिटीने एन.सी.सी. ने महाविद्यालयात केलेल्या उत्कृष्ट प्रदर्शनाचे कौतुक केले. तसेच देशभक्ती आणि राष्ट्रीय एकात्मतेसाठी पुरक वातावरण एन.सी.सी. ने केल्याचे शेरे सुध्दा दिले आहे.

१६. उत्कृष्ट निकाल :

राष्ट्रीय छात्र सेनेच्या सी सर्टिफिकेट परिक्षेचा निकाल ९८.९८ आणि बी सर्टिफिकेट परिक्षेचा निकाल सुध्दा ९८ लागला आहे. सी सर्टिफिकेट धारक विद्यार्थ्यांना संरक्षण दलासाठी घेण्यात येणाऱ्या युपीएससीची परिक्षा माफ केल्या जाते.

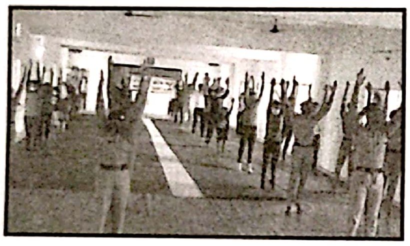

राष्ट्रीय सेवा योजना

नियमित कार्यक्रम अंतर्गत महाविद्यालयाच्या रा.से.यो. पथकामध्ये सत्र २०२१-२२ करिता १०० मुले व १०० मुलींचे नामांकन करण्यात आले. या वर्षामध्ये रा.से.यो. ने आंतरराष्ट्रीय योग दिवस, वृक्षारोपन, राष्ट्रीय सेवा योजना दिन, कोरोना लसीकरण शिबीरांचे आयोजन, जलसाक्षरता विषयी जागृती, फिट इंडीया प्लॉग रन, संविधान जगजागृती रॅली, राष्ट्रीय मतदार दिवस, कोवीड प्रतिबंधक लसीकरण अभियान, कोरोना संसर्गजन्य विषाणूच्या संदर्भात जनजागृती इत्यादी ठळक कार्यक्रम राबविण्यात आले.

विशेष शिबीर अंतर्गत दि. २१.०३.२०२२ ते २७.०३.२०२२ दरम्यान रा.से.यो. चे विशेष निवासी शिबीर दत्तकग्राम निंभा येथे संपन्न झाले. या शिबीरात ५० मुले व ५० मुली असे एकूण १०० रासेयो स्वयंसेवक सहभागी झाले. या शिबीरामध्ये कोरोना लसीकरण जनजागृती, ग्रामस्वच्छता, आरोग्य शिबीर व मोफत औषधी वाटप, व्यक्तिमत्व विकास, अंधश्रध्दा निर्मूलन व जनजागृती, पर्यावरण जागृती, जलव्यवस्थापन, व्यसनमुक्ती, वृक्ष संगोपन, घर घर संविधान गांव गांव संविधान, महीला बचत गट मेळावा व हळदी कुंकू कार्यक्रम, रक्तगट तपासणी, एडस् विषयी जनजागृती, ग्राहक प्रबोधन, महिला विषयक कायद्यांची माहिती, औषधी, वनस्पती छायाचित्र प्रदर्शनी व माहिती इत्यादी ठळक विषयांवर काम करण्यात आले.

सत्र २०२१-२२ या वर्षात खालील नमूद शिबीरात संबंधित विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदविला.

विद्यापीठ स्तरीय जिल्हा निहाय एकदिवसीय व्यक्तीमत्व विकास कार्यशाळा आणि रोजगार मार्गदर्शन (यवतमाळ जिल्हा) :

दि. २४ डिसेंबर २०२१ रोजी सावित्री ज्योतीराव समाजकार्य महाविद्यालय, यवतमाळ येथे आयोजित विद्यापीठ स्तरीय जिल्हा निहाय एकदिवसीय व्यक्तीमत्व विकास कार्यशाळेत १. कु. श्रध्दा माधव इंगोले (बी.कॉम. ३) २. कु. मोनीका राजु कोबे (बी.कॉम. २) ३. कु. अर्चना गजानन वाघमारे (बी.कॉम. ३) या रा.से.यो. स्वयंसेवीकांनी सहभाग नोंदविला.

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव निमीत्याने विद्यापीठ स्तरीय आपत्ती व्यवस्थापन द्विदिवसीय प्रशिक्षण कार्यशाळा :

दि. ०३/०३/२०२२ ते दि. ०४/०३/२०२२ या कालावधी मध्ये मुंगसाजी महाराज महाविद्यालय, दारव्हा येथे वरील कार्यशाळेत खालील स्वयंसेवकांनी सहभाग नोंदविला. १. वैभव दत्तराम राठोड (बी.एस्सी. भाग २) २. राज संजय राठोड (बी.एस्सी. भाग २).

दि. ०८ मार्च २०२२ रोजी सं.गा.बा. अमरावती विद्यापीठ, अमरावती, रा.से.यो. विभागातर्फे आयोजित आभासीत जागतिक महिला दिना निमीत्त कार्यशाळेला मुलींनी मोठ्या संख्येत सहभाग नोंदविला.

वरील सर्व कार्यक्रमच्या यशस्वी आयोजनासाठी प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल.खळतकर यांच्या मार्गदर्शनाखाली प्रा.डॉ. प्रवीण चांडक (रासेयो कार्यक्रम अधिकारी), प्रा.डॉ.कु पी.डी.भट (रासेयो महिला कार्यक्रम अधिकारी), प्रा. डॉ. मनोज भगत (रासेयो सहाय्यक कार्यक्रम अधिकारी) यांनी अथक परिश्रम घेतले.

– गृहअर्थशास्त्र विभाग –

१. गृहअर्थशास्त्र विभागात गृहअर्थशास्त्र मंडळाचे उद्घाटन ऑनलाईन पद्धतीने झाले. उद्घाटक डॉ. स्वप्ना देशमूख (वत्सलाबाई नाईक महिला महाविद्यालय गृहअर्थशास्त्र विभाग, पुसद) या होत्या. त्यांनी विद्यार्थीनीना ऑनलाईन शिक्षणाचे महत्व पटवून दिले. तसेच काही आरोग्यासंबंधी मार्गदर्शन केले. या कार्यक्रमाचे अध्यक्ष डॉ.ए.ए. पाटील तर आयोजन डॉ. एम.एम. जगताप दि. १७.११.२०२१ ला संपन्न झाला.

२. दिग्रस येथील पूजा गृह उद्योगाला भेट देण्यात आली. बी.ए. भाग २ च्या विद्यार्थीनी अभ्यासक्रमात असल्यामुळे घरगुती उद्योग करणाऱ्या महिला त्यांना काही प्रश्न विचारण्यात आले. दि. ०६.०२.२०२१ मार्गदर्शन डॉ.एम.एम. जगताप व श्रीमती रणखाम.

३. दि. ०९.१२.२०२१ रोजी महाविद्यालयातील गृहअर्थशास्त्र विभागाद्वारे बी.ए. भाग १,२,३ च्या विद्यार्थीनींकरीता पुष्परचना प्रशिक्षण चे आयोजन करण्यात आले. प्रमुख डॉ. लाभसेटवार होते. मॅडमनी विद्यार्थीनींना पुष्परचनेचे आपल्या जीवनातील महत्व काय याचे मार्गदर्शन केले. अध्यक्ष म्हणून डॉ. एम.एम. ढोरे कार्यक्रमाचे आयोजन डॉ.एम.एम. जगताप व श्रीमती रणखाम.

४. दि. २२.१२.२०२१ रोजी दिग्रस येथील मुकबधिर शाळेला भेट देण्यात आली. बी.ए. भाग ३ च्या विद्यार्थीनीनी त्या मुलांशी भेट घेतली. काही संवाद साधला. तेथील श्रीमती राठोड मॅडमनी काही विद्यार्थ्यांच्या दिनचर्या कशी असते हे थोडक्यात समजावून सांगीतले. डॉ.एम.एम. जगताप व श्रीमती रणखाम.

५. दि. ०८.०३.२०२२ रोजी महाविद्यालयात महिला दिन साजरा करण्यात आला. या कार्यक्रमाला सौ. सुषमा वाघमारे (उसाचा रसवाली), सौ. वनमाला तळेगांवकर (पुजा गृह उद्योग) सौ. मनिषा गडकर (लेडीज गारमेंटस), ॲड. समृध्दी व्यवहारे यांना निमंत्रीत कले होते. प्रत्येकीने आपआपल्या व्यवसायातील अनुभव सांगीतले कशाप्रकारे त्यांनी त्यांचा व्यवसाय उभा केला कशा अडचनींना त्यांना तोंड द्यावे लागले. याचे मार्गदर्शन केले. अध्यक्ष प्राचार्य खळतकर सर होते. तसेच सर्व प्राध्यापक वृंद.

६. दि. १०.०३.२०२२ रोजी दिग्रस येथील दिल्ली सेल ला भेट देण्यात आली. बी.ए. १ च्या विद्यार्थीनींनी अभ्यासक्रमता असल्यामुळे त्यांनी दिल्ली सेल ला भेट दिली. काही प्रश्न विचारण्यात आले व तेथील मालकाने मार्गदर्शन करुन विद्यार्थीनींचे समाधान केले. आयोजन डॉ.एम.एम. जगताप व श्रीमती रणखाम.

७. महाविद्यालयात दि. १५.०३.२०२२ ला आनंद मेळावा घेण्यात आला. बी.ए. भाग २ च्या विद्यार्थीनींनी आयोजन केले. या कार्यक्रमात सर्व विद्यार्थीनी सहभागी होत्या मार्गदर्शन डॉ.एम.एम. जगताप व श्रीमती रणखाम.

८. दि. २२.०४.२०२२ रोजी महाविद्यालय तसेच कौशल्य विकास आणि रोजगार कार्यालय, यवतमाळ यांच्या संयुक्त विद्यमाने हा कार्यक्रम राबविण्यात आला. विद्यार्थ्यांची नोंदणी करण्याकरिता रोजगार संधी उपलब्ध करुन ...

सौ. सकरापूरे, सौ. म्हात्रे, सौ. घाडगे या यवतमाळहून आल्या होत्या. त्यांनी विद्यार्थ्यांचे गृप बनवून त्यांना येणारे मॅसेज यावर भर टाकायला सांगीतले. आयोजन डॉ.एम.एम. जगताप तर आभार प्रदर्शन प्रा.पी.एम. दिवे.

९. दि. २४.०४.२०२२ रोजी बी.ए. भाग २ च्या विद्यार्थीनींना अभ्यासक्रमात Innovative Dish Nutritious अशा प्रकारे पदार्थ तयार करणे याचे प्रात्यक्षिक देण्यात आले. सौ. अर्चना फाळके यांनी बटाट्यापासून खिलेबी व ग्रीन ढोकला यामूळे भरपूर प्रमाणात पोषकघटक मिळते. आयोजन डॉ.एम.एम. जगताप व श्रीमती रणखाम.

१०. महाविद्यालयातील डॉ. ए.ए. पाटील मॅडमनी व्यक्तिमत्व विकास यावर मार्गदर्शन केले. बी.ए. भाग ३ च्या सर्व विद्यार्थीनींनी सहभागी होवून कार्यक्रमाची शोभा वाढवली तसेच आयोजन डॉ.एम.एम. जगताप व श्रीमती रणखाम.

११. Importance of Health & Hygiene आरोग्य आणि स्वच्छतेचे महत्व यावर व्याख्यान डॉ. प्रिती पी. गावंडे यांनी दिले. आपण आपला परिसर कसा असवा त्याचा आरोग्यावर होणारा परिणाम यावर मार्गदर्शन केले. अध्यक्ष प्राचार्य खळतकर सर तर आयोजन डॉ.एम.एम. जगताप व श्रीमती रणखाम.

१२. दि.०५.०५.२०२२ रोजी गृहअर्थशास्त्र विभागाद्वारे बी.ए. भाग ३ च्या Tea Party विद्यार्थीनींनी चे आयोजन केले. अभ्यासक्रमामध्ये असल्यामुळे प्राचार्य खळतकर सर व महाविद्यालयातील सर्व प्राध्यापक व कर्मचारी वर्ग उपस्थित होते. नाश्त्याचे तसेच थंडपेयाचे आयोजन केले होते. आयोजन डॉ.एम.एम. जगताप व श्रीमती रणखाम.

- Department of English -

Department of English arranges various activities every year. During the academic session 2021-2022, following activities were conducted by the Department of English. English Club was formed to fulfill the aims and objectives of English Language Club. Considering the importance of English Language, various activities are conducted.

On the occasion of International AIDS Day, a guest lecture on AIDS Awareness Program was organized by the Department of English in association with NSS & Dept off Political Science on 01st December 2021. The program was presided over by the HoD of Dept of Physics, Prof. Dr. V.K. Jadhao. Prof.Dr. V.K. Jadhao. Prof. Matin Khan and Prof. V.L. Khalatkar were the Chief Guests of the program.

On the occasion of "Energy Conservation Week", a guest lecture on "Energy Conservation" was organized by the Department of English on 18th Decemer 2021. The guest lecture program was presided over by the Principal of the College, Capt. V. L. Khalatkar, while Prof. Dr. V.K. Jadhao was the chief guest. Principal Capt. V. L. Khalatkar appealed to the students to save energy through his presidential speech. Prof.Dr. V.K. Jadhao guided the students on how to save energy by giving different examples from his scholarly lecture.

"Inauguration of English Club and Guest Lecture" was organized by the Department of English on 21st December, 2021. The chief guest of this program was Prof. Dr. Deepak Ulemale, Asst. Professor, Department of English, S.U. Deshmukh College Digras. The guest lecture program was presided over by the Principal of the College, Capt. V. L. Khalatkar. Dr. Deepak Ulemale spoke on "Importance of Reading, Listening, Personal Interviews and Group Discussions in Students' Life".

On the occasion of "World Consumer Day", Essay Competition on "Consumer's Right", "Importance of Consumer Day" and "Consumer & Fradulent Advertisements" was organized by the Department of English on 24th December 2021. We have received 107 essays from the students on the given topics. We arranged this competition to make the students aware. Out of these 107 essays, we have selected 03 best essays and felicitated the students by cash, certificate and bouquet.

'Guest Lecture' on the topic 'Importance of Literature in Our Life' was organized. The eminent speaker was Dr. Ku. Priyanka Ruikar, Mungsaji Maharaj Mahavidyalaya, Darwha. She explained the topic to the students in a very well manner. The students also interacted with the guest.

'Faculty Exchange' with the Faculties of Mungsaji Maharaj Mahavidyalaya, Darwha, Dist. Yavatmal. Dr. Arvind Ladole (HoD) and Prof. Ravi Borkar visited to the Department of English of the

Scanned with OKEN Scanner

College on 01.04.2022. They shared their knowledge with our students. Dr. V.K. Jadhao presided over the program. Prof. V.L.Khalatkar, Head, Department of English, of our college, Dr. M. N. Bhagat, Dr. Ku.P. D. Bhat took efforts for the success of the program.

'Students Exchange Program' with the Mungsaji Maharaj Mahavidyalaya, Darwha. Fourteen (14) students of Arts faculty from Mungsaji Maharaj Mahavidyalaya visited English Department of our college. On this occasion Dr. A.R. Ladole (HoD) M.M. College Darwha, Prof. Ravi Borkar and Prof. Ku. Priyanka Ruikar M.M. College Darwha were present. They visited the English Language Laboratory.

To make overall development of the students, the department was also conducted some activities like- Group Discussion, Seminar Presentation, Personal Interview, Reading Skill, Assignments, Question- Answer session etc. for the students.

करिअर अॅण्ड कौन्सिलिंग सेल, ट्रेनिंग अॅण्ड प्लेसमेंट सेल व करियर कट्टा अहवाल

आपल्या महाविद्यालयांमध्ये दरवर्षी करिअर अँड कौन्सिलिंग सेल या अंतर्गत स्पर्धा परिक्षा नोकरी विषयक मार्गदर्शन सत्र फिरविली जातात तसेच विद्यार्थ्यांना त्यांच्या करिअर विषयक अडचणी बाबत सुद्धा मार्गदर्शन केले जाते. 2021 22 या सत्रामध्ये विविध कार्यक्रमांचे आयोजन ऑनलाइन ऑफलाइन पद्धतीने केल्या गेले. तसेच ट्रेनिंग अँड प्लेसमेंट सेलच्या अंतर्गत विविध कंपन्यांचे प्लेसमेंट ड्राइव्ह घेऊन विद्यार्थ्यांकरिता नोकरीच्या संधी उपलब्ध करून देण्यात आल्या. करियर कट्टा हा उपक्रम महाविद्यालयामध्ये नव्याने सुरू करण्यात आला ज्या अंतर्गत विद्यार्थ्यांना 365 रुपयांमध्ये तीन वर्ष सतत विविध तज्ज्ञांद्वारे सखोल मार्गदर्शन केले जाते. तसेच 15 विविध कोर्सेस हे सुद्धा मोफत दिली जातात यामुळे शिक्षण घेता घेताच घरूनच विद्यार्थी ऑनलाईन पद्धतीने स्पर्धा परीक्षेचा अभ्यास चांगल्या प्रकारे करू शकतो अतिशय महत्त्वाकांक्षी योजना आपल्या महाविद्यालयात राबविल्या जात आहे. महाराष्ट्र राज्य उच्च व तंत्रशिक्षण विभाग व महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यता केंद्र यांच्या संयुक्त विद्यमाने करियर कट्टा या युवकांच्या सर्वांगीण विकासासाठी भव्य अतिशय महत्त्वपूर्ण उपक्रम सर्व महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांसाठी सुरू केला असून या उपक्रमांतर्गत घेण्यात आलेल्या राज्यस्तरीय स्पर्धेमध्ये सर्व नियम व अटींची पूर्तता करून आपल्या महाविद्यालयाने अमरावती विभागातून द्वितीय क्रमांक तसेच उत्कृष्ट राज्यस्तरीय महाविद्यालयीन समन्वयक म्हणून प्रा डॉ दीपक दत्तात्रय निलावार यांची निवड करण्यात आली. करियर खट्टा उपक्रमांतर्गत हे भव्य यश प्राप्त केल्याबद्दल सपकाळ नॉलेज हब, नाशिक येथे महाविद्यालयाचे प्राचार्य कॅप्टन व्ही. एल. खळतकर तसेच महाविद्यालयाचे करियर कट्टा समन्वयक प्रा. डॉ. दीपक दत्तात्रय निलावार यांचा प्रशस्तीपत्र सन्मानचिन्ह व पारितोषिक देऊन नामदार उदयजी सामंत, उच्च व तंत्र शिक्षण मंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांच्या हस्ते भव्य सत्कार करण्यात आला.

सत्र 2021-22 मध्ये खालील प्रमाणे कार्यक्रम राबविण्यात आले.

1. दिनांक 24 सप्टेंबर 2021 रोजी कोअर इन्फ्रास्ट्रक्चर प्रायव्हेट लिमिटेड अमरावती येथील परीक्षित सप्रे, विभाग प्रमुख, बिझनेस प्रोसेस ऑटोमेशन अंड सर्विसेस तसेच आशिष चित्तेकर, प्रॅक्टिस हेड, सिस्टीम अँड प्रोसेस डेव्हलपमेंट यांचे विद्यार्थ्यांसाठी रोजगार मार्गदर्शन व नोकरीच्या संधी या विषयावर मार्गदर्शन आयोजित करण्यात आले होते.
2. दिनांक 29 सप्टेंबर 2019 रोजी लाईफ स्किल ट्रेनिंग प्रोग्राम अंतर्गत ऑनलाइन मायक्रोसॉफ्ट टीम अॅप द्वारे राहुल मल्होत्रा ट्रेनर ग्लोबल टॅलेंट ट्रॅक पुणे यांचे मार्गदर्शन आयोजित करण्यात आले होते.
3. 27 ऑक्टोबर 2019 रोजी रोजगार मार्गदर्शन हा कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला होता याकरिता सागर पद्मावार, मॅनेजिंग डायरेक्टर, भुमी विकास इंडस्ट्रीज, सागर मांडनकर, मार्केटिंग मॅनेजर यांचे मार्गदर्शन विद्यार्थ्याकरिता घेण्यात आले.
4. 27 ऑक्टोबर 2019 रोजी भुमी विकास इंडस्ट्रीज, पार्थ प्लास्ट इंडस्ट्रीज, एस. पी. फर्टिलायझर्स या कंपन्यांच्या द्वारे भव्य प्लेसमेंट ड्राईव्ह आयोजित करण्यात आला यामध्ये मोठ्या प्रमाणात विद्यार्थी सहभागी झाले होते.
5. दिनांक 21 मे 2022 रोजी महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यता केंद्राचे संस्थापक अध्यक्ष तसेच करियर कट्टा निर्माते श्री यशवंत शितोळे यांचे विद्यार्थ्यांकरीता नोकरी तसेच रोजगार विषयक मार्गदर्शन आयोजित करण्यात आले होते.
6. करियर कट्टा उपक्रमांतर्गत ऑनलाईन पद्धतीने वर्षभर स्पर्धा परीक्षेत मार्गदर्शन सत्र राबविले जात आहेत.

ज्या विद्यार्थ्यांना करियर कट्टा उपक्रमांमध्ये सहभागी व्हायचे असेल त्यांनी प्रा निलावार सर यांच्याशी संपर्क साधावा.

Scanned with OKEN Scanner

– शारीरिक शिक्षण विभाग –

वर्ष २०२१-२०२२ मध्ये शारीरिक शिक्षण विभाग तर्फे विविध खेळ आणि क्रिडा चे प्रशिक्षण देण्यात आले. यामध्ये ज्युदो, कुस्ती, कबड्डी, ॲथलेटिक्स, वेट लिफ्टिंग शरीर सौष्ठव, १०० मीटर धावणे, २०० मीटर धावणे, गोळा फेक, थाळी फेक, भाला फेक, टेबल टेनिस, टेनीस आर्चरी, इ. या सर्व खेळाडूंनी संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ च्या आंतर महाविद्यालय खेळ व क्रिडा स्पर्धेत आपला सहभाग नोंदविला आणि महाविद्यालय करिता पदक प्राप्त केलेत.

पंकज राठोड बी.ए. भाग ३ च्या मध्ये शिकणाऱ्या या खेळाडूने राष्ट्रीय कबड्डी स्पर्धेत आपला सहभाग नोंदविला आहे. सदर स्पर्धा रोहतक हरियाणा येथे झाल्यात. तसेच त्याचे संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ च्या आंतर महाविद्यालय कबड्डी स्पर्धेत सुद्धा सहभाग नोंदविला आहे.

अकीद मलनस एम.ए. भाग १ च्या खेळाडूने संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ च्या आंतर महाविद्यालय ज्युदो स्पर्धेत आपल्या वजन गटात कांस्य पदक प्राप्त केले.

कु. अश्विनी ढोंन बी.ए. भाग २ मध्ये शिकणाऱ्या या खेळाडूने संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ च्या आंतर महाविद्यालय ज्युदो स्पर्धेत आपल्या वजन गटात सुवर्ण पदक प्राप्त केले आणि तिची निवड अखिल भारतीय विद्यापीठ ज्युदो स्पर्धा, कानपूर करिता निवड झाली आणि तिने विद्यापीठचा कलर कोट प्राप्त केला आहे.

चेतन जाधव बी.ए. भाग २ च्या मध्ये शिकणाऱ्या या खेळाडूने संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठच्या आंतर महाविद्यालय आर्चरी स्पर्धेत आपल्या गटात चवथे स्थान प्राप्त केले आणि त्याची निवड अखिल भारतीय आर्चरी स्पर्धा, मोहाली चंदीगढ करिता निवड आणि त्याने विद्यापीठचा कलर कोट प्राप्त केला आहे.

कु. आम्रपाली किर्तने बी.ए. भाग ३ च्या मध्ये शिकणाऱ्या या खेळाडूने संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठच्य आंतर महाविद्यालय ज्युदो स्पर्धेत आपल्या वजन गटात रौप्य पदक प्राप्त केले आहे.

कु. नेहा रत्ने बी.ए. भाग ३ च्या मध्ये शिकणाऱ्या या खेळाडूने संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठच्या आंतर महाविद्यालय ज्युदो स्पर्धेत आपल्या वजन गटात कांस्य पदक प्राप्त केले आहे.

पियुष राठोड बी.एस्सी. भाग ३ च्या मध्ये शिकणाऱ्या या खेळाडूने संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठच्य आंतर महाविद्यालय ज्युदो स्पर्धेत आपल्या वजन गटात कांस्य पदक प्राप्त केले आहे. तसेच महाराष्ट्र राज्य ज्युदो स्पर्धा, पुणे येथे आपला सहभाग नोंदविला आहे.

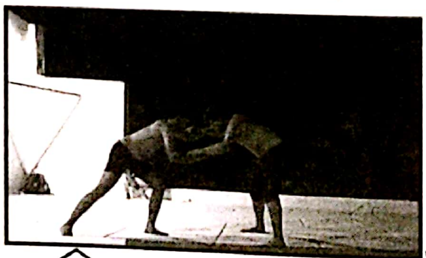

कनिष्ठ महाविद्यालय भाषानिहाय संपादक मंडळ

प्रा. आर.डी. बांदे
(पर्यवेक्षक)

प्रा. पी.एम. दिवे
(एच.एस.सी.व्होकेशनल प्रमुख)

मराठी

प्रा. जी.पी. खंडारे

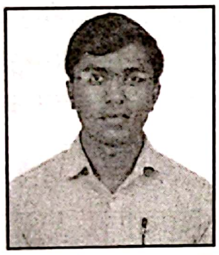

प्रा. सी.एन.खिराडे

हिन्दी

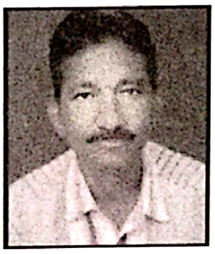

प्रा. डी.जी.चौधरी

इंग्रजी

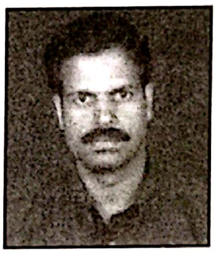

प्रा.सी.टी.जोगीया

प्रा.धीरज एन.राहुतिया

विद्यार्थी संपादक मंडळ

मराठी विभाग

कु. रोहिणी वाकोडे
११ वा (विज्ञान)

कु. श्रृती बेहरे
१२ वा (विज्ञान)

हिन्दी विभाग

कु. पूजा जाधव
११ वा (वाणिज्य)

कनिष्ठ महाविद्यालय

मराठी विभाग

थोर समाज सुधारक : डॉ. बी.आर.आंबेडकर

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी स्वातंत्र्य, समता, बंधुता या तत्वांवर समाज उभारणी करण्याचे ठरवले. जाती संस्थेला विरोध आणि समतेला प्राधान्य देणारा लढा त्यांनी उभारला. बहिष्कृत हितकारिणी सभेच्या माध्यमा-तून डॉ. बाबासाहेबांनी समाजाला 'शिका, संघटित व्हा आणि संघर्ष करा' असा संदेश दिला. यातुनच पुढे महाड येथील चवदार तळ्याचा सत्याग्रह झाला.सार्वजनिक पाणवठे सर्वांना खुले असले पाहिजेत, अशी भुमिका त्यांनी मांडली. त्यांनी विषमतेचा पुरस्कार करणाऱ्या मनुस्मृतीचे दहन केले. नाशिकच्या काळाराम मंदिरात सर्वांना मुक्त प्रवेश मिळावा यासाठी १९३० मध्ये सत्याग्रह सुरु केला. या सत्याग्रहाचे नेतृत्त्व कर्मवीर दादासाहेब गायकवाड यांनी केले.

वृत्तपत्रे आणि आंबेडकराचे अतूट नाते होते. जनजागरण करणे आणि लढा उभारणे या कामासाठी त्यांनी वृत्तपत्रांकडे चळवळीचे एक हत्यार म्हणून पाहिले. 'मुकनायक', 'बहिष्कृत भारत', 'जनता', 'समता' ही वृत्तपत्रे त्यांनी सुरु केली. कष्टकरी वर्गाला उज्वल भवितव्य लाभावे म्हणून 'स्वतंत्र मजूर पक्ष' स्थापन केला. पुढे 'शेड्युल्ड कास्ट फेडरेशन' पक्ष स्थापन करुन समते वर आधारित समाजरचना निर्माण करण्यावर भर दिला. १९५६ मध्ये बौध्द धर्माचा स्विकार केला.

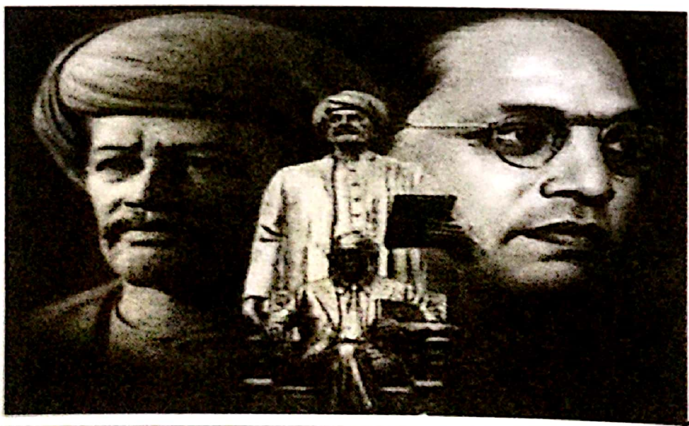

कु. श्रृती बेहेरे
वर्ग १२ वी कला

थोर समाज सुधारक : महात्मा जोतीराव फुले

''विद्येविना मती गेली । मतीविना निती गेली ।
नितीविना गती गेली । गतीविना वित्त गेले ।
वित्तविना शुद्र खचले ।
इतके अनर्थ एका अविद्येने केले ।।''

महात्मा जोतीराव फुले यांनी १८१३ मध्ये पुणे येथे 'सत्यशोधक समाजाची' स्थापना केली. अन्याय धर्माच्या परंपरेवर बौध्दिक आक्रमण करणारा विचार यामागे होता. बहुजन समाजाला नाडणाऱ्या प्रवृत्तींवर महात्मा जोतीराव फुले यांनी प्रहार केला. शेतकरी, कारागीर, कामगार आणि अठरा पगड जातीचे भले साधण्याचा मार्ग महात्मा जोतीराव फुले यांनी दाखविला. एकेश्वरवाद, वेद व पुराणांचे प्रामाण्य नाकारणे, विवेचक बुद्धिचे प्रामाण्य पुरोहितांच्या वर्चस्वाला व मध्यस्तीला विरोध, मूर्तीपुजेला विरोध, तिर्थ यात्रा विरोध, चमत्कारांवर अविश्वास परलोक कल्पनेला विरोध ही सत्यशोधक समाजाची वैशिष्ट्ये होती. महात्मा जोतीराव फुले आणि सावित्रीबाई फुले यांनी स्त्री-शिक्षणा च्या कार्यास १८८८ मध्ये सुरुवात केली. पुणे येथील भीडेंच्या वाड्यात मुलींची पहिली शाळा सुरु केली. स्त्री स्वातंत्र्याचा मार्ग शिक्षणातून जातो याची जाणीव समाजाला करुन दिली.

Scanned with OKEN Scanner

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांची शैक्षणिक भूमिका

कु. रोहिणी राजेंद्र वाकोडे
वर्ग : ११ वा (विज्ञान)

डॉ. पंजाबराव देशमुख हे सहकार कृषी शैक्षणिक अशा विविध क्षेत्रात ज्ञान व योगदान असणारे गतिशील असे व्यक्तिमत्व होय. त्यांचा जन्म २७ डिसेंबर १८९८ रोजी अमरावती जिल्ह्यातील नांदगांव खंडेश्वर तालुक्यातील पापळ या खेडेगावात एक शेतकरी कुटूंबात झाला. त्यांच्या वडिलांचे नांव शामराव तर आईचे नांव राधाबाई होते. इ.स.१९१८ मध्ये इयत्ता १० वी चांगल्या गुणांनी उत्तीर्ण झाल्यानंतर उच्चशिक्षणासाठी त्यांनी पुणे येथील फर्ग्युसन कॉलेजमध्ये प्रवेश घेतला आणि आपले महाविद्यालयीन शिक्षण पुणे येथे विशेष प्राविण्य संपादन करुन पुर्ण केले. इ.स.१९२० मध्ये ते उच्च शिक्षणासाठी इंग्लंडला गेले. तेथे त्यांनी एम.ए. ऑनर्स (संस्कृत) ही अत्यंत मानाची पदवी संपादन केली. इ.स. १९२५ मध्ये त्यांनी ऑक्सफर्ड युनि-व्हर्सिटीतून बार ॲटलॉ आणि डी.फील. या पदव्या संपादन केल्या''. 'वैदीक साहित्यातील धर्माचा उगम व विकास हा त्यांचा प्रबंधाचा विषय होता.' डॉ. पंजाबराव देशमुख हे श्री शिवाजी शैक्षणिक संस्था, अमरावतीचे संस्थापक अध्यक्ष होते. इ.स. १९३१ मध्ये संस्थेच्या कार्याची धुरा सांभाळली आणि अधिकाधिक शिक्षण प्रसार केला.

भारतीय तत्वज्ञानामध्ये जसे डॉ. पंजाबराव देशमुखांचे योगदान आहे तसे शिक्षण क्षेत्रातही त्याचे योगदान महत्त्वपुर्ण आहे. संसदेतील त्यांच्या भाषणातून आणि चर्चासत्र किंवा कार्यशाळांमधून त्यांनी जे विचार मांडले यातून त्यांनी शिक्षणाविषयी असलेली तळमळ त्यांची विशालदृष्टी आणि व्यक्ती व समाज विकासासाठीचे साधन असलेल्या शिक्षणाबद्दलचे विचार लक्षात येतात. जानेवारी १९५८ मध्ये श्री शिवाजी शिक्षणसंस्थेच्या सिल्वर जुबली समारंभाचे वेळी विदर्भ शैक्षणिक अधिवेशन भरविण्यात आले होते. त्यावेळी आपल्या प्रास्ताविक भाषणात डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी प्राथमिक शिक्षणाच्या सार्वजिकी- करण व सक्तीचे शिक्षण यावर भर दिला.

सन १९२८ ते १९३० या काळात डॉ. पंजाबराव देशमुख अमरावती जिल्हा शिक्षण मंडळाचे अध्यक्ष होते. त्यांच्या प्रेरणेने व कार्यामुळे संपूर्ण जिल्ह्यात ग्रामिण भागात प्राथमिक शाळा सुरु झाल्या. डॉ. पंजाबरावांच्या मते शैक्षणिक संस्थांमध्ये वाढ झाली तर अधिकाधिक लोकांना शिक्षण देता येईल आणि शिक्षण प्रसारातून वाईट रुढी, परंपरा किंवा अनिष्ट बाबींचे निर्मूलन करता येईल.

शिक्षण घेत असतांना कोणताही भेदभाव केला जाणार नाही. कोणत्याही जाती-धर्माचा, वंशाचा किंवा वर्गाच्या बालकांना जर एकसाथ, एकत्रित शिक्षण दिले तर जातीभेदाच्या भिंती उन्मळून पडतील आणि खऱ्या अर्थाने एकात्मता प्रस्थापित होईल.

सामाजिक समता व सामाजिक न्याय शिक्षणातून प्रस्थापित व्हावा यावर ते भर देत असत. वर्षानुवर्षे शिक्षणापासून वंचीत राहिलेल्या समाजाला इतरांच्या बरोबरीने आणण्यासाठी तत्यांना शिक्षणाच्या सोयींची संधी उपलब्ध करुन देणे म्हणजे खऱ्या अर्थाने सामाजिक समता प्रस्थापीत होईल. दि.११.०८.१९४८ रोजी भारतीय घटनेच्या मसुदा समितीच्या बैठकीत डॉ. पंजाबराव देशमुख म्हणाले,'सर्व काही गुणवत्तेच्या आधारे व्हावे, कोणालाही मदतीची गरज नाही, अशा केवळ घोषणा किंवा वल्गणा करुन उपयोग नाही. तर जे अपंग आहेत, आर्थिकदृष्ट्या कमकुवत आहेत जे शिक्षणाचा खर्च पेलू शकत नाही. अशांचा विचार केल्याशिवाय समानता व सामाजिक न्याय प्रस्थापीत होवू शकणार नाही' म्हणूनच अशा बालकांच्या शिक्षणासाठी मदत देणे हे सरकारचे कर्तव्य आहे. डॉ. पंजाबराव देशमुख हे भारतीय शेतकऱ्याची दैन्यावस्था जाणून होते आणि म्हणूनच या वर्गाच्या पाल्यांना शिक्षणाच्या सवलती द्याव्यात. शिक्षणाच्या संधी त्यांना उपलब्ध करुन द्याव्यात असे त्यांनी आग्रही मत प्रतिपादन केले. दि.०५.०६.१९५८ रोजी मालेगांव नाशिक येथे भरलेल्या राष्ट्रीय स्तराच्या शैक्षणिक अधिवेशनात अध्यक्षीय भाषण करतांना डॉ. पंजाबराव देशमुख म्हणाले, आपल्याला अगदी शिक्षण नसल्यापेक्षा केवळ लिहिता वाचता येणारे शिक्षणही चालेल आणि जर शहरातील लोक शिक्षणाचे कार्य करुन थकले असतील किंवा आता शिक्षण पुरे झाले, असे ज्यांना वाटत असेल तर अशांनी शहरी शाळा आणि महाविद्यालय बंद करुन मला ग्रामीण भागात शाळा सुरु करण्यासाठी परवानगी द्यावी,

Scanned with OKEN Scanner

यात मला फार आनंद वाटेल. यावरुन शिक्षण खरोखरच तळा-गळापर्यंत पोहचावे. समाजातील प्रत्येकाला ते घेता यावे. अशा उदात्त ध्येयानेच डॉ. पंजाबरावांनी शिक्षणामध्ये योगदान दिले.

लोकसभेत दि. ०८.०४.१९४८ रोजी शिक्षण सक्तीचे करावे या संदर्भात बिल पास झाले तेव्हा देशातील प्रत्येक युवकाला शिक्षण प्रशिक्षण सक्तीचे करावे कारण त्यामुळे शिस्त, संघटन, क्षमता आणि देशासाठी त्याग करण्याची वृत्ती युवकामध्ये विकसीत होईल. लोकशाही राष्ट्रामध्ये लोकशाही टिकविण्यासाठी आणि राष्ट्रीय एकात्मता साध्य करण्यासाठी या गुणांची आवश्यकता असल्याचे डॉ. पंजाबराव देशमुखांचे प्रांजळ मत होते.

महात्मा फुले प्रमाणेच डॉ. पंजाबराव देशमुखांनी शिक्षणाची गुणवत्ता टिकुन ठेवण्यासाठी स्त्री शिक्षणाचा पुरस्कार केला. त्यांनी सादर केलेल्या लोकविद्यापीठ या योजनेखाली विविध अभ्यासक्रमही सुचविले. नर्सिंग होम, शिशु आणि कुटूंब आरोग्य केंद्र अशा काही वैशिष्ट्यपूर्ण वाहिण्या या लोक-विद्यापीठाअंतर्गत चालविल्या जात होत्या. मुलींच्या वसति-गृहाला सोयी-सुविधा पुरवण्यावरही डॉ.पंजाबराव देशमुखांनी भर दिला. खऱ्या अर्थाने स्त्री शिक्षीत झाली तरच कुटुंबाचा विकास होईल हे जाणून डॉ. पंजाबरावांनी स्त्रीयांना शिक्षणाची दारे खुली केली अपूरानिधी सतत बदलणारे प्रशासन आणि भविष्यातील विकास कार्यक्रम अशा विविध कारणांचा पाठपुरावा करण्यासाठी आणि आपले कार्य उत्कृष्टरितीने करण्यासाठी काही शिक्षण संस्था असमर्थ ठरलेल्या होत्या. अशा कमकुवत किंवा डबगाईस आलेल्या संख्याचे आपल्या शिवाजी शिक्षण संस्थमध्ये डॉ. पंजाबरावांनी विलिनीकरण करुन समाजातील प्रत्येक घटकापर्यंत शिक्षण पोहचविण्याचे कार्य केले.

छत्रपती शिवाजी महाराज

कु. भाग्यश्री अरुण गावंडे
वर्ग : ११ वा (विज्ञान)

सह्याद्रीच्या कुशीतून
एक हिरा चमकला
भगवा चंदनाचा टिळा
शिवनेरीवर प्रगटला

हातात घेवून भवानी तलवार
शत्रूंवर गरजला
असा मर्द मराठी राजा
होऊन गेला

भवानी देवीचा होता
त्याच्या डोक्यावर हात
जनतेच्या मनात राहिला
अन राहिल हृदयात

अशा वाघिणीचा वाघ
पुन्हा नाही येईल जन्माला
त्यांचे थोडे कार्य करुन
अभिवादन करुन राजा शिवछत्रपतीला

अनेक राजे झाले
या भूमीवरती
एकच जाणता राजा
झाला माझा छत्रपती

मेहनती धाडसे मावळे
आणि भवानी माता सोबती
चहुकडे हर हर महादेव
जयघोष गर्जती

भल्याभल्यांची झोप उडवली
स्वराज्यासाठी दिली आहुती
एकच जाणता राजा महाराष्ट्राचा
मोगल सम्राटांची गुलामगिरी संपवली

महाराज तुमची आठवण जेव्हा येईल
डोळे मिटून तुमचे तेजस्वी रूप पाहिन

सावित्रीबाई फुले

कु. वैष्णवी घोरपडे
वर्ग : ११ वा (विज्ञान)

प्रगतीशील विचार करणाऱ्या फुले
घरो-घरी जाऊन गोळा केल्या मुली

लढली ती साऱ्यासाठी
मुलीला दिली खडू आणि पाठी
अडचणीला पाडल्या गाठी

मुली आल्या जन्मला की,
समजत होती आली साढीसाती
समाजाने विरोध केला मुलींच्या शिक्षणासाठी
फुलेंनी नाही खेळू दिली सागर गोठी

लोकांनी उचलल्या काठी-गोठी, शेण-माती
पण.... नाही केल लक्ष या गोष्टीसाठी
लक्ष धैर्य फक्त एकच मुलीच्या शिक्षणासाठी

मुलींसाठी केल्या साती-गाठी
शिक्षणाची घेतली काठी
ज्ञानाचा दिप जळवला, या उज्वल भविष्यासाठी

जन्मला आली अशी व्यक्ति
ती अमर होऊन गेली
मुलीचा स्वरुपात ती जीवंत राहु लागली
अशा ह्या सावित्रीबाई फुले.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

कु. तेजस्विनी गजानन पंधरे
वर्ग : ११ वा (विज्ञान)

दिले इंग्रजांना नकार,
बनले दीन दुबळ्यांचे आधार
करुनी बंद अत्याचारांचे प्रकार

होते जाति-धर्म भेदभाव
बसले मनावर घाव
करुनी स्थापित धर्म दिले बौध्द असे नाव

करुनी परिस्थीतीला अस्विकार
ज्ञानामुळे दिले देशाला आकार
दिले मिळवून सर्वांना अधिकार

देऊनी अडचनींना मात
केले ज्ञान आत्मसात
केले स्वतंत्र भारताच्या संविधानाची सुरवात

होते ते देशाचे आकाश
जिथे मिळाना सर्वांना प्रकाश
आणि वाचले देश धर्माचे विनाश

ज्यांनी जिंकले सर्वांचे मन
देशहितासाठी केले विदेश भ्रमण
अशा या महान आंबेडकरांना
माझे शत शत नमन

Scanned with OKEN Scanner

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

कु. पूजा संजय जाधव
वर्ग : ११ वा (वाणिज्य)

भीमराव रामजी आंबेडकर तथा डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे भारतीय न्यायशास्त्रज्ञ, अर्थशास्त्रज्ञ, राजकारणी तत्वज्ञ आणि समाजसुधारक होते. त्यांनी दलित बौध्द चळवळीला प्रेरणा दिली आणि अस्पृश्य लोकांविरुद्ध होणारा सामाजिक भेदभाव नष्ट करण्यासाठी चळवळ उभारली. तसेच महिलांच्या आणि कामगारांच्या हक्कांचे समर्थन केले. ते ब्रिटीश भारताचे मजूरमंत्री, स्वतंत्र भारताचे पहिले कायदेमंत्री, भारतीय संविधानाचे शिल्पकार, भारतीय बौद्ध धर्माचे पुनरुज्जीक होते. देशाच्या विविध क्षेत्रात दिलेल्या योगदानामुळे त्यांना *आधुनिक भारताचे शिल्पकार* किंवा *आधुनिक भारताचे निर्माते* असेही म्हणतात.

शैक्षणिक जागृती -

आंबेडकरांच्या मते हजारो वर्षापासून शिक्षण नाकार-लेल्या कनिष्ठ जातींमध्ये अज्ञान व निरक्षरता होती. यामुळे त्यांचे उच्च जाती हलक्या प्रतीची कामे स्वतः न करता कनिष्ठ जातींकडून सक्तीने करुन घेत. आंबेडकरांनी कनिष्ठ जातींना त्यांच्या या दयनीय स्थितीचे कारण शिक्षणाचा अभाव हेच आहे याची जाणीव आंबेडकरांनी करुन दिली. कनिष्ठ जातींच्या लोकांनी त्यांना प्रोत्साहन दिले. या मुलांना शिष्यवृत्ती, गणवेश व भोजन व निवारा अशा सुविधा पुरविण्याचा प्रयत्न केला. त्यांनी आपल्या अनुयायांना *'शिका संघटित व्हा आणि संघर्ष करा'* असा संदेश दिला.

बहिष्कृत हितकारीणी सभेची स्थापना -

कनिष्ठ जातीतील लोकांमध्ये शिक्षणाचा प्रसार व्हावा व त्यांची सामाजिक आर्थिक स्थिती सुधारावी म्हणून २० जुलै १९२४ रोजी मुंबई येथे डॉ. आंबेडकरांनी बहिष्कृत हितकारीणी सभा या संस्थेची स्थापना केली. या संघटनेच्यावतीने सोलापूर येथे ४ जानेवारी १९२५ रोजी एक वसतिगृह सुरु करुन दलित, गरिब विद्यार्थ्यांना निवास, भोजन, कपडे व शैक्षणिक साधनसामग्री पुरवली. आंबेडकरांनी या वसतिगृहास सोलापूर नगर पालिकेकडून रु. ४००००/- चे अनुदान मिळवून दिले. या संस्थने सरस्वती विलास नावाचे मासिक व एक मोफत वाचनालयही सुरु केले.

दलित शिक्षणसंस्थेची स्थापना -

१४ जून १९२८ रोजी डॉ. आंबेडकर यांनी दलित शिक्षणसंस्थेची स्थापना केली. दलितांच्या माध्यमिक शिक्षणाची सोय करणे हे या संस्थेचे मुख्य ध्येय होते. माध्यमिक शिक्षणाची जबाबदारी पेलण्यास ही संस्था समर्थ नसल्याने दलित विद्यार्थ्यांना वसतिगृहाची सुविधा उपलब्ध करुन देण्यासाठी मुंबई सरकारने या संस्थेस मदत करावी असे आवाहन बाबासाहेबांनी केले. त्यामुळे मुंबईच्या गव्हनर ८ ऑक्टोबर १९२८ रोजी माध्यमिक शाळेतील विद्यार्थ्यांसाठी ५ वसतिगृह मंजुर केली. तसेच गव्हर्नर दरमहा रु. ९०००/- चे अनुदानही वसतिगृहांना खर्चासाठी मंजूर केले. जेव्हा ही रक्कम खर्चासाठी अपूरी पडू लागली तेव्हा डॉ. आंबेडकरांनी मुस्लिम व पारशी समुदायातील धर्मादाय संस्थांकडून व इतर काही देणगीदारांकडून आर्थिक मदत मिळविली.

पीपल्स एज्युकेशन सोसायटीची स्थापना -

अस्पृश्यांसह निम्न मध्यमवर्गास उच्च शिक्षण देण्यासाठी डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांची ८ जुलै १९४५ रोजी पीपल्य एज्युकेशन सोसायटी या शैक्षणिक संस्थेची स्थापना केली. आंबेडकरांनी या संस्थेच्यावतीने सन १९४६ मध्ये मुंबईत सिद्धार्थ कला व विज्ञान महाविद्यालय, सन १९५३ मध्ये मुंबईत सिद्धार्थ वाणिज्य व अर्थशास्त्र महाविद्यालय तर सन १९५६ मध्ये मुंबईत सिद्धार्थ विधी महाविद्यालय सर्व समाजांसाठी सुरू केले. सध्या देशभरात या संस्थेची ३० पेक्षा जास्त महाविद्यालये आहेत.

Scanned with OKEN Scanner

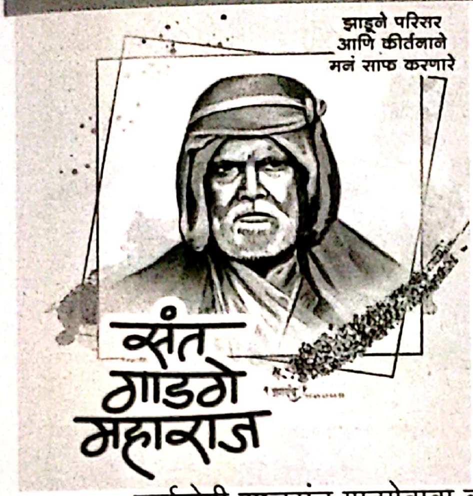

कर्मयोगी राष्ट्रसंत

संत गाडगे महाराज

कु. पूजा संजय जाधव
वर्ग : ११ वा (वाणिज्य)

कर्मयोगी राष्ट्रसंत गाडगेबाबा का जन्म महाराष्ट्र के अमरावती जिले के शेणगांव अंजनगांव में २३ फरवरी १८७६ को हुआ था । उनका बचपन का नाम डेबूजी झिंगराजी जानोरकर था । गाडगे बाबा सच्चे निष्काम कर्मयोगी थे ।

उन्होंने महाराष्ट्र के कोने कोन में अनेक धर्मशालांए, गौशालाए, विद्यालय, चिकित्सालय तथा छात्रावासों का निर्माण कराया । यह सब उन्होंने भीख मांग मांगकर बनवाया किंतू अपने सारे जीवन मे इस महापुरुष ने अपने लिये एक कुटिया तक नही बनवाई । उन्होंने धर्मशालाओं के बरामदे या आसपास के किसी वृक्ष के निचे ही अपनी सारी जिंदगी बिता दी ।

गुरुदेव आचार्य जी ने ठिक ही बताया है कि एक लडकी फटी पुरानी चादर और मिट्टी का एक बर्तन जो खाने पिने और किर्तन जो खाने पीने के समय ढपली का काम करता था, यही उनकी संपत्ती थी । इसी से उन्हे महाराष्ट्र के भिन्न–भिन्न भागों मे कही मिट्टी के बर्तन वाले गाडगेबाबा व कही चिथडे गोदडे वाले बाबा के नाम से पुकारा जाता था ।

यद्यपि बाबा अनपढ थे किंतू बडे बुद्धिवादी थे । पिता की मौत हो जाने से उन्हें बचपन से अपने नाना के यहा रहना पडा था । वहां गाय चराने और खेती का काम करना पडा था । सन १९०५ से १९१७ तक वे अज्ञातवास पर रहे । इसी बीच उन्होंने जीवन को बहुत नजदिक से देखा । अंधविश्वासों बाह्य आडबसे, रुढीयों तथा सामाजिक कुरितीयों एवं दुर्व्यसनों से समाज को कितनी भयंकर हानि हो सकती है, इसका उन्हें भलीभांति अनुभव हुआ । इसी कारण इनका उन्होंने घोर विरोध किया ।

संत गाडगे बाबा के जीवन का एकमात्र ध्येय था लोकसेवा । दीन दुःखीयों तथा उपेक्षितों की सेवा ही वे ईश्वर भक्ती मानते थे । धार्मिक आडंबरो का उन्होंने न प्रखर विरोध किया । उनका विश्वास था कि ईश्वर न तो तीर्थस्थानों मे है और न मंदीरों मे व न मुर्तियों मे दरिद्रय नारायण के रुप में ईश्वर मानव समाज में विद्यमान है । मनुष्य को चाहिए की वह इस भगवान को पहचाने और उसकी तन–मन–धन से सेवा करें । भूखों को भोजन, प्यासे को पानी, नंगे को वस्त्र, अनपढ को शिक्षा, बेकार को काम, निरास को दाढस और मूक जीवों को अभय प्रदान करना ही भगवान की सच्ची सेवा है ।

संत गाडगे बाबा द्वारा स्थापित गाडगे बाबा महाराज मिशन आज भी समाज सेवा मे रत है । मानवता के महान उपासक के २० दिसबंर १९५६ को ब्रम्हलिनी होने पर प्रसिद्ध संत तुकडोजी महाराज ने श्रध्दांजली अर्पित कर अपनी एक पुस्तक की भूमिका मे उन्हें मानवता के मुर्तिमान आदर्श के रुप में निरुपित कर उनकी वंदना की । उन्होंने बुद्ध की तरह ही अपना घर परिवार छोडकर मानव कल्याण के लिये अपना संपूर्ण जीवन समर्पित कर दिया ।

कर्मयोगी राष्ट्रसंत गाडगेबाबा एक सच्चे निष्काम कर्मयोगी थे । ऐसे महान संत को कोटी–कोटी प्रणाम ।

Scanned with OKEN Scanner

संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती संलग्नित,
डी.व्ही.एस.पी. मंडळ, दिग्रस द्वारा संचालित,

बापूरावजी बुटले कला, नारायणराव भट वाणिज्य व बापूसाहेब पाटील विज्ञान महाविद्यालय दिग्रस,

जि. यवतमाळ
नॅक मानांकीत अ दर्जा (CGPA 3.16)

कनिष्ठ महाविद्यालय

वार्षिक अहवाल २०२१-२२

बापूरावजी बुटले कला,नारायणराव भट वाणिज्य व बापूसाहेब पाटील विज्ञान कनिष्ठ महाविद्यालयात विद्यार्थ्यांच्या सुप्त कला गुणांना वाव मिळण्यांच्यादृष्टीने प्राचार्य व्ही.एल.खळतकर, पर्यवेक्षक प्रा. आर.जी.बांदे व सहकारी प्राध्यापक वृंदांच्या मार्गदर्शनामध्ये विविध कार्यक्रम राबविण्यात आले.

विद्यार्थ्यांच्या सुप्त गुणांना वाव देण्याबरोबरच शैक्षणिक प्रगती होण्याच्यादृष्टीने विद्यार्थ्यांकडून प्रत्येक विषयाची (वर्ग ११ वी व १२ वी) कसून तयारी करुन घेतली जाते. त्यामुळे कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या निकालाची उज्ज्वल परंपरा कायम आहे. सत्र २०२१-२२ वर्ग १२ वी मार्च २०२१ चा शाखानिहाय निकाल खालिलप्रमाणे -

H.S.C. बोर्डाचा निकाल १०० %

शाखा - कला शाखा

क्र.	विद्यार्थ्यांचे नांव	टक्केवारी	फोटो
१	कु. मंजू गणेश चव्हाण	586/600 97.66%	
२	कु. वैष्णवी राजू वानखडे	555/600 92.50%	
३	कु. विद्या संतोष रत्नपारखी	545/600 90.83%	

Scanned with OKEN Scanner

शाखा - वाणिज्य शाखा

क्र.	विद्यार्थ्यांचे नांव	टक्केवारी	फोटो
१	शिवम राहुल राठोड	554/600 92.33%	
२	कु. काजल विजय उतळे	552/600 92.00%	
३	कु. करिश्मा नागोराव जाधव	549/600 91.50%	

शाखा - विज्ञान शाखा

क्र.	विद्यार्थ्यांचे नांव	टक्केवारी	फोटो
१	हर्षल नरेश राठोड	565/600 94.16%	
२	प्रणित रमेशराव गावंडे	550/600 91.66%	
३	शेख मुशरान सुलतान	545/600 90.83%	

शाखा - व्यवसाय अभ्यासक्रम शाखा

क्र.	विद्यार्थ्यांचे नांव	टक्केवारी	फोटो
१	सुरज अनिल जाधव	491/600 81.83%	
२	तेजस गजानन काळे	486/600 81.00%	
३	तेजस दत्ता वानखडे	485/600 80.83%	

Scanned with OKEN Scanner

महाविद्यालयातील विविध विभागातील उपक्रमांचे क्षणचित्रे २०२१-२२

'सं.गा.बा.अ.वि.मराठी प्राध्यापक परिषद ३५ व्या अधिवेशन' प्रसंगी अधिवेशनाध्यक्ष प्रा.डॉ.शोभा रोकडे यांचा सत्कार करतांना मा.श्री विजयकुमारजी बंग, डॉ. अभय पाटील, डॉ. प्रदिप मेहता

'सं.गा.बा.अ.वि.मराठी प्राध्यापक परिषद ३५ व्या अधिवेशन' प्रसंगी मराठी प्राध्यापक परिषद अध्यक्ष डॉ. पवन मांडवकर, प्रा.डॉ.शोभा रोकडे यांचा सत्कार करतांना मा.श्री विजयकुमारजी बंग

पदवी व पदव्युत्तर मराठी भाषा व साहित्य विभागातर्फे आयोजित 'गझल लेखन : तंत्र व स्वरुप' या विषयावरील 'गेस्ट लेक्चर' प्रसंगी मार्गदर्शक सौ.आरती पदमावार यांचा सत्कार करतांना डॉ.अपर्णा पाटील प्राचार्य व्ही.एल.खळतकर,डॉ.रुपेश कऱ्हाडे, डॉ.आर.एम. कदम

गृहअर्थशास्त्र विभागातर्फे दिग्रस येथील 'दिल्ली सेल'ला भेट प्रसंगी गृहअर्थशास्त्र विभागाच्या विद्यार्थीनी

गृहअर्थशास्त्र विभागातर्फे 'जागतिक महिला दिन' प्रसंगी दिग्रस शहरातील गृहउद्योजक महिलांचा सत्कार करतांना डॉ.कु.एम.एम. जगताप, प्राचार्य व्ही.एल.खळतकर, डॉ.आर.आर.वानखडे, डॉ.सौ.अपर्णा पाटील, प्रा.कु.पी.पी.राऊत

इतिहास विभाग व IQAC तर्फे आयोजित 'बौध्दिक संपदा अधिकार कायदा : पेटंट व प्लॅग्यारिझम' या विषयावर ऑनलाईन कार्यशाळा प्रसंगी प्राचार्य व्ही.एल.खळतकर, डॉ.आर.एम.कदम, प्रा. पी.व्ही गावंडे, प्रा.पी.व्ही. गडकर,

पदव्युत्तर वनस्पतीशास्त्र विभागांतर्गत 'बॉटनीकल सोसायटी २०२२' उद्घाटन प्रसंगी मार्गदर्शन करतांना विभागप्रमुख डॉ.एम.एम.ढोरे,डॉ.एस.एम.देवस्थळे प्रा.पी.व्ही.गडकर,कु. कोते, कु. ठाकरे, फैजान शेख आणि विद्यार्थी व विद्यार्थीनी

पदव्युत्तर वनस्पतीशास्त्र विभागांतर्गत 'पोस्टर प्रेझेंटेशन' प्रसंगी मार्गदर्शन करतांना विभागप्रमुख डॉ.एम.एम.ढोरे आणि उपस्थित विद्यार्थी व विद्यार्थीनी

वनस्पतीशास्त्र व प्राणीशास्त्र विभागांतर्गत 'जागतिक वन दिवस' निमित्य श्री कुणाल लिमकर यांचे स्पर्धा परिक्षा दृष्टीने मार्गदर्शन प्रसंगी डॉ.एम.एम.ढोरे,डॉ.एस.एम.देवस्थळे,डॉ.एन.एस.लाभसेटवार, डॉ.एस.के. पराते, डॉ.एन.ए.मनवर आणि विद्यार्थी व विद्यार्थीनी

प्राणीशास्त्र विभागातर्फे 'मॉडेल कॉम्पीटिशन' प्रसंगी डॉ.एन.एस.लाभसेटवार, डॉ. एम.एम.ढोरे,डॉ.आर.आर.वानखडे, प्रा.पी.व्ही.गडकर, डॉ.एन.ए.मनवर व उपस्थित महाविद्यालयीन विद्यार्थी व विद्यार्थीनी

प्राणीशास्त्र विभागातर्फे दत्तकग्राम निंभा येथे रा.से.यो. शिबीरात 'रक्तगट तपासणी' प्रसंगी डॉ.एन.एस.लाभसेटवार, डॉ. एस.के. पराते, डॉ.कु.पी.डी.भट, डॉ.एन.ए.मनवर, श्री डी.एम.मडावी आणि विद्यार्थी व विद्यार्थीनी

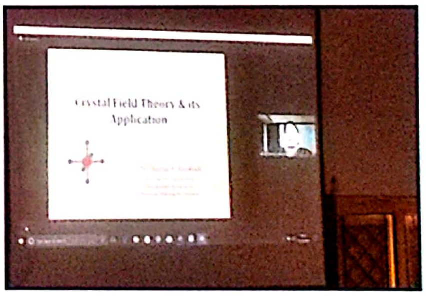

रसायनशास्त्र विभागातर्फे आयोजित 'गेस्ट लेक्चर' प्रसंगी मार्गदर्शन करतांना डॉ.नाझिया शेख मुंगसाजी महाराज महाविद्यालय, दारव्हा

रसायनशास्त्र विभागाला सहसंचालक डॉ. मुरलीधर वाडेकर यांची सदिच्छा भेट प्रसंगी डॉ.आर.आर. वानखडे, प्रा.कु.पी.एम. सोनपरोते, प्रा.बी.जी.मस्के, प्रा.एस.पी.मोटे, कु.पी.पी राऊत

जागतिक विज्ञान दिवस प्रसंगी 'विज्ञान दिवस परीक्षा स्पर्धे' निमित्य मार्गदर्शन करतांना डॉ.आर.आर. वानखडे, डॉ.व्ही.के. जाधव, प्रा.कु.पी.एम.सोनपरोते,प्रा.बी.जी.मस्के,प्रा.एस.पी.मोटे

'जागतिक विज्ञान दिवस' प्रसंगी डॉ.सी.व्ही.रमण यांच्या प्रतिमा पुजन प्रसंगी डॉ.सौ.अपर्णा पाटील, डॉ.एम.एम. ढोरे, डॉ.व्ही.के.जाधव, डॉ. पी.एम. चांडक, प्रा.व्ही.डी.जाधव

Scanned with OKEN Scanner

महाविद्यालयातील विविध विभागातील उपक्रमांचे क्षणचित्रे २०२१-२२

महाराष्ट्र राज्यच्या 'करिअर कट्टा' उपक्रम स्पर्धेत महाविद्यालयाला द्वितीय क्रमांकाचा पुरस्कार व उत्कृष्ठ महाविद्यालयीन समन्वयक म्हणून ना.श्री उदयजी सामंत यांच्या हस्ते पुरस्कार स्वीकारतांना प्राचार्य व्ही.एल.खळतकर व डॉ.डी.डी. निलावार

महाविद्यालयाच्या थर्ड सायकल नॅक मानांकन प्रसंगी नॅक मानांकन समितीचे अध्यक्ष डॉ.टी.सी.तारानाथ, सदस्य व समन्वयक प्राचार्य डॉ.टी.एम. जोसेफ नॅक अहवाल मा.प्राचार्य व्ही.एल.खळतकर यांना प्रदान प्रसंगी महाविद्यालयीन नॅक समन्वयक डॉ.एम.एम.ढोरे व आय.क्यु.ए.सी. समन्वयक डॉ.एस.एम.देवस्थळे

दत्तकग्राम निंभा येथील रा.से.यो. शिबीरात स्वयंसेवकांना मार्गदर्शन करतांना डॉ.प्रदीप मेहता, प्राचार्य व्ही.एल.खळतकर, कार्यक्रम अधिकारी डॉ.पी.एम. चांडक व उपस्थित मान्यवर

दत्तकग्राम निंभा येथील रा.से.यो. शिबीरात गावकऱ्यांचे विविध माध्यमातून प्रबोधन करतांना रा.से.यो.स्वयंसेवक व स्वयंसेविका तसेच कार्यक्रम अधिकारी डॉ.पी.एम. चांडक व डॉ.कु.पी.डी.भट

वाणिज्य विभागातर्फे आयोजित 'कमवा व शिका' या विषयावरील गेस्ट लेक्चर प्रसंगी मार्गदर्शन करतांना श्री रवि चव्हाण, पुणे, हिंदु पेपर वार्ताहार श्री अनिल राठोड तसेच वाणिज्य विभागप्रमुख प्रा.एस.पी.बडवाईक, प्रा.डी.एस.साटोणे व श्री सुशिल कोल्हे

राष्ट्रीय छात्र सेना विभागातर्फे शहीदों को शत शत नमन या कार्यक्रमांतर्गत १९७१ च्या युद्धात शहीद झालेल्या सुभेदार मनोहर उघडे यांच्या परिवाराला भारत सरकार संरक्षण मंत्रालयाकडून आलेल्या भेटवस्तू देवून सन्मान करतांना ले.डॉ.ए.डी.जाधव व कॅडेट्स

राष्ट्रीय छात्र सेना आणि सर्व महाविद्यालयीन विभागातर्फे कोविड लसीकरण मोहिमे अंतर्गत कार्यक्रम प्रसंगी प्राचार्य व्ही.एल.खळतकर, ले.डॉ.ए.डी.जाधव, प्रा.जी.पी.खंडारे व एन.सी.सी. कॅडेट्स

राष्ट्रीय छात्र सेना तर्फे जागतिक योग दिना निमित्य योगा करतांना सर्व महाविद्यालयीन प्राध्यापक, डॉ. आर.एम.कदम, डॉ. ए.डी. जाधव आणि एन.सी.सी. कॅडेट्स,

सांस्कृतिक महोत्सव २०२१ - २२

महाविद्यालयाच्या सांस्कृतिक महोत्सव उद्घाटन प्रसंगी उद्घाटकीय मनोगत व्यक्त करतांना माजी न्यायाधीश श्री संतोषजी जयस्वाल, श्री विजयकुमारजी बंग, डॉ. प्रदीप मेहता, श्री ज्ञानेश्वर पाटील, डॉ. अभय पाटील, श्री रघुराजसिंह चौहान, प्राचार्य व्ही.एल.खळतकर

महाविद्यालयाच्या सांस्कृतिक महोत्सवानिमित्य आयोजित आनंद मेळाव्याचा आनंद लुटतांना डॉ.कु.पी.डी.भट,डॉ.एम.एन.भगत, डॉ.डी.डी.निलावार आणि स्टॉल धारक विद्यार्थी

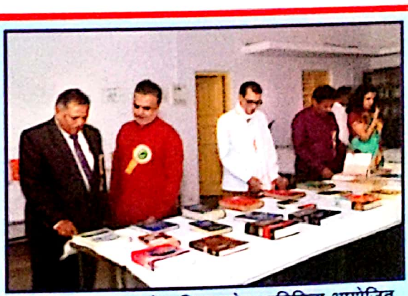

महाविद्यालयाच्या सांस्कृतिक महोत्सवानिमित्य आयोजित ग्रंथ प्रदर्शनीचे निरीक्षण करतांना माजी न्यायाधीश श्री संतोषजी जयस्वाल, डॉ. प्रदीप मेहता, डॉ. अभय पाटील, श्री रघुराजसिंह चौहान, डॉ.कु.पी.डी.भट

महाविद्यालयाच्या सांस्कृतिक महोत्सवाप्रसंगी उत्कृष्ठ बंजारा नृत्य प्रदर्शित करतांना महाविद्यालयाच्या विद्यार्थिनी

महाविद्यालयाच्या सांस्कृतिक महोत्सवाप्रसंगी रांगोळी स्पर्धेत सहभागी महाविद्यालयाच्या विद्यार्थिनी

महाविद्यालयाच्या सांस्कृतिक महोत्सवाप्रसंगी देशभक्तीवर गीत जलवा यावर नृत्य प्रदर्शित करतांना एन.सी.सी. कॅडेट्स

Scanned with OKEN Scanner